

Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 24/2025

Ruokatulevaisuudet: Näkymiä ja tekoja ruokajärjestelmän murroksissa

Terhi Latvala (toim.), Timo Karhula, Anna Kirveennummi, Johanna Mäkelä, Riikka Saarimaa, Laura Salmivaara, Mia Silfver, Helmi Haaksiala ja Mari Niva

Ruokatulevaisuudet: Näkymiä ja tekoja ruokajärjestelmän murroksissa

**Terhi Latvala (toim.), Timo Karhula, Anna Kirveenummi, Johanna Mäkelä,
Riikka Saarimaa, Laura Salmivaara, Mia Silfver, Helmi Haaksiala ja Mari Niva**

Maa- ja metsätalousministeriö

Viittausohje:

Latvala, T. (toim.), Karhula, T., Kirveenummi, A., Mäkelä, J., Saarimaa, R., Salmivaara, L., Silfver, M., Haaksiala, H., Niva, M. 2025. Ruokatulevaisuudet: Näkymiä ja tekoja ruokajärjestelmän murroksissa. Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 24/2025. Luonnonvarakeskus. Helsinki. 78 s.

ISBN 978-952-419-040-4 (Verkkójulkaisu)

ISSN 2342-7939 (Verkkójulkaisu)

URN <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-419-040-4>

Copyright: Luonnonvarakeskus (Luke)

Kirjoittajat: Terhi Latvala (toim.), Timo Karhula, Anna Kirveenummi, Johanna Mäkelä, Riikka Saarimaa, Laura Salmivaara, Mia Silfver, Helmi Haaksiala ja Mari Niva

Julkaisija ja kustantaja: Luonnonvarakeskus (Luke), Helsinki 2025

Julkaisuvuosi: 2025

Kannen kuva: Pixabay, Unsplash: Shawn; Odiseo Castrejon; Louis Reed

Sisällys

Esipuhe	4
Tiivistelmä	5
Abstract	7
1. Johdanto	9
1.1 Hankkeen tausta	9
1.2 Hankkeen tavoitteet	10
2. Maatalousyrittäjien muutosjoustavuus ja politiikkatoimien kohdentaminen	11
2.1 Tausta ja aikaisempi tutkimus	11
2.2 Menetelmät	11
2.3 Yhteisen maatalouspolitiikan ohjelmakausi 2023–2027: Vihreä arkkitehtuuri ja ekojärjestelmä	11
2.4 Vapaaehtoiset ilmasto- ja ympäristötoimet	14
2.5 Maatalousyrittäjien tulevaisuusodotuksia ja neuvontatarpeita	15
2.6 Yhteenveto maatalousyrittäjiä koskevan osahankkeen tuloksista	18
3. Kuluttajien kestävyysodotukset ja politiikkatoimien hyväksyttävyyys	21
3.1 Tausta ja aikaisempi tutkimus	21
3.2 Menetelmät	
3.3 Kuluttajille tärkeät asiat ruoan valinnassa	23
3.4 Ruoan ilmasto- ja ympäristöystävällisyyttä edistävien ohjauskeinojen kannatus	24
3.5 Suhtautuminen lihan ja maidon kulutukseen sekä niiden tapaan käytettäviin tuotteisiin	27
3.6 Kuluttajien oletukset ruoankulutuksen ja -tuotannon kehityksestä Suomessa vuoteen 2035 mennessä	29
3.7 Yhteenveto kuluttajatutkimuksen tuloksista	32
4. Maatalousyrittäjien ja kuluttajien näkemysten vertailu	34
4.1 Ilmasto- ja ympäristöasenteet	34
4.2 Maataloustukien kohdentaminen	35
4.3 Vastuullisuuden osa-alueiden tärkeys	36
5. Ruokatulevaisuudet ja muutosvalmiuksien yhteiskehittäminen	38
5.1 Tausta ja aikaisempi tutkimus	38
5.2 Menetelmät	39
5.3 Ruokatulevaisuuksiin johdettava tulevaisuusprosessi työpajoineen	41
5.4 Suunnitetaan yhdessä ruokatulevaisuuksiin - työpajakeskustelujen päälinjoja	44
5.5 Yhteenveto tulevaisuusprosessista	57
6. Kohti muutosjoustavaa ruokajärjestelmää	62
Lähteet	68
Liitteet	76

Esipuhe

Ruoan tuotannon ja kulutuksen ilmasto- ja ympäristövaikutuksista ja niiden vähentämisestä on viime vuosina käyty kiivasta yhteiskunnallista keskustelua. Tiedämme, että ilmastovaikutusten hillitsemiseksi on tärkeää suunnata tuotantoa ja kulutusta nykyistä enemmän kasvi-pohjaisiin vaihtoehtoihin sekä toteuttaa maataloudessa erilaisia ilmasto- ja ympäristötoimia. Käsillä olevassa tutkimusraportissa paneudumme kestävämpiä ruokatulevaisuuksia koskeviin maatalousyrittäjien ja kuluttajien näkökulmiin ja siihen, millaisin keinoin ruoan tuotannon ja kulutuksen ilmasto- ja ympäristökestävyyttä voitaisiin parantaa.

Ruokatulevaisuudet: Näkymiä ja tekoja maatalouspolitiikan ja ruokajärjestelmän murroksissa -tutkimushankkeen toteuttivat Helsingin yliopisto, Luonnonvarakeskus, Turun yliopiston Tulevaisuuden tutkimuskeskus ja ProAgria vuosina 2023–2025. Hankkeen rahoitti maa- ja metsätalousministeriön maatilatalouden kehittämisrahasto, jolle esitämme suuret kiitoksemme tuesta.

Hankkeen ohjausryhmän puheenjohtajana on toiminut Kirsi Viljanen ja varapuheenjohtajana Minna Huttunen maa- ja metsätalousministeriöstä. Muita jäseniä ovat olleet Marko Ahvenainen Huoltovarmuuskeskuksesta, Juha Lappalainen ja Johan Åberg Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliitto MTK:sta, Tiina Malm maa- ja metsätalousministeriöstä, Sirpa Pietikäinen Euroopan parlamentista, Liisa Pietola Suomen itsenäisyyden juhlarahasto Sitrasta, Anni-Mari Syväniemi Ruokatieto Yhdistyksestä sekä Emmi Tuovinen (31.10.2024 asti) ja Marjo Rantapusa (1.11.2024 lähtien) Marttaliitosta. Kiitämme lämpimästi kaikkia ohjausryhmän jäseniä aktiivisesta osallistumisesta ja innostavista keskusteluista hankkeen aikana.

Hankkeen kyselyihin vastanneita kansalaisia ja maatalousyrittäjiä sekä eri puolilla Suomea järjestettyihin työpajoihin osallistuneita maatalousyrittäjiä, neuvoja ja muita asiantuntijoita kiitämme siitä, että annoitte käyttöömmme näkemyksenne ja asiantuntemuksenne. Ilman teitä hankkeen toteuttaminen ei olisi ollut mahdollista. Kiitokset myös muille hankkeen toteuttamiseen ja tutkimustulosten julkaisemiseen ja levittämiseen osallistuneille tahoille.

Toivomme, että käsillä oleva raportti tarjoaa hyödyllistä tietoa kaikille, jotka eri rooleissa aina alkutuotannosta kulutukseen ja poliittiseen päätöksentekoon työskentelevät kestävämpien ja vastuullisempien ruokajärjestelmien luomiseksi ja edistämiseksi.

Tutkimusryhmän puolesta

Mari Niva
professori
Helsingin yliopisto

Tiivistelmä

Terhi Latvala¹, Timo Karhula¹, Anna Kirveennummi³, Johanna Mäkelä⁴, Riikka Saarimaa³, Laura Salmivaara², Mia Silfver⁵, Helmi Haaksiala² ja Mari Niva²

¹ Luonnonvarakeskus, Latokartanonkaari 9, 00790 Helsinki.

² Helsingin yliopisto, maatalous-metsätieteellinen tiedekunta, Koetilantie 5 (PL 28), 00014 Helsinki

³ Turun yliopisto, Turun kauppakorkeakoulu, Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Rehtorinpellonkatu 3, 20500 Turku

⁴ Helsingin yliopisto, kasvatustieteellinen tiedekunta, Siltavuorenpenger 5 (PL 9), 00014 Helsinki

⁵ Helsingin yliopisto, valtiotieteellinen tiedekunta, Unioninkatu 37 (PL 54), 00014 Helsingin yliopisto

Nykyiset ruoan tuotanto- ja kulutustavat eivät ole kaikilta osin kestäviä, ja niiden muuttaminen vaatii uudenlaisia toimintatapoja ja -ympäristöjä. Tämä Ruokatulevaisuudet-tutkimushankkeen raportti käsittelee ruokajärjestelmän uudistamista ilmastonmuutoksen ja ympäristön tilan haasteisiin vastaamiseksi. Raportissa tarkastellaan maatalousyrittäjien ja kuluttajien näkemyksiä ruoasta ja sen ekologista kestävyyttä edistävistä politiikkatoimenpiteistä sekä kuvataan hankkeeseen sisältynyt tulevaisuusprosessi, jonka avulla pyrittiin edistämään ruokajärjestelmän toimijoiden muutosvalmiuksia.

Maatalousyrittäjien päätöksentekoa ja kestävyys siirtymän mahdollisuuksia selvitettiin kyselyn ja haastatteluiden avulla. Yrittäjät kokevat onnistuvansa tuottamaan riittävästi kotimaista turvallista ja terveellistä ruokaa kuluttajille. Viidenneksellä maatiloista on otettu käyttöön vapaaehtoisesti, ilman korvausta tehtäviä ilmasto- ja ympäristötoimia. Maatalousyrittäjien käsitykset omasta kyvykkyydestä muutokseen ovat keskimäärin hyviä. Maatiloilla siirrytään helpoimmin toteuttamaan ilmasto- ja ympäristökestävyyttä edistäviä toimenpiteitä, jotka parantavat tilojen kannattavuutta. Haasteina maatalouden siirtymässä ovat tunteiden ja asenteiden tuoma jähmeys, epäselvyys toimenpiteiden todellisista kestävyysvaikutuksista, kuluttajien moninaiset odotukset sekä maatilojen kohtaamat taloudelliset paineet. Harjoitettu maatalous ei ole onnistunut turvaamaan maatalousyrittäjien asemaa ruokajärjestelmässä eikä riittävää maatalouden tuotantopanosten omavaraisuutta.

Kuluttajakyselyssä selvitettiin, mitkä tekijät ovat tärkeitä kuluttajille ruokavalinnoissa, miten he suhtautuvat erilaisiin ilmasto- ja ympäristökestävyyttä edistäviin ohjauskeinoihin ja miten he olettavat ruoan tuotannon ja kulutuksen Suomessa muuttuvan. Osa kuluttajista on kiinnostunut kestävästä ja eettisestä syömisestä, mutta useimmille kuluttajille ruoan ilmasto- ja ympäristövaikutukset eivät ole kovin tärkeitä valintaperusteita. Lihalla ja maitotuotteilla on tulosten perusteella vankka asema suomalaisten syömisessä ja niiden kotimaista tuotantoa pidetään tärkeänä. Ohjauskeinojen kannatus vaihtelee. Kannatetuimpia ovat informaatio-ohjaukseen ja vähiten kannatettuja normiohjaukseen perustuvat keinot. Vastaajat odottivat monien ruoan tuotannon ja kulutuksen ilmasto- ja ympäristökestävyyteen liittyvien asioiden kehittyvän Suomessa myönteiseen suuntaan.

Maatalousyrittäjät ja kuluttajat lähestyvät ruoan tuotannon ja kulutuksen kestävyys siirtymää eri näkökulmista, mutta jakavat monia näkemyksiä ilmasto- ja ympäristötoimenpiteistä sekä vastuullisuudesta. Yrittäjien ja kuluttajien arviot nykyisen poliittisen ohjauksen riittävydestä ovat samansuuntaisia ja toimijoita yhdistää myös oletus siitä, että kasvisten kulutus lisääntyy ja jossain määrin myös lihan kulutus vähenee tulevaisuudessa.

Tulevaisuusprosessissa kehitettiin työkaluja, jotka auttavat ruokajärjestelmän toimijoita hahmottamaan tulevia muutoksia mahdollisuuksineen. "Suunnistetaan yhdessä ruokatulevaisuuksiin" -työpajoissa keskusteltiin maatalousyrittäjien ja kuluttajien tulevaisuuden odotuksista sekä tuotannon ja kulutuksen kehityssuunnista. Työpajojen osallistajat jakoivat näkemyksiä siitä, millaisia kestävyteen liittyviä kysymyksiä ja muutosvalmiuksia toimintaympäristöissä oli tunnistettavissa ja odotettavissa. Suunnistuksen ideasta inspiraatiota ammentavaa työkalua kehitettiin myös maatalouden ympäristötietoa jakavien ruokajärjestelmän kehittäjätoimijoiden kanssa. Työkalusta tiivistettiin kevyt ja vapaasti muunneltavissa oleva kokonaisuus, joka auttaa käyttämään tulevaisuusajattelua ja tulevaisuuden kuvitelmia ennakkoluulottomasti suunnittelun ja päätöksenteon tarpeisiin.

Raportti päättyy pohdintaan ja toimenpidesuosituksiin. Tärkeää on lisätä yhteistyötä ja vuoropuhelua eri toimijoiden välillä sekä kehittää uusia toimintatapoja ja innovaatioita kestävämpien ruokajärjestelmien kehittämiseksi.

Asiasanat: kestävyys siirtymä, kuluttajat, maatalousyrittäjät, ruoan tuotanto, ruoan kulutus, ohjauskeinot, tulevaisuusprosessi, tulevaisuussuunnistus

Abstract

Food futures: Prospects and actions in food systems transformations

Terhi Latvala¹, Timo Karhula¹, Anna Kirveennummi³, Johanna Mäkelä⁴, Riikka Saarimaa³, Laura Salmivaara², Mia Silfver⁵, Helmi Haaksiala² ja Mari Niva²

¹ Natural Resources Institute Finland (Luke), Latokartanonkaari 9, 00790 Helsinki.

² University of Helsinki, Faculty of Agriculture and Forestry, Koetilantie 5, 00014 University of Helsinki

³ University of Turku, Finland Futures Research Centre, Rehtorinpellonkatu 3, 20500 Turku

⁴ University of Helsinki, Faculty of Educational Sciences, Siltavuorenpenger 5, 00014 University of Helsinki

⁵ University of Helsinki, Faculty of Social Sciences, Unioninkatu 37, 00014 University of Helsinki

Current ways of producing and consuming food are not entirely sustainable and changing them requires new modes of action and operational environments. This report by the Food Futures (Ruokatulevaisuudet) research project addresses the reform of the food system to meet the challenges produced by climate change and environmental deterioration. The report examines the views of agricultural entrepreneurs and consumers on food and policy measures that promote the ecological sustainability of food, and describes the future process included in the project, with the aim of promoting the capacity for change of the actors in the food system.

The decision-making and the possibilities for sustainability transition among agricultural entrepreneurs were investigated through a survey and qualitative interviews. Entrepreneurs feel successful in producing sufficient domestic, safe, and healthy food for consumers. One fifth of the farms have voluntarily adopted climate and environmental actions without compensation. Agricultural entrepreneurs' perceptions of their own ability to change are generally good. In transitioning to climate and environmental sustainability farms most easily implement measures that at the same time improve farm profitability. The challenges in the agricultural transition include rigidity brought by emotions and attitudes, uncertainty about the real sustainability impacts of the measures, diverse consumer expectations, and the economic pressures faced by farms. The practiced agriculture has not succeeded in securing the position of agricultural entrepreneurs in the food system nor sufficient self-sufficiency in agricultural inputs.

The consumer survey investigated which factors are important for consumers in their food choices, how consumers perceive various climate and environmental sustainability-promoting measures, and how they expect food production and consumption in Finland to change. Some consumers are interested in sustainable and ethical eating, but for most consumers, the climate and environmental impacts of food are not very important criteria in food choice. Meat and dairy products have a strong position in Finnish eating habits, and their domestic production is considered important. Consumers' support to policy measures varies. Information-based measures are the most supported and regulatory measures the least supported measure types. The respondents expected many aspects related to the climate and environmental sustainability of food production and consumption to develop positively in Finland.

Agricultural entrepreneurs and consumers approach the sustainability transition of food production and consumption from different perspectives but share many views on policy

measures advancing climate and environmental sustainability and responsibility. Entrepreneurs' and consumers' assessments of the adequacy of current political measures are similar, and actors also share the assumption that vegetable consumption will increase, and to some extent also meat consumption will decrease in the future.

Within the food futures process, the "Orienteering Together Towards Food Futures" workshops were designed to assist food system actors in understanding forthcoming changes, emerging issues and opportunities. The workshops were organized in collaboration with farmers' advisors and other food system developers, and the discussions encompassed the future expectations of agricultural entrepreneurs and consumers, as well as the preliminary results of the surveys conducted among agricultural entrepreneurs and consumers. Workshop participants shared their views and perspectives on sustainability-related issues that could be identified and anticipated within the various domains and operating environments of food systems. A tool inspired by the concept of joint navigation and orienteering was developed and condensed into a lightweight, freely adaptable process, facilitating the application of strategic futures thinking for planning and decision-making purposes.

The report concludes with reflection and recommendations for action. It is important to enhance possibilities for collaboration and dialogue between different actors and to create new ways of working and innovative approaches and practices in order to develop more sustainable food systems.

Key words: sustainability transition, consumers, agricultural entrepreneurs, food production, food consumption, policy measures, futures process, future orienteering

1. Johdanto

Mari Niva, Terhi Latvala, Anna Kirveennummi, Laura Salmivaara, Riikka Saarimaa, Mia Silfver, Timo Karhula ja Johanna Mäkelä

1.1 Hankkeen tausta

Suomalainen ja globaali ruokajärjestelmä kohtaavat monia ekologiseen, taloudelliseen ja sosiaaliseen kestävyysliittymiä ongelmia, joiden ratkaiseminen edellyttää kaikkien ruokajärjestelmän toimijoiden osallistumista. Ekologisesti kestävä ruoan tuotannon ja kulutuksen edistämisen kunnianhimoisia tavoitteita ovat viime vuosina asettaneet muun muassa YK:n kestävä kehityksen toimintaohjelma (Agenda 2030), Pariisin ilmastopöytäkirja, Euroopan vihreän kehityksen ohjelma, Euroopan unionin yhteinen maatalouspolitiikka, ennallistamisasetus, Pellolta pöytäkirja -strategia, eurooppalainen ja Suomen ilmastolaki, Suomen hiilineutraalisuustavoite vuodelle 2035 sekä hallituksen ilmastosuunnitelmat.

Eri ohjelmien, strategioiden ja lainsäädännön ekologisina tavoitteina on ruokasektorin hiilipäästöjen vähentämisen lisäksi ollut vaihtelevasti luonnon monimuotoisuuden vaaliminen, luontokadon ehkäiseminen, vesiensuojelu, maiseman ylläpito ja maatilojen kannattavuuden edistäminen. Maataloudessa tehtävien toimien lisäksi ruokavaliomuutos on tunnistettu yhdeksi keinoksi vähentää maatalous- ja ruokasektorin ilmastovaikutuksia (Saarinen ym. 2019). Vaikka toimenpiteitä ja tutkimusohjelmia ruokajärjestelmän kestävyysedistämiseksi on käynnistetty, maatalouden hiilipäästöjen vähentämisessä, monimuotoisuuden edistämässä ja ruoan kulutuksen kestävyysedistämässä on edelleen paljon tehtävää. Poliittikkaprosesseissa on tärkeää, mutta usein vaikeaa ottaa huomioon eri politiikkalohkojen strategiset muutostavoitteet ja niiden keskinäiset yhteydet.

Ilmastonmuutoksen ja ympäristön tilan heikkenemisen pysäyttämiseksi on välttämätöntä uudistaa ruokajärjestelmää. Nykyinen ruokajärjestelmä ei ole kokonaisuutena ekologisesti kestävä, ja sen muuttaminen edellyttää ruoan tuotannon ja kulutuksen kestävyysmuutosta eli uudenlaisten toimintaympäristöjen ja -tapojen kehittämistä ja omaksumista. Tässä raportissa käytämme pääsääntöisesti käsitteitä kestävyysmuutos, pikemminkin kuin kestävyysmurros, joka viittaa laaja-alaiseen ja nopeaan muutokseen, jossa yhteiskunnan kaikki järjestelmät sovitetaan kokonaisvaltaisesti ympäristön kantokyvyn rajoihin (Syke 2021). Sinänsä molemmat käsitteet liittyvät ruokajärjestelmän siirtymiseen kohti kestävämpää tulevaisuutta.

Ruokajärjestelmän uudistumisen edistämiseksi on tärkeää tunnistaa mahdolliset tulevaisuuden kehityskäytännöt ja pohtia, millaiset tulevaisuudet ovat kestävyysnäkökulmasta toivottavia ja tavoiteltavia ja millaisin keinoin niihin voitaisiin päästä. Tämä edellyttää ennakoitavuutta, jotta tulevat uhat ja mahdollisuudet voidaan tunnistaa ajoissa, sekä muutosvalmiuksia ja varautumiskykyä, jotta niihin voidaan reagoida tehokkaasti ja joustavasti. Kestävä ruoan tuotannon ja kulutuksen edistäminen edellyttää siten uusia toimintatapoja ja innovaatioita, yhteistyötä ja sitoutumista kaikilta ruokajärjestelmän toimijoilta maatalousyrittäjistä kuluttajiin ja poliittisiin päättäjiin. Maatalousyrittäjien ja kuluttajien rooli on keskeinen, sillä ruoan tuotannossa tarvitaan pitkäjänteistä suunnittelua ja luottamusta tulevaisuuteen. Kuluttajiin puolestaan kohdistuu odotuksia siitä, että he ottavat käyttöön ja omaksuvat uusia ja kestävämpiä ruoankulutuksen tapoja ja tottumuksia.

Muutokselle asetettavien tavoitteiden määrittämiseksi tarvitaan parempaa ymmärrystä siitä, millaisia maatalousyrittäjien ja kuluttajien odotukset ruoantuotannon ja kulutuksen tulevaisuudesta ovat ja millaiset ekologiseen kestävyteen tähtäävät ohjaukeinot ja toimet ovat heidän näkökulmastaan kannatettavia ja toimivia. Samoin on tärkeää edistää yhteistyötä ja vuoropuhelua ruokajärjestelmän eri toimijoiden välillä. Ruokatulevaisuudet-hankkeessa paneuduimme näihin kysymyksiin toteuttamalla kaksi laajaa, maatalousyrittäjille ja kuluttajille suunnattua kyselyä, haastatteleamalla maatalousyrittäjiä ja järjestämällä maatalousyrittäjiä lähellä olevalle neuvontasektorille tulevaisuustyöpajoja eri puolilla Suomea.

Käsillä olevassa raportissa esittelemme tutkimuksemme keskeiset tulokset. Raportti etenee siten, että tämän luvun lopuksi esittelemme hankkeen tavoitteet. Näitä seuraavissa luvuissa kuvaamme hankkeen kolmen osahankkeen tarkemmat tavoitteet, käymme tiiviisti läpi niiden aihepiiriin liittyvää aikaisempaa tutkimusta ja esittelemme käytetyt aineistot ja analyysimenetelmät sekä keskeiset tulokset. Raportin päättävässä luvussa esitämme päätelmät ja ehdotamme jatkotutkimusaiheita sekä politiikka- ja toimenpidesuosituksia.

1.2 Hankkeen tavoitteet

Ruokatulevaisuudet-hankkeen tavoitteena oli lisätä ymmärrystä ruoan tuotannon ja kulutuksen kestävyys siirtymään liittyvistä jähmeyksistä ja kehittää niihin ratkaisuja sekä tuottaa tietoa erilaisista toimintamahdollisuuksista ja poliittisten ohjaukeinojen hyväksyttävyydestä. Hankkeen kolmessa osahankkeessa tarkasteltiin erityisesti maatalousyrittäjien kestävyystoimia, muutosjoustavuutta ja politiikkatoimien kohdentamista koskevia näkemyksiä, kuluttajien ruoan tuotantoa ja kulutusta koskevia kestävyysodotuksia ja tukea politiikkatoimille sekä ruokatulevaisuuksien ja muutosvalmiuksien yhteiskehittämistä.

Asetimme hankkeelle seuraavat tavoitteet:

1. Tutkia maatalousyrittäjien ja kuluttajien kestäväan ruokajärjestelmään kohdistuvia odotuksia sekä odotusten kohtaamista,
2. tarkastella erityisesti maatalousyrittäjien muutosvalmiuksia ja -kyvykkyksiä ja niitä edistäviä tekijöitä sekä kuluttajien ruokaa koskevia tulevaisuusodotuksia,
3. saada tietoa erilaisten politiikkatoimenpiteiden hyväksyttävyydestä, niiden edellyttämistä askeleista ja mahdollisista vaikutuksista sekä
4. lisätä maatalousyrittäjiä palvelevan neuvontasektorin asiantuntijoiden valmiuksia käsitellä ja ennakoida tulevia muutoksia.

Tutkimuksen kohteena olivat erityisesti kuluttajien ja maatalousyrittäjien näkökulmat, joihin perehdyttiin kyselyin ja maatalousyrittäjien osalta myös haastatteluin. Lisäksi syvennyttiin ruokatulevaisuuksiin eri toimijoiden kanssa yhteiskehittämisen hengessä. Samalla tuotettiin tutkimustietoa kestävyys siirtymän taustalla olevista muutosvoimista. Työpajoissa edistimme kehittäjätoimijoiden, viranomaisten ja neuvontasektorin mutta myös maatalousyrittäjien asiantuntijoiden valmiuksia käyttää tulevaisuusajattelua maatalousyritysten tulevaisuutta koskevia toimintasuunnitelmia laadittaessa. Hankkeessa toteutettu tulevaisuusprosessi tuki tiedon kokoamista useista suunnista ja lähteistä ja sen kuljettamista yhteisten keskustelujen käyttöön sekä tulevien strategioiden ja toimenpide-ehdotusten aineksiksi. Tulevaisuusprosessin osana kehitimme yhdessä tulevaisuus työkalun, jonka tavoitteena on lisätä eri toimijoiden kestävyysnäkökulmista ja muutosvalmiuksista käytävää vuoropuhelua ja auttaa pohtimaan eri toimien vaikuttavuutta pitkällä aikavälillä.

2. Maatalousyrittäjien muutosjoustavuus ja politiikkatoimien kohdentaminen

Terhi Latvala ja Timo Karhula

2.1 Tausta ja aikaisempi tutkimus

Maatalouden kestävyys siirtymässä maatalousyrittäjät vaikuttavat ympäristön tilaan suoraan päivittäisten valintojensa kautta. Siksi maatalousyrittäjien päätöksentekoa on tärkeää tutkia ja tukea, jotta kestävyys siirtymä voisi toteutua maataloudessa. Kuhmonen (2024) summaa, että viljelijät tekevät ympäristön kannalta hyviä ja myönteisiä valintoja silloin, kun ympäristöarvot ovat heille tärkeitä ja kun heillä on tarpeeksi taloudellisia, tiedollisia, taidollisia ja aineellisia resursseja. Ympäristömyönteiset valinnat ovat sitä todennäköisempiä, mitä enemmän ne tukevat viljelijän omia tavoitteita ja sopivat tilan tuotantotapaan (Kuhmonen 2024).

Kestävyys siirtymän viitekehukseen voidaan yhdistää useita muutosteorioita, kuten esimerkiksi innovaatioiden omaksumista, sosioteknistä muutosta sekä jopa tunteita, joita siirtymässä esiintyy (Petrović 2023). Suomessa siirtymää on laajasti tutkittu myös oikeudenmukaisuuden ja ympäristöpsykologian näkökulmasta (Haltia ym. 2025, Kaljonen et al. 2023). Koska ruokajärjestelmän ilmastopäästöt johtuvat pääasiassa ruoan tuotannosta, ongelma mielletään usein pelkästään maanviljelyn ja siten maatalousyrittäjien ongelmaksi. Tämä jättää huomiotta laajemmat merkitykset, kuten miksi ja kenelle maatalousyrittäjät tuottavat ruokaa ja mitkä tekijät taustalla vaikuttavat siihen, mitä ja miten ruokaa tuotetaan (Puupponen ym. 2024). Tässä osahankkeessa tutkittiin maatalousyrittäjien muutosvalmiutta, politiikkatoimien hyväksyttävyyttä ja neuvontatarpeita kestävyys siirtymässä.

2.2 Menetelmät

Maatalousyrittäjäkysely suunniteltiin ja toteutettiin yhdessä ProAgrian kanssa. Kysely toteutettiin tammikuun-maaliskuun välisenä aikana vuonna 2024 ja siihen saatiin yhteensä 1 463 vastausta. Vastaajista noin 80 % oli miehiä ja 20 % naisia. Kyselyn lisäksi tutkimusosiossa haastateltiin 32 maatalousyrittäjää vuonna 2024. Haastattelulomake laadittiin yhdessä ProAgrian kanssa ja ProAgria myös toteutti haastattelut. Haastattelutulokset litteroitiin tekoälyn avulla luettavaan ja analysoitavaan muotoon. Varsinaisen analyysin haastatteluista tekivät Luonnonvarakeskuksen tutkijat.

2.3 Yhteisen maatalouspolitiikan ohjelmakausi 2023–2027: Vihreä arkkitehtuuri ja ekojärjestelmä

Euroopan yhteisen maatalouspolitiikan vihreä arkkitehtuuri on keskeinen osa EU:n maatalouspolitiikkaa, joka tähtää kestäväan ja ympäristöystävälliseen maatalouteen. Vihreä arkkitehtuuri koostuu useista toimenpiteistä, jotka tukevat ilmastomuutoksen hillintää, luonnon monimuotoisuuden säilyttämistä ja ympäristön suojelua. Yksi keskeisistä elementeistä on ehdollisuus, joka tarkoittaa, että viljelijöiden on noudatettava tiettyjä ympäristövaatimuksia saadakseen tukia.

Yhteisen maatalouspolitiikan kohdennetut ympäristö- ja ilmastotoimenpiteet, ympäristökorvaus ja ekojärjestelmät, ovat osa tätä vihreää arkkitehtuuria. Ne tarjoavat viljelijöille kannustimia toteuttaa ympäristö- ja ilmastoystävällisiä käytäntöjä, kuten esimerkiksi luonnonmukaista viljelyä tai ravinteiden kierrätystä. Ekojärjestelmätuki on EU:n kokonaan rahoittama eli suora tuki, jonka tavoitteena on tukea ilmaston ja ympäristön kannalta suotuisia maatalouskäytäntöjä. Vuonna 2024 ensimmäisen kerran käyttöön otettuun ekojärjestelmään kuuluu neljä toimenpidettä: peltojen talviaikainen kasvipeite, luonnonhoitonurmet, viherlannoitusnurmet ja monimuotoisuuskasvit (Ruokavirasto 2024). Ekojärjestelmän toimenpiteet ovat vapaaehtoisia, mutta ne tarjoavat taloudellisia kannustimia viljelijöille, jotka sitoutuvat järjestelmän käytäntöihin. Eläinten hyvinvointikorvauksella tähdätään taas eläinten hyvinvoinnin entistä parempaan tasoon.

Yhteisen maatalouspolitiikan vihreää arkkitehtuuriin on esitetty parannusehdotuksia, koska esimerkiksi Guyomardin et al. (2023) mukaan näiden politiikkatoimien ilmasto- ja ympäristövaikutuksia on vaikea mitata. Myös maatalousyrittäjäkyselyssä tuli samansuuntaisia vastauksia siihen, että toimenpiteiden vaikutuksia ei ole kyetty todentamaan tarpeeksi. Vaikutusten epävarmuus voi vähentää motivaatiota ottaa toimenpiteitä käyttöön maatiloilla. Pietola ym. (2023) ehdottavat toimenpiteenä paikkakohtaisten viljelytoimien vaikutusten tarkempaa todentamista ja seurantaan sekä tulospäisiä kannustimia ekosysteemien ylläpitoon ja kohentamiseen.

Ekojärjestelmän ympäristötoimista maatalousyrittäjillä on vapaaehtoisesti otettavissa käyttöön yhdestä neljään toimenpidettä. Maatalousyrittäjät ovat nopeastikin valmiita ottamaan uusia ilmasto- ja ympäristötoimenpiteitä käyttöön, jos ne ovat tilalle sopivia ja tukitaso on riittävä. Esimerkiksi talviaikaisen kasvipeitteen on kyselyyn osallistuneista 96 % ottanut käyttöön (Taulukko 1). Vastaavasti luonnonhoitonurmia on ottanut käyttöön 44 % ja monimuotoisuuskasveihin liittyvän toimenpiteen 35 %. Viherlannoitusnurmia on ottanut käyttöön neljännes maatiloista. Vain 3 % tiloista ei ole ottanut käyttöön yhtäkään ekojärjestelmän ympäristötoimista. Haastatellut maatalousyrittäjät totesivat sekä eko- että ympäristökorvausjärjestelmän toimivuuden olevan hyviä, vaikkakin osa yrittäjistä koki haastatteluissa järjestelmät näennäisiksi, jäykiksi, vaikeiksi tai byrokraattisiksi.

Taulukko 1. Ekojärjestelmän vapaaehtoisten tuettujen toimenpiteiden käyttöönotto kyselyn mukaan. Maatalousyrittäjä voi valita toimenpiteet 1-4. (N = 1 456 vastaajaa).

Toimenpide	Vastausten määrä (kpl)	Prosenttia vastanneista
Talviaikainen kasvipeite	1392	96
Luonnonhoitonurmet	641	44
Monimuotoisuuskasvit	510	35
Viherlannoitusnurmet	343	24
Ei mitään edellisistä	41	3

Maatalousyrittäjät kokevat olevansa hyvin perillä sekä eläinten terveyteen ja hyvinvointiin että ilmasto- ja ympäristötoimenpiteisiin vaikuttavista toimenpiteistä tilallaan. Samoin yrittäjät kokevat, että heillä on tietoa toimenpiteiden vaikutuksista ilmasto- ja ympäristökuormitukseen.

Valvonta ja sääntely eläintuotannossa ja kuluttajien käsitykset

Maatalousyrittäjät kokevat, että valvonta ja sääntely ovat etenkin kotieläintuotannossa kiristyneet, mikä koetaan sekä positiivisena että negatiivisena. Julkinen keskustelu eläinten hyvinvoinnista koetaan usein tunnepohjaiseksi. Aktivistien yksipuolisen tiedon koetaan vaikuttavan kuluttajiin, ja asiantuntijoiden ja edunvalvonnan näkemyksiä kaivattaisiin enemmän keskusteluun mukaan.

Osa maatalousyrittäjistä kokee, että kuluttajat ovat vieraantuneet maatilojen ja etenkin tuotantoeläinten arjesta. Kuluttajat haluavat esimerkiksi eettistä ruokaa, mutta eivät välttämättä ymmärrä sen käytännön tuotannon vaatimuksia tai eläinten liiallinen inhimillistäminen johtaa usein epärealistisiin odotuksiin kotieläintuotannosta. Kuluttajat eivät ole myöskään valmiita kokonaan maksamaan niitä lisäkustannuksia, joita syntyy investoinneista ja parannuksista eläinten hyvinvoinnin edistämiseksi maatiloilla.

Maatiloilla tuotantosuunnan vaihtaminen on vaikeaa, hidasta ja kallista, eikä tuotantosuuntaa voida nopeasti vaihtaa esimerkiksi kysyntämuutosten mukaan. Myös isot investoinnit jäykistävät tuotantosuunnan vaihtoa merkittävästi. Maatalousyrittäjät ovat jossain määrin kuitenkin valmiita vaihtamaan tuotantosuuntaansa ja tuottamaan sitä, mitä kuluttajat haluavat. Haastatellut viljelijät näkivät kuitenkin ristiriitaiseksi sen, että kuluttajien ostokäyttäytyminen ohjautuu usein hinnan perusteella, eikä esimerkiksi kotimaisuus vaikuta riittävästi ostopäätökseen kaupassa.

Kuluttajien ostokäyttäytyminen nähtiinkin yhdeksi asiaksi, johon maatilayrittäjät eivät voi vaikuttaa. Maatilayrittäjät mainitsivat lisäksi myös mm. tuottajahinnat, kustannukset, sään, politiikan ja tuet asioiksi, joihin he eivät pysty vaikuttamaan. Toisaalta maatalousyrittäjät voivat vaikuttaa kaikkeen siihen mitä itse tekevät, esimerkiksi tilansa tuotantoon, peltojen kuntoon, tuotantopanosten käyttöön ja viljelykiertoihin.

Sopeutumisen esteitä: Muuttuneet yhteiskunnan odotukset, vaatimukset ja maatalouden asema

Nykyiseen poliittiseen päätöksentekoon ja lainsäädäntöön liittyvissä vastauksissa tuli kritiikkiä siitä, että "päätökset ovat politisoituneet ja niitä kiirehditään". Ilmasto- ja ympäristötoimenpiteiden hallinnollinen ohjaus koetaan poukkoilevaksi. Samalla toimenpiteiden todelliset vaikutukset tai niiden aiheuttamat kustannukset ovat epävarmoja. Hämmennystä aiheuttaa tilanteen muuttuminen siten, että on osin siirrytty maataloustuotannon tukemisesta ilmasto- ja ympäristötoimenpiteiden tukemiseen, jotka eivät suoraan liity itse ruoan tuotantoon. Toisaalta koetaan, että säädökset ja sääntely ovat kiristyneet eikä Suomen erityisiä olosuhteita oteta huomioon päästövertailussa muihin maihin verrattuna.

Maatalousyrittäjät kokevat, että vaatimukset muuttuvat jatkuvasti ilman varmuutta niiden tehosta tai sopivuudesta. Maataloudelta odotetaan liikaa toimenpiteitä, vaikka toisaalta maatalous voitaisiin yhteiskunnassa nähdä myös ratkaisuna ilmasto- ja ympäristöongelmiin. Riittämätön taloudellinen korvaus ja alkutuotannon huono kannattavuus nostettiin esiin

suurimpina esteinä uudistaa tuotantoa kohti ilmasto- ja ympäristökestävää tuotantoa. Avoimessa vastauksessa mainittiin näkökanta, että ”hiilensidontaa on maataloustuotannossa lisätävää, mutta toisaalta on nähtävissä kehityssuunta, jossa yhteiskunta sosialisoi maatalouden ja metsätalouden hyödyt ilmastomuutoksen torjunnassa.” Maatalousyrittäjät olisivat valmiita osallistumaan vapaaehtoiseen hiilikauppaan, jos se olisi mahdollista. Toisaalta liki yhtä moni haastatelluista yrittäjistä on vielä odottavalla kannalla hiilikaupan suhteen.

Koetut tunteet ja asenteet voivat jäykistää siirtymistä kestävämpään tuotantoon. Osa maatalousyrittäjistä kokee, että heitä syyllistetään kohtuuttomasti. Samaan aikaan viljelijöiden aseman yhteiskunnassa koetaan olevan heikko. Maatalousyrittäjän näkemyksen mukaan, ”maatalous on vain yksi osa ilmastopäästöjen kokonaisuutta ja siksi ilmasto- ja ympäristökestävyyden pitäisi olla myös kaupunkien ja muiden toimijoiden vastuulla”. Haastetta lisää se, että samalla kun maatalouden paineet muuttua ovat lisääntyneet, taloudellinen liikkumavara ja mahdollisuudet muutokseen koetaan vähäisiksi.

Maatalousyrittäjät nostivat haastatteluissa esiin tulevaisuuden huoltovarmuuden turvaamisen tärkeyden. Viljelijät ikääntyvät, mutta samaan aikaan sukupolvenvaihdoksia tehdään tiloilla verrattain vähän. Nuoria tarvitaan alalle lisää, mutta pitkään jatkunut maatalouden alhainen kannattavuus ei houkuttele jatkajia alalle. Alhaista kannattavuutta maatalousyrittäjät ovat pyrkineet kohentamaan suurentamalla tilakokoja. Suuriin tilakokoihin nähtiin kuitenkin liittyvän myös suuret riskit, vaikka samalla nähtiin rakennekehityksen vääjäämättä edelleen jatkuvan. Viljelijät nostivat esiin, että päätoimisia viljelijöitä tarvitaan enemmän ja myös erilaisia ja erikoisia tiloja ympäri Suomea.

2.4 Vapaaehtoiset ilmasto- ja ympäristötoimet

Kyselyyn vastanneista maatalousyrittäjistä 22 % on ottanut käyttöön vapaaehtoisia ja ilman taloudellista korvausta tehtäviä ilmasto- ja ympäristötoimia (Taulukko 2). Maatalousyrittäjät mainitsevat tekevänsä esimerkiksi viljelytoimenpiteisiin, luonnon monimuotoisuuteen, tarkennettuun eläinten ruokintaan ja vesiensuojeluun liittyviä erilaisia toimenpiteitä tilallaan. Lisäksi energian säästämiseen ja uusiutuvan energian käytön lisäämiseen sekä fossiilisen energian käytön vähentämiseen on tiloilla panostettu ilman taloudellista ulkopuolista tukea.

Taulukko 2. Maatalousyrittäjien käyttöön ottamia vapaaehtoisia ja korvauksettomia toimenpiteitä ja niiden mahdollisia positiivisia vaikutuksia ilmastoon tai ympäristöön.

Toimenpide	Positiiviset ilmasto- ja ympäristövaikutukset
Muokkaamattomuus, suorakylvö	Vähentää maaperän häiriöitä, parantaa maaperän rakennetta ja vähentää eroosiota.
Uudistava viljely	Parantaa maaperän terveyttä, lisää biologista monimuotoisuutta ja sitoo hiiltä maaperään.
Viljelykierron muutokset (pidennetty kierto)	Parantaa maaperän ravinteiden tasapainoa ja vähentää tuholaisten ja tautien riskiä.
Hiiliviljely	Sitoo hiiltä maaperään, vähentää kasvihuonekaasupäästöjä ja parantaa maaperän terveyttä.
Laidunnus, rotaatiolaidunnus, niittyjen ja hakamaiden laidunnus	Parantaa maaperän ja kasvien monimuotoisuutta, vähentää eroosiota ja edistää hiilen sitomista.

Toimenpide	Positiiviset ilmasto- ja ympäristövaikutukset
Lannoitus: Tarkennettu, lannoitus opastimien avulla, jaettu lannoitus, lannoituksen vähentäminen, viherlannoitus, palkokasvien käyttö	Vähentää ravinnevalumia, parantaa maaperän terveyttä ja vähentää kemikaalien käyttöä.
Monimuotoisuus: linnut, riista, pölyttäjät	Edistää ekosysteemin tasapainoa ja parantaa luonnon monimuotoisuutta.
Monilajiset nurmiseokset, monimuotoiset reuna-alueet ja metsät, piennarten niitto myöhään, levennetyt pientareet, pöheikköjä hyönteisille, kukkia mehiläisille, pörriäiskais-toja	Parantaa elinympäristöjä, lisää biologista monimuotoisuutta ja tukee pölyttäjiä.
Metsän monimuotoisuus: riistatiheiköt, jatkuva kasvatusta, metsän kiertoajan pidennys, metsän suojeleminen, linnunpesien suojeleminen pelloilla, maisemanhoito	Parantaa metsien terveyttä, lisää biologista monimuotoisuutta ja suojelee elinympäristöjä.
Tarkennettu eläinten rehustus	Parantaa eläinten ravitsemusta, vähentää ympäristövaikutuksia ja parantaa tuotannon tehokkuutta.
Vesien suojeleminen: lietteen käsittely, pesuvesien kierrätys, saostusallas, talviaikainen kasvipeite, suojakaistat, sää-töjitys, pohjaveden nosto, viettävät alueet kesannoksi, säästökastelu, altakastelu	Vähentää vesistöjen saastumista, parantaa veden laatua ja edistää kestävästä vesien käytöstä myös puutarhataloudesta.
Uusiutuvan energian käyttö: aurinkopaneelit, vesi-ilma-lämpöpumppu, maalämpö, sähköautot, biopoltoaineet, uusiutuva polttoöljy, tuulivoima	Vähentää kasvihuonekaasupäästöjä ja fossiilisten polttoaineiden käyttöä.
Fossiilisen polttoaineen vähentäminen: kaasua tai hakeviljankuivaukseen, polttoainetalouden seuranta, logistiikan kehittäminen	Vähentää kasvihuonekaasupäästöjä ja parantaa energiatehokkuutta.
Energian säästö	Vähentää energiankulutusta ja kasvihuonekaasupäästöjä.
Ilmastokoulutus ja -kurssit	Lisää tietoisuutta ilmastonmuutoksesta ja edistää kestäviä käytäntöjä.
Muut: lentomatkailun välttäminen, naudanlihan välttäminen, katemuovin käytön lopettaminen, säästäväinen ajattelutapa, jätteiden kierrätys, laitteiden käyttö loppuun, lämpötilan lasku, ruokajätteen vähentäminen, vanhojen rakennusten korjausrakentaminen	Vähentää ympäristökuormitusta ja edistää kestävästä elämäntapaa.

Maatalousyrittäjät nostivat esiin kuluttajien tavoin esimerkiksi punaisen lihan syömisen ja lentomatkailun vähentämisen. Lisäksi yrittäjät hakevat lisää tietoa ilmastonmuutoksesta käymällä erilaisissa koulutuksissa ja kursseilla vapaaehtoisesti ja omalla kustannuksellaan.

2.5 Maatalousyrittäjien tulevaisuusodotuksia ja neuvontatarpeita

Käytännön kestävyys siirtymää ja tulevaisuusaikomuksia

Seuraavan 10 vuoden aikana 61 % vastaajista aikoo parantaa maaperän laatua. Vesitalouteen liittyvät toimenpiteet eli kastelun, ojituksen, kuivatuksen tai kosteikkojen lisääminen oli aikomuksena 40 %:lla vastaajista. Yhtä moni vastaajista aikoo myös monipuolistaa lajien käyttöä peltoviljelyssä ja lisätä luonnon monimuotoisuutta. Noin reilu kolmannes aikoo vähentää energian kulutusta ja parantaa hiilensidontaa pelloilla. Noin viidennes vastaajista aikoo vähentää fossiilisten polttoaineiden käyttöä ja investoida ilmasto- ja ympäristöystävällisiin koneisiin ja rakennuksiin. Noin 9 % ei aio toteuttaa mitään edellä mainituista toimenpiteistä, koska ne eivät esimerkiksi sovi vastaajien tiloille tai ovat jo käytössä.

Taulukossa 3 esitetään ilmasto- ja ympäristökestäviä tuotantotapoja, joita maatalousyrittäjät haluaisivat toteutettavan Suomessa. Erityisesti kannatettiin sellaisia ilmasto- ja ympäristötoimenpiteitä, jotka vaikuttavat tuotannon kannattavuuden paranemiseen. Turvepeltojen ilmastokestävä viljely tai niiden raivauksen estäminen olivat maatalousyrittäjien keskuudessa vähiten

Taulukko 3. Ilmasto- ja ympäristökestävät tuotantotavat, joita maatalousyrittäjät haluaisivat toteutettavan Suomessa (N = 1 442 ja vastausten kokonaismäärä 8 558). Keskimäärin vastaaja vastasi kuuteen erilaiseen tuotantotapaan.

Tuotantotapa	% vastanneista	% kaikista vastauksista
Typensitojakasvien, kuten apilan ja herneen, käyttö keinolannoituksen täydentäjänä	67	12
Pellon kasvukunnon ja rakenteen parantaminen	66	11
Karjanlannan tehokkaampi käyttö keinolannoitteiden asemesta maan tuottokyvyn ylläpitämiseksi	65	11
Mahdollisimman tarkoituksenmukainen lannoitteiden käyttö	60	10
Viljelyn vesitalouden parantaminen (kastelu, peruskuivatus, sääätösalaajitus)	42	7
Kylvö ilman pellon kyntämistä (suorakylvö tai kevennetty muokkaus) eroosion, ravinnepäästöjen vähentämiseksi ja maan tuottokyvyn ylläpitämiseksi	37	6
Biokaasun tuottaminen ja mädätteen käyttö lannoitteena	35	6
Muokkauksen käyttö rikkakasvien torjuntaan käytettyjen kasvinsuojeluaineiden vähentämiseksi	33	6
Viljelyn vesitalouden parantaminen (kastelu, peruskuivatus, sääätösalaajitus)	42	7
Kasviperäisen (hiiltä sisältävän) aineksen lisääminen maahan ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi	29	5
Viljaseosten viljely vähentämään tuholais- ja tautiriskejä suuremman sadon aikaansaamiseksi	26	5
Monivuotoisuuskaistat peltojen reunoilla luonnonlajiston monipuolistamiseksi	25	4
Siirretään heikkotuottoiset turvepellot pois viljelystä (kosteikkoviljely muilla kuin viljelykasveilla, kosteikkokasvit, metsittäminen)	23	4
Luontaisten torjuijen (mm. petohyönteiset, linnut) käyttö tuholais- ja tautitorjuntaan kemiallisen torjunnan sijaan	22	4
Viljellään turvepelloilla vain monivuotisia nurmia ja mahdollisimman vähäisillä maanmuokkaustoimenpiteillä	19	3
Estetään turvepeltojen raivaaminen uusiksi pelloiksi	13	2
Kasvihuonetuotannon kehittäminen ilmastoystävällisemmäksi	12	2
Jokin muu, mikä?	4	1

kannatettavien toimenpiteiden joukossa. Sen sijaan enemmän sai kannatusta heikkotuottoisten turvepeltojen siirtäminen pois viljelystä.

Maatalousyrittäjien mielestä tukia tulisi kohdentaa maatalouden energiainvestointeihin ja ilmaston ja ympäristön tilaa parantaviin toimenpiteisiin, kun taas kuluttajat painottivat ensi sijassa eläinten hyvinvointiin tähtääviä toimenpiteitä (ks. Kuva 5). Myös maatilayrittäjät näkivät eläinten hyvinvoinnin eteen tehtävän työn ja investoinnit tärkeäksi, sillä keskimäärin 60 % kyselyyn vastanneista kotieläintiloista aikoo edelleen parantaa eläinten hyvinvointia seuraavan 10 vuoden aikana.

Näkemyksiä Suomen maatalouden onnistumisista ja haasteista

Kyselyyn vastanneet maatalousyrittäjät kokevat maatalouden onnistuvan tällä hetkellä tuottamaan riittävästi turvallista ja terveellistä ruokaa kuluttajille. Onnistumisia koetaan myös eläinten hyvinvoinnin ja terveyden edistämisessä sekä vesien hyvän laadun ylläpitämisessä.

Toisaalta kyselyyn vastanneet maatalousyrittäjät näkevät nykymaatalouden epäonnistuvan omavaraisuuden säilyttämisessä, tilojen kilpailukyvyyn ja kannattavuuden edistämisen kohdalla sekä nuorten saamisessa alalle töihin. Maatalouden nähdään epäonnistuvan myös oikeudenmukaisen tulotason turvaamisessa ilmasto- ja ympäristötoimia tekeville tiloille sekä maatalousyrittäjien aseman parantamisessa ruokajärjestelmässä.

Ajatuksia tulevaisuuden kehityskuluista

Kyselyssä selvitettiin todennäköisimpinä pidettyjä kehityskulkuja ruoan suhteen. Maatalousyrittäjät katsoivat kasvien kulutuksen lisääntyvän ja punaisen lihan kulutuksen vähentyvän vuoteen 2030 mennessä. Myös haastatellut viljelijät nostivat esiin samanlaisen ruokaan liittyvän tulevaisuuden kehityskulun. Haastatellut maatalousyrittäjät näkivät myös ruokavalion monipuolistuvan nykyisestä ja etenkin nuorten syömistottumusten tulevan vaikuttamaan osaltaan siihen, mitä tulevaisuudessa suomalaisilla maataloilla tuotetaan.

Maatalouden digitalisaation katsotaan etenevän vauhdilla ja tilan tuotannon suunnittelussa ja päätöksenteossa sovelletaan tekoälyä jo vuoteen 2030 mennessä. Täsmätuotanto mahdollistuu digitaalisten mittausmenetelmien avulla ja täsmäsääpalvelut parantavat tuotannon ennakoitavuutta. Haastatteluissa viljelijät nimesivät suurimmaksi haasteeksi sään ääri-ilmiöt, erityisesti kevätkuivuuden ja rankkasateet, joiden ennakoitua digitaaliset ratkaisut voivat auttaa.

Kysyttäessä mahdollisia tuotantosuunnan vaihtoaikkeitä, siirtyminen maatalouden ulkopuolelle palkkatyöhön korostui vastauksissa enemmän kuin maatalouden tuotantosuunnan vaihtaminen johonkin toiseen. Myös siirtyminen metsätalouteen koettiin kiinnostavana. Haastatellut yrittäjät aikoivat pitää tuotantonsa ennallaan tai enintään laajentaa sitä vähän, mutta osa heistä aikoo luopua maataloustuotannosta tai vaihtaa mahdollisuuksien mukaan tuotantosuuntaansa.

Luonnonmukaiseen tuotantoon siirtyminen ja siitä luopuminen

Luonnonmukaista tuotantoa harjoitti 15 % maataloista (n = 221 / N = 1 280 kaikki tilat). Avoi- miin vastauksiin tuli 129 vastausta, joissa selvitettiin motiiveja luomutuotantoon liittymiseen. Osa vastaajista oli perinyt tilan ja tila oli ollut jo pitkään luomussa. Myös terveydelliset ja eläinten hyvinvointiin liittyvät motiivit mainittiin syinä siirtyä luomuun. Suurimmalla osalla eli 68 prosentilla vastaajista (n = 86 / N = 129) luomuun siirtymisen taustalla olivat taloudelliset

motiivit, jolloin tila voi säästää esimerkiksi tuotantopanosten ostoissa tai saa tuotannolleen paremman tukitason.

Luonnonmukaisesta tuotannosta luopumisesta kysyttiin sekä kaikilta tiloilta että luomua harjoittavilta tiloilta. Luonnonmukaisista tiloista luopumassa oli 9,4 % (n = 20 / N = 221 kaikki luomutilat) ja tavanomaisista tiloista luopuneita oli 5,9 % (n = 62 / N = 1 059 tavanomaiset tilat). Luopumisen taustalla on useita syitä, joista kyselyssä useimmiten mainittu syy oli heikko kannattavuus luomutiloilla. Muuttuneet markkinat ja luomutuotteiden tuottajahintojen lasku vaikuttavat luomutilojen kannattavuuteen. Taloudellisten syiden ohella maatalousyrittäjät mainitsivat, että heillä ei ole jatkajaa tilalleen, mikä vaikuttaa luomutuotannon jatkuvuuteen. Tuotannosta luopumiseen mainittiin yksittäisinä syinä myös muun muassa byrokratia, myyntikasvivaatimus, rikkakasvit ja niiden hallinta, valvonta, jatkuvasti muuttuvat ehdot ja vaatimukset sekä inhimilliset tekijät, kuten ikä tai sairaudet.

Neuvontatarpeet kasvavat tilan johtamisesta ja ympäristöasioista

Kyselyyn vastanneista maatalousyrittäjistä noin 45 % on käyttänyt talouteen ja kasvintuotantoon liittyviä neuvontapalveluita. 20 % on käyttänyt kotieläintuotantoon liittyvää neuvontaa. Ympäristöön liittyviä neuvontapalveluita on käyttänyt 16 % vastaajista. Vain 6–8 % vastaajista on käyttänyt tilan johtamiseen ja strategiaan liittyvää neuvontaa. Huomattava osa, 24 % vastanneista ei ole käyttänyt mitään neuvonnan palveluita. Tulevaisuudessa vastaajat aikovat käyttää yhä enemmän neuvonnan palveluita tilan strategiaa ja ympäristöasioita koskien (+8 %) sekä johtamiseen liittyvissä asioissa (+4 %). Toisaalta kotieläinneuvonnan palveluita aiotaan käyttää vähemmän (-5 %).

2.6 Yhteenveto maatalousyrittäjiä koskevan osahankkeen tuloksista

Selvitimme kyselyllä ja haastatteluilla maatalousyrittäjien muutosvalmiuksia siirtyä kohti kestävämpää ja vähemmän ympäristöä kuormittavaa ruokajärjestelmää. Maatalouden alkutuottajat ovat kestävyyssiirtymässä keskeisessä asemassa tuottaessaan ruokaa kuluttajille.

Maatalous onnistuu keskeisimmässä tehtävänsä tuottaa kotimaista turvallista ja terveellistä ruokaa

Maatalousyrittäjien mielestä maatalous onnistuu tällä hetkellä tuottamaan riittävästi kotimaista turvallista ja terveellistä ruokaa. Toisaalta maatalouden nähdään epäonnistuvan monessa asiassa, kuten maatalouden aseman parantamisessa ruokajärjestelmässä ja kannattavuuden parantamisessa maataloilla. Monet tilat olivat siirtyneet luonnonmukaiseen tuotantoon taloudellisten motiivien kannattelemisena, mutta myös luopumisaikheet liittyivät niihin useasti.

Uusien politiikkatoimenpiteitä voidaan omaksua ja toteuttaa nopeastikin

Suomalaiset maatilat ottavat uusia toimenpiteitä nopeasti käyttöön, jos ne ovat taloudellisesti perusteltuja ja käytännössä toteutettavissa tiloilla. Hyvä esimerkki on ekojärjestelmän talviaikaisen kasvipeitteen laajamittainen käyttöönotto. Maatalousyrittäjät suuntaisivat tukia energiainvestointeihin ja ympäristöä parantaviin toimenpiteisiin. Turvepeltojen viljelyn rajoit-

taminen ja etenkin poistaminen kokonaan viljelystä vaatii kuitenkin vahvoja poliittisia toimia ja kannustimia, jotta mahdollisia merkittäviä päästövähennyksiä saataisiin aikaan. Mieluummin maatalousyrittäjät suosivat toimenpiteitä, joilla parannetaan pellon kasvukuntoa, vesitaloutta ja rakennetta, tarkennetaan lannoitteiden käyttöä, hyödynnetään typensitojakasveja ja karjanlantaan keinolannoitteiden sijasta. Näillä toimenpiteillä on myönteisiä vaikutuksia maatilojen kannattavuuteen sekä samanaikaisesti ilmastoon ja ympäristöön.

Teknologisia innovaatioita nähdään jo vuoteen 2030 mennessä

Maatalousyrittäjät pitävät todennäköisenä, että tekoäly ja muut digitaaliset kestävyyttä tukevat innovaatiot ovat käytössä jo vuoteen 2030 mennessä. Maatalousyrittäjät toivat kyselyssä esiin sen, että teknologioita (mm. droonit, täsmäviljely, tuotannon optimointi tekoälyn avulla) otetaan käyttöön nopealla aikataululla. Nämä teknologiat parantavat ruoantuotannon tehokkuutta ja vähentävät ympäristövaikutuksia. Poliittikkatoimenpiteitä voidaan suunnata uusien teknologioiden käyttöönoton tueksi ja niiden käyttöönottoa tulisi nopeuttaa erilaisin keinoin.

Tunteet ja asenteet vaikuttavat taustalla

Osa maatalousyrittäjistä kokee yhteiskunnan syyllistävän heidän ammattikuntaansa. Kokemus oman aseman heikentymisestä yhteiskunnassa voi vaikuttaa maatalouden tulevaisuuteen monin tavoin. Maatalousyrittäjien motivaatio ja sitoutuminen maatalouteen voi heikentyä, mikä voi johtaa tilamäärän pienenemiseen ja tuotannon vähentymiseen. Tämä puolestaan voi vaikuttaa kotimaisen ruoan saatavuuteen ja hintaan sekä yhteiskunnan huoltovarmuuteen.

Kyselyn tulokset osoittavat, että monet maatalousyrittäjät ovat valmiita siirtymään muihin ammatteihin maatalouden ulkopuolelle. Jos maatalousyrittäjät kokevat, että yhteiskunta ei arvosta heidän työpanostaan, se voi heikentää maatalouden innovaatioita ja investointihalukkuutta kestäviin tuotantotapoihin. Siten nämä tekijät jähmettävät monellakin tapaa kestävyys-siirtymää. Maatalouden tulevaisuus riippuu siitä, kuinka hyvin muut toimijat ymmärtävät ja tukevat maatalousyrittäjien tarpeita ja haasteita siirtymässä. Sujuvampi yhteistyö kaupunkien, muiden toimijoiden ja maatalouden välillä on välttämätöntä ilmasto- ja ympäristökestävyyden saavuttamiseksi.

Huoltovarmuus nähdään tärkeäksi nyt ja tulevaisuudessa, mutta samalla se voi olla myös jarruttava tekijä kestävyysmurroksessa. Avoimissa vastauksissa se näkyi ns. hömppäheinä-ilmaisun käyttönä, kun nurmenviljelyä ilman korjaamis- tai myyntivaatimusta käytetään pellon hiilensidontaan tai ylimääräisen peltoreservin ylläpitoon. Näiden ei koeta tuottavan tarpeeksi motivaatiota viljelyyn tai niiden käyttöönottoa ja ilmastovaikutuksia ei perustella maatalousyrittäjille tarpeeksi. Ristiriitaa maatalouden tulevaisuusnäkymään tuo myös se, että samaan aikaan ruoan kysynnän ennakoitaan kasvavan globaalisti (FAO 2022).

Kuluttajat ja etenkin nuoret keskeisiä toimijoita ruokatulevaisuuksien rakentamisessa

Ruokajärjestelmän yhdeksi keskeiseksi toimijaksi maatalousyrittäjät näkevät nuoret kuluttajat ja heidän kulutustottumuksensa tulevaisuudessa. Kuluttajilla on kuitenkin hyvin erilaisia odotuksia. Kuluttajien moninaisesti odotuksiin ja maksuhalukkuuden kasvattamiseen voidaan vastata lisäämällä tietoisuutta kestävästä nykyaikaisesta maataloudesta ja sen merkityksestä.

Tämä voi lisätä ymmärrystä ja arvostusta maatalousyrittäjien työtä kohtaan ja parantaa heidän asemaansa yhteiskunnassa.

Yhteistyön lisääminen kaupunkien, muiden toimijoiden ja maatalouden välillä vaatii uudenlaista lähestymiskulmaa. Kaupunkien on otettava vastuuta ilmasto- ja ympäristökestävyydestä yhdessä maatalouden kanssa. Tämä voi sisältää esimerkiksi kaupunkiviljelyn edistämistä, kumppanuusmaataloutta ja kestävien infrastruktuuriratkaisujen kehittämistä.

Maataloustuotannon ohjaamisessa kohti ilmasto- ja ympäristökestävää tuotantoa on keskitettävä voimavaroja talousosaamisen ja kasvintuotannon neuvontapalveluihin. Lisäksi on tärkeää kehittää kannustimia ja tukia, jotka auttavat maatalousyrittäjiä siirtymään kestävämpiin viljelymenetelmiin ilman taloudellista lisärasitusta. Neuvonnan tarve kasvaa suhteellisesti eniten tulevaisuudessa tilojen strategisessa johtamisessa ja ympäristöasioissa. Maatalouden neuvonnalla voidaan nähdä olevan näiden asioiden edistämässä merkittävä tehtäväkenttä.

3. Kuluttajien kestävyysodotukset ja politiikkatoimien hyväksyttävyyys

Laura Salmivaara, Mari Niva, Mia Silfver, Johanna Mäkelä ja Helmi Haaksiala

3.1 Tausta ja aikaisempi tutkimus

Suomalaisten kulutusperäisistä ilmastopäästöistä noin viidennes syntyy ruoan kulutuksesta ja ruoankulutuksen ilmastovaikutuksista puolestaan vajaat kaksi kolmasosaa on peräisin lihan ja maitotuotteiden kulutuksesta (Saarinen ym. 2019, Seppälä ym. 2022). Siksi ruokavalioiden muuttuminen ja muuttaminen kasvipohjaisemmiksi on saanut keskeisen aseman keskustelussa siitä, millä tavoin ruoankulutuksen ilmastovaikutuksia voitaisiin vähentää.

Ruokatottumuksia ja ruoan kulutusta koskeva tutkimustieto kuitenkin osoittaa, että syömisen tavat ja ruoan kulutus muuttuvat yleensä melko hitaasti (esim. Mäkelä & Niva 2016a, Gronow & Holm 2019). Hyvä esimerkki hitaasta muutoksesta on eläinperäisen ruoan kulutuksen kasvu nykyiselle tasolle: lihan vuosittainen kulutus on 1950-luvun alun jälkeen noussut muutamasta kymmenestä kilosta noin 80 kiloon henkeä kohden ja kasvu on tasaantunut vasta 2010-luvulta alkaen. Samalla eri lihalajien kulutus on muuttunut: broilerinlihan kulutus on lisääntynyt ja sianlihan vähentynyt. Myös maidon kulutuksessa on tapahtunut muutoksia: maidon juonti on vähentynyt, mutta samaan aikaan muita maitotuotteita on alettu käyttää entistä enemmän. (Ks. esim. Luke 2024.)

Myöskään se, millaisia asioita kuluttajat arvostavat ruoassa, ei ole muuttunut kovin nopeasti, vaikka ruokaa koskevaan keskusteluun on noussut uusia ilmiöitä ja puheenaiheita, kuten uudenlaisia tuotteita, ruokavaliota sekä ympäristöystävällisyyteen ja eettisyyteen liittyviä pohdintoja. Kuluttajille tärkeimpiä asioita ruoassa ovat niin kansainvälisten kuin kotimaisten tutkimusten mukaan maku, ravitsevuus ja terveellisyys, hinta, alkuperä ja turvallisuus (esim. Peltoniemi & Yrjölä 2012, Eurobarometer 2020, Konttinen et al. 2021). Näihin verrattuna ilmasto- ja ympäristönäkökulmat eivät tutkimusten mukaan ole kuluttajille yhtä tärkeitä. Kestävää ruoankulutusta, kasvissyönnin eri muotoja ja lihan ja kasviproteiinituotteiden käyttöä koskevissa tutkimuksissa on kuitenkin havaittu osan kuluttajista olevan kiinnostuneita ekologisesti kestävästä ja eettisestä syömisestä (esim. Niva et al. 2014, Niva & Jallinoja 2018, Pohjolainen 2024, Principato et al. 2024, Tobler et al. 2011, Vainio et al. 2016).

Viime vuosina Suomessa on tehty runsaasti tutkimusta kuluttajien näkökulmista ruoankulutuksen kestävyteen ja valmiuksista ekologista kestävyyttä parantaviin ruokavaliomuutoksiin niin laadullisin kuin määrällisin menetelmin (esim. Jallinoja et al. 2016, Knaapila et al. 2022, Kuosmanen et al. 2023 ja 2025, Laakso et al. 2021, Latvala ym. 2012, Mäkelä & Niva 2016a ja 2016b, Niva et al. 2014; Niva & Jallinoja 2018, Niva & Vainio 2021, Pohjolainen 2024, Vainio et al. 2016). Tutkimukset osoittavat, että vaikka kestävyys ja eettisyys sekä kasvisruoka kiinnostavat osaa suomalaisista, eläinperäisellä ruoalla on vankka ja vakiintunut asema suomalaisessa ruokakulttuurissa.

Voidaan olettaa, että ruoankulutuksen ekologinen kestävyys ei kovin nopeasti kohene pelkillä kuluttajien omaehtoisilla kulutusmuutoksilla. Jotta ruoan tuotanto ja kulutus muuttuisivat ekologisesti kestävämpään suuntaan, tarvitaan ohjauskeinoja, jotka kannustavat kuluttajia ja muita ruokajärjestelmän toimijoita muutokseen. Ruoan tuotantoon ja kulutukseen kohdistu-

vien ohjauskeinojen hyväksyttävyydestä kansalaisten keskuudesta on kuitenkin melko vähän tietoa (mm. Espinosa & Nassar 2021, Ammann et al. 2023, Bendz et al. 2023, Falck 2023, Ammann et al. 2025). Suomesta on olemassa jonkin verran laadullista tutkimusta (Heiskanen & Saastamoinen 2011, Tiilikainen ym. 2023, asiantuntijanäkemyksistä ks. Salo ym. 2023), mutta väestötason tietoa ei tietojemme mukaan ole ollut saatavilla. Siksi Ruokatulevaisuudet-hankkeen kuluttajatutkimus paitsi jatkaa ekologisesti kestävämpien ruokavalioiden edellytysten ja kuluttajien tulevaisuudenodotusten tutkimusta myös paneutuu ruoan kestävyyttä edistävien politiikkatoimien hyväksyttävyyteen väestöä edustavan kyselyn avulla.

Seuraavissa alaluvuissa esittelemme kuluttajia koskevan aineiston ja käytetyt analyysimenetelmät, jonka jälkeen tarkastelemme tuloksia kuluttajien ruoanvalinnan motivaatioista, poliittisten ohjauskeinojen hyväksyttävyydestä, suhtautumisesta liha- ja maitotuotteisiin ja näitä korvaaviin tuotteisiin sekä näkemyksiä suomalaisen ruoan tuotannon ja kulutuksen kehityksestä tulevaisuudessa. Viimeisessä alaluvussa vedämme lyhyesti yhteen kuluttajatutkimuksen tulokset.

3.2 Menetelmät

Osahankkeessa hyödynnettiin kolmea aineistoa siten, että aluksi käytettiin kahta aiemmin kerättyä aineistoa, joiden avulla suunnattiin hankkeessa kerättävän uuden aineiston kysymyksenasettelua. Esitutkimusvaiheessa tarkasteltiin 1) vuonna 2021 kerättyä HS-Ruokakyselyyn sisältyvää laadullista aineistoa, jossa tarkasteltiin kansalaisten odotuksia kestävästä ruoantuotannosta ja kulutusta ohjaavasta politiikasta (analysoitava osa-aineisto N = 1 000) ja 2) vuonna 2022 Ruokatieto Yhdistys ry:n keräämää ja Helsingin yliopiston käyttöön luovuttamaa ruoan vastuullisuutta käsitellyttä kuluttajakyselyä (N = 1 099). Nämä aineistot auttoivat suuntaamaan ja muotoilemaan sekä maatalousyrittäjille tarkoitetun kyselyn että väestöä edustavan kuluttajakyselyn teemoja ja kysymyksiä.

Tutkimuksen pääaineistona toimi kyselytutkimus (N = 1 252), joka kerättiin talvella 2024. Aineisto oli sukupuolen ja alueen suhteen väestöä edustava. Yli 65-vuotiaat sekä perusasteen koulutuksen saaneet olivat hieman aliedustettuna ja keskiasteen koulutuksen saaneet hieman yliedustettuna väestöön nähden. Aineistonkeruun toteutti tutkimusyrittäjä Aistila Oy. Kyselyn osiot käsittelivät ekologisesti kestävä ruoan ohjauskeinojen kannatusta, ilmasto- ja ympäristöasenteita, ruoan valinnan motiiveja, maito- ja lihatuotteita ja näiden tapaan käytettäviä kasvipohjaisia tuotteita sekä vastaajien arvioita heidän oman ruoankulutuksensa muutoksista ja Suomessa tapahtuvista ruoan tuotannon ja kulutuksen muutoksista vuoteen 2035 mennessä. Lisäksi esitettiin maataloustukien suuntaamista sekä vastuullisuuden tekijöiden tärkeyttä koskevia kysymyksiä, jotka esitettiin myös maatalousyrittäjille suunnatussa kyselyssä. Mukaan valitut kysymykset perustuivat esitutkimusaineistojen analyysissa tehtyihin havaintoihin erilaisista kuluttajien itse visioimista politiikkakeinoista, aikaisempiin tutkimuksiin politiikkakeinoista (Ammann et al. 2023, Nissinen ym. 2013, Nissinen et al. 2015, Salo ym. 2023), ruoan valinnan motiiveista (mm. Konttinen et al. 2021, Onwezen et al. 2019) ja lihan asemasta suomalaisessa ruokakulttuurissa (esim. Mäkelä & Niva 2016b, Kaljonen & Niva 2022) sekä tutkijaryhmän itse laatimiin kysymyksiin, joiden avulla selvitettiin nimenomaan tämän tutkimuksen kannalta keskeisiä kysymyksiä. Lisäksi kysyttiin sosiodemografisia taustatietoja.

Tarkastelemme seuraavassa luvussa kuluttajien ruoanvalintaan liittyviä motivaatiotekijöitä, suhtautumista poliittisiin ohjauskeinoihin, lihan ja maidon kulutukseen sekä näitä korvaaviin tuotteisiin sekä näkemyksiä suomalaisen ruoan tuotannon ja kulutuksen kehityksestä tulevai-

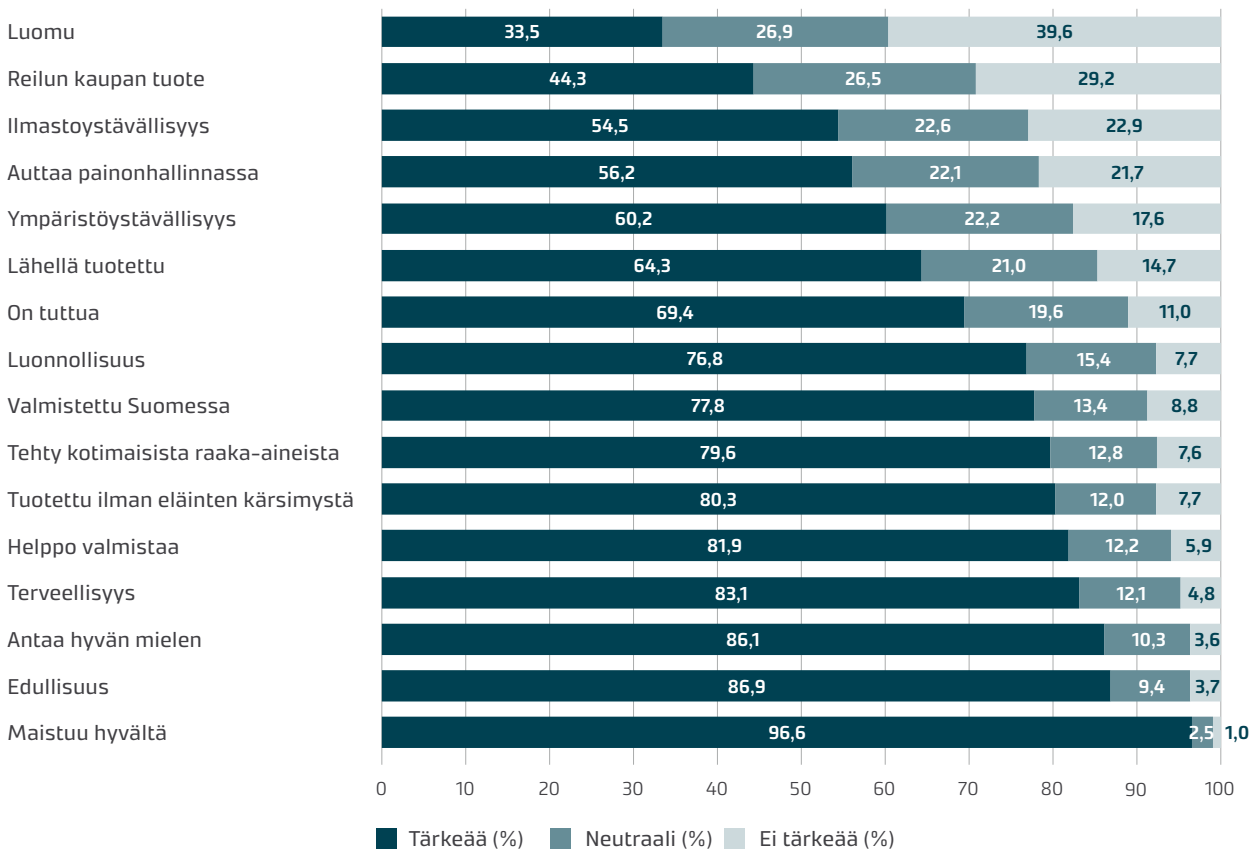
suudessa. Tarkastelemme myös sukupuolten, ikäryhmien ja koulutusryhmien välisiä eroja, joita on testattu khiin neliötestillä. Useimmat tulokset esittelemme taulukoissa tai kuvioissa, mutta joistakin väestöryhmittäisistä eroista raportoimme prosenttiluvuin vain tekstissä.

3.3 Kuluttajille tärkeät asiat ruoan valinnassa

Ruoan valintaan liittyviä tekijöitä tarkasteltiin kysymyksillä siitä, millaisiin asioihin vastaajat kiinnittävät huomiota ruokavalinnoissaan. Vastaajia pyydettiin arvioimaan, kuinka tärkeitä eri tekijät ovat heille heidän valitessaan ruokaa¹.

Tulokset osoittavat, että monet asiat olivat kuluttajille vähintään jossain määrin tärkeitä ruoan valinnassa (Kuva 1). Yleisin näistä oli maku: lähes kaikki vastaajat pitivät hyvää makua tärkeänä. Muita tärkeimpinä pidettyjä asioita olivat edullisuus, se että ruoka antaa hyvän mielen, terveellisyys, valmistuksen helppous ja se, että ruoka on tuotettu ilman eläinten kärsimystä. Näitä kaikkia yli kahdeksan kymmenestä vastaajasta piti tärkeinä. Yli seitsemän kymmenestä painotti myös raaka-aineiden ja valmistuksen kotimaisuutta sekä luonnollisuutta. Ilmastoystävällisyys ja ympäristöystävällisyys olivat tärkeitä hiukan yli puolelle vastaajista. Sen sijaan alle puolet piti luomua ja reilua kauppaa tärkeinä ruoan valinnassa.

Kuinka tärkeitä erilaiset asiat ovat ruoan valinnassa? (N=1 252)

Kuva 1. Kuluttajien ruoan valinnassa tärkeänä pitämät asiat (% , N = 1 252). Seitsenportaisella asteikolla arvot 1–3 = ei tärkeää, 4 = neutraali, 5–7 = tärkeää.

1 Tärkeyttä mitattiin seitsenportaisella asteikolla, jossa vain ääripäät oli määritelty: 1 = ei lainkaan tärkeää, ..., 7 = erittäin tärkeää.

Tulosten perusteella kuluttajille tärkeimpiä ruoan valinnan perusteita olivat asiat, jotka kiinnittyvät heidän omaan arkeensa, hyvinvointiinsa ja ruoan tuottamaan nautintoon. Seuraavaksi tärkeimpiä olivat eläinten hyvinvointiin ja ruoan alkuperään liittyvät näkökulmat, joihin molempiin liittyy myös ruoan turvallisuuteen ja laatuun liittyviä merkityksiä. Sen sijaan asiat, jotka ovat kauempana ihmisten omasta arjesta ja liittyvät pikemminkin yhteisen hyvän edistämiseen, kuten ilmasto- ja ympäristöystävällisyys, luomutuotanto ja reilu kauppa, eivät nousseet valintaperusteiden kärkeen.

3.4 Ruoan ilmasto- ja ympäristöystävällisyyttä edistävien ohjauskeinojen kannatus

Ohjauskeinojen kannatusta koskevan kysymyssarjan johdannoksi vastaajille kerrottiin ruoan ilmasto- ja ympäristöystävällisyydellä tarkoitettavan sitä, että ruoan tuotannon ja kulutuksen kielteiset vaikutukset ilmastoon lämpenemiseen ja ympäristöön, kuten luonnon monimuotoisuuden ja vesistöihin, ovat mahdollisimman vähäiset. Vastaajien näkemystä kysyttiin yhteensä 26 keinosta, joiden joukossa oli ilmasto- ja ympäristöystävällisyyden edistämisen lisäksi myös joitakin eläinten hyvinvoinnin edistämiseen liittyviä ohjauskeinoja². Ohjauskeinoja koskevat kysymykset oli kysymyslomakkeella ryhmitelty neljään eri ohjauskeinotyyppiin, jotka esiteltiin vastaajille 1) kansalaisten tietojen ja taitojen lisäämiseen perustuvina, 2) taloudellisina, 3) lainsäädäntöön perustuvina sekä 4) eri toimijoiden vapaaehtoisina keinoina. Taulukossa 4 keinot on jäsennetty tutkimuskirjallisuudessa esitettyä jaottelua noudattaen informaatio-ohjaukseksi, taloudelliseksi ohjaukseksi, säädösohjaukseksi ja markkinatransformaatioksi³. Näiden lisäksi esitettiin kaksi kysymystä soluviljelyn edistämisestä.

Taulukossa 4 esitetään sukupuolen ja ikäryhmän mukaan osuudet vastaajista, jotka kannattivat kutakin ohjauskeinoa jossain määrin tai vahvasti. Kaikkien vastaajien joukossa eniten kannatettiin tuoreiden kasvien, hedelmien ja marjojen arvonlisäveron alentamista: lähes yhdeksän kymmenestä vastaajasta kannatti tätä keinoa. Vähiten kannatusta saivat työnantajan tarjoaman lounasedun kohdentaminen ilmastoystävällisiin aterioihin, eläinperäisen tuotannon maataloustukien vähentäminen sekä vain kasvisruoan tarjoaminen valtion, kunnan ja muiden viranomaisten järjestämissä tilaisuuksissa. Monen ohjauskeinojen kannatus oli yleisempää naisilla kuin miehillä.

Ikäryhmien välillä oli myös eroja. Monen ohjauskeinojen kannatus oli suurinta nuorimmassa eli 18–34-vuotiaiden ikäryhmässä. Nuoret erottuvat muista ikäryhmistä erityisesti niiden keinojen kannatuksessa, jotka kohdistuvat kasvisvaihtoehtojen tarjontaan ja ilmasto- ja ympäristöystävällisten elintarvikkeiden mainontaan. Monissa asioissa eri-ikäiset suomalaiset näyttävät kuitenkin olevan suhteellisen samoilla linjoilla: esimerkiksi kasvien, hedelmien ja marjojen arvonlisäveron alentamista kannatetaan yksimielisesti ja monissa muissakin asioissa erot ovat suhteellisen pieniä. (Taulukko 4.)

Myös koulutusryhmät erosivat toisistaan ohjauskeinojen kannatuksessa. Lähes kaikki esitetyt

2 Ohjauskeinojen kannatusta mitattiin viisiportaisella asteikolla, jossa 1 = vastustan vahvasti, 2 = vastustan jossain määrin, 3 = en vastusta enkä kannata, 4 = kannatan jossain määrin ja 5 = kannatan vahvasti.

3 Tutkimuskirjallisuudessa keinot jaotellaan usein informaatio-ohjaukseksi, taloudelliseksi ohjaukseksi ja normi- tai säädösohjaukseksi (esim. Heiskanen ja Saastamoinen 2011, Salo ym. 2023). Uudemmassa kirjallisuudessa erotellaan usein myös ns. tuupaus (engl. nudging) tai valinta-arkkitehtuuri sekä markkinatransformaatio (esim. Salo ym. 2023, Ammann et al. 2023).

ohjauskeinot saivat eniten kannatusta korkeasti koulutetuilta ja vastaavasti vähiten peruskoulutuksen saaneilta. Muutamassa ohjauskeinossa erot olivat kuitenkin hyvin pieniä tai niitä ei ollut: tuoreiden kasvien, hedelmien ja marjojen verotuksen alentamista kannatti vähintään 85 % ja eläinsuojelulain tiukentamista vähintään 70 % kaikkien koulutusryhmien vastaajista. Samoin lounasedun rajaaminen ilmastoystävällisiin aterioihin oli hyvin epäsuositun kaikissa koulutusryhmissä: sitä kannatti alle 20 % vastaajista kaikissa ryhmissä. Enimmillään ero korkeimmin ja matalimmin koulutettujen välillä oli runsaan parinkymmenen prosenttiyksikön luokkaa. Esimerkiksi koulujen kotitalousopetuksen painottamista nykyistä enemmän kasvisruokien valmistukseen kannatti 46 % peruskoulutuksen saaneista ja 69 % korkeakoulutetuista. Pakollisia ilmastovaikutuksista kertovia merkintöjä elintarvikepakkausihin kannatti 36 % vähiten koulutetuista ja 60 % korkeakoulutetuista ja ajatusta siitä, että ravintolat veloitettaisiin kertomaan annosten ilmastovaikutuksista ruokalistaillaan, vastaavasti 20 % ja 40 %. Sitä, että ravintolat lisäävät ruokalistaalleen kasvisruokia, kannatti 48 % vähiten koulutetuista ja 69 % korkeakoulutetuista. Koulutuksen mukaisia eroja oli myös soluviljelyyn kohdistuvien keinojen kannatuksessa: niitä kannatti noin joka viides peruskoulutuksen saaneista ja noin neljä kymmenestä korkeakoulutetusta. Keskiasteen koulutuksen saaneet asettuivat kaikissa edellä mainituissa kysymyksissä kahden muun koulutusryhmän kannatusprosenttien väliin.

Kaikkineen voidaan todeta, että ehdotettujen ruoan ilmasto- ja ympäristöystävällisyyden edistämiseen tähtävien ohjauskeinojen kannatus ei ole kansalaisten keskuudessa kovin laajaa. Sen sijaan eläinten hyvinvointia parantavia keinoja kannatetaan suhteellisen yleisesti. Ohjauskeinoityypeittäin tarkasteltuna eniten kannatusta saivat informaatio-ohjauksen keinot ja vähiten puolestaan säädösohjaukseen perustuvat keinot. Koulutuksen, tiedotuksen ja kampanjoinnin lisäämisen lisäksi runsaasti kannatusta saavat sellaiset keinot, joista koituu kuluttajille myös muuta kuin ilmasto- tai ympäristöhyötyä. Esimerkiksi verotuksen alentaminen kasviksilta, hedelmiltä ja marjoilta saa kannatusta oletettavasti myös siksi, että edullisemmat hinnat olisivat kuluttajille iloksi. Kiinnostavaa kyllä, vain puolet vastaajista kannatti kasviproteiinituotteiden arvonlisäveron alentamista. Samalla kuitenkin kannatusta saa suhteellisen laajasti se, että valtio tukee taloudellisesti ilmasto- ja ympäristöystävällisten innovaatioiden ja teknologioiden kehittämistä ja lisää tukea kasviperäiseen proteiinituotantoon.

Taulukko 4. Ruoan tuotantoon ja kulutukseen liittyvien ohjauskeinojen kannatus sukupuolittain ja ikäryhmittäin (% , N = 1 252). Niiden vastaajien osuus, jotka kannattavat keinoa jossain määrin tai vahvasti.

Ruoan tuotantoon ja kulutukseen liittyvät ohjauskeinot	Sukupuoli				Ikäryhmät				
	Kaikki (%)	Nainen (%)	Mies (%)	P-arvo	18-34 (%)	35-49 (%)	50-64 (%)	65+ (%)	P-arvo
	n	1252	649	594		326	348	345	233
Informaatio-ohjaus (tietojen ja taitojen lisäämiseen perustuvat keinot)									
Kaikilla koulutusasteilla lisätään ruoan tuotannon ja kulutuksen ilmasto- ja ympäristövaikutuksia koskevaa opetusta.	71,7	80,7	61,8	<0,001	74,8	70,4	67,5	75,5	0,075
Viranomaiset lisäävät ilmasto- ja ympäristöystävällistä syömistä koskevaa tiedotusta ja kampanjointia.	63,5	71,5	54,4	<0,001	69,9	59,2	60,9	64,8	0,002
Koulujen kotitalousopetuksessa painotetaan nykyistä enemmän kasvisruokien valmistusta	58,3	68,9	46,5	<0,001	62,6	58,0	53,0	60,5	0,081

Ruoan tuotantoon ja kulutukseen liittyvät ohjauskeinot	Sukupuoli				Ikäryhmät				
	Kaikki (%)	Nainen (%)	Mies (%)	P-arvo	18-34 (%)	35-49 (%)	50-64 (%)	65+ (%)	P-arvo
	n	1252	649		594	326	348	345	
Taloudellinen ohjaus (taloudelliset keinot)									
Tuoreiden kasvien, hedelmien ja marjojen arvonlisäveroa alennetaan.	87,5	92,9	81,5	<0,001	87,4	89,1	85,8	87,6	0,813
Valtio tukee taloudellisesti ruoan ilmasto- ja ympäristöystävällisyyttä edistävien tuoteinnovaatioiden ja teknologioiden kehittämistä	68,3	71,5	65,0	0,025	73,3	67,0	61,7	73,0	0,015
Kasvipärisen tuotannon maataloustukia lisätään.	57,4	64,7	49,3	<0,001	65,0	58,3	49,3	57,5	0,003
Kasviproteiinituotteiden (esim. nyhtökaura, härkäpaputuotteet, vegaaniset leikkeleet) arvonlisäveroa alennetaan.	49,2	56,1	41,6	<0,001	59,2	52,3	40,9	42,9	<0,001
Elintarvikkeille säädetään vero, joka on sitä korkeampi, mitä suuremmat tuotteen ilmastopäästöt ovat.	36,7	40,7	32,5	<0,001	43,9	35,3	32,2	35,6	0,005
Eläinperäisen tuotannon maataloustukia vähennetään.	20,3	21,0	19,7	0,003	27,6	22,7	15,4	13,7	<0,001
Säädösohjaus (lainsäädäntöön perustuvat keinot)									
Eläinsuojelulakia tiukennetaan tuotantoeläinten olojen parantamiseksi.	74,1	82,4	64,8	<0,001	73,6	77,9	74,5	68,7	0,109
Elintarvikepakkauslainsäädäntöä tiukennetaan tuotantoeläinten olojen parantamiseksi pakolliset merkinnät ilmastovaikutuksista.	48,8	55,8	40,9	<0,001	58,3	46,0	42,3	49,4	0,001
Viljelijät veloitetaan nykyistä tiukempiin ilmasto- ja ympäristötoimiin.	42,7	48,1	36,7	<0,001	45,4	39,1	41,2	46,4	0,009
Julkiset ruokapalvelut (esim. kouluissa, sairaaloissa) veloitetaan vähentämään liharuokalaisten osuutta tarjoamistaan aterioista.	30,8	36,1	25,1	<0,001	35,3	34,2	25,2	27,5	0,01
Ravintolat veloitetaan kertomaan annosten ilmastovaikutuksista ruokalistoiltaan.	30,4	33,7	26,4	<0,001	32,2	30,2	27,8	31,8	0,111
Kaupat veloitetaan vähentämään ilmastoa kuormittavien elintarvikkeiden valikoimia.	30,2	35,1	24,9	<0,001	37,1	26,7	26,4	31,3	<0,001
Runsaasti ilmastoa kuormittavien elintarvikkeiden mainonta kielletään.	27,1	30,5	23,2	<0,001	31,9	26,4	20,9	30,5	0,001
Työntekijä voi käyttää työnantajan myöntämää lounasetua vain ilmastoystävällisiin aterioihin.	16,2	14,2	18,5	<0,001	23,0	16,4	11,9	12,9	<0,001
Markkinatransformaatio (vapaaehtoiset keinot)									
Elintarviketeollisuus painottaa tuotekehityksessään ilmasto- ja ympäristöystävällisyyttä.	61,7	68,3	54,4	<0,001	67,5	61,8	55,7	62,7	0,009
Tuotantoeläintilat ottavat käyttöön eläinten hyvinvointimerkin (ELVI-merkki), jonka ehdot ovat lain vaatimuksia tiukempia ja jota valvoo riippumaton taho.	61,7	72,3	49,8	<0,001	66,6	63,2	59,7	55,4	0,077
Ravintolat lisäävät ruokalistoihinsa kasvisruokia.	60,3	70,9	48,7	<0,001	72,1	60,6	52,2	55,4	<0,001
Kaupat suosivat valikoimissaan ilmasto- ja ympäristöystävällisiä elintarvikkeita.	52,5	60,7	43,4	<0,001	64,4	52,3	42,3	51,1	<0,001

Ruoan tuotantoon ja kulutukseen liittyvät ohjauskeinot	Sukupuoli				Ikäryhmät				
	Kaikki (%)	Nainen (%)	Mies (%)	P-arvo	18-34 (%)	35-49 (%)	50-64 (%)	65+ (%)	P-arvo
	n	1252	649		594	326	348	345	
Kauppojen bonusjärjestelmät kannustavat ilmasto- ja ympäristöystävällisten elintarvikkeiden ostamiseen.	47,1	54,7	38,4	<0,001	60,4	47,4	35,7	45,1	<0,001
Kaupat mainostavat ensisijaisesti ilmasto- ja ympäristöystävällisiä elintarvikkeita.	36,1	41,8	29,8	<0,001	47,9	36,2	27,2	32,6	<0,001
Valtio, kunnat ja muut viranomaiset tarjoavat järjestämässään tilaisuuksissa vain kasvisruokaa.	25,1	30,0	19,7	<0,001	31,0	28,7	20,6	18,0	<0,001
Soluviljelyyn liittyvät keinot									
Valtio tukee taloudellisesti soluviljelyn kehittämistä ruoan tuotannossa.	32,8	30,8	34,7	0,016	42,9	36,2	25,2	24,9	<0,001
Elintarviketeollisuus ottaa käyttöön soluviljeltyjä raaka-aineita.	32,2	29,0	35,4	0,004	39,9	35,3	25,5	26,6	<0,001

3.5 Suhtautuminen lihan ja maidon kulutukseen sekä niiden tapaan käytettäviin tuotteisiin

Vastaajia pyydettiin ottamaan kantaa erilaisiin lihaa, maitoa sekä niiden tapaan käytettäviä kasviproteiinituotteita sekä lihan- ja maidontuotantoa koskeviin väitteisiin. Lihan tapaan käytettävien kasviproteiinituotteiden osalta kysymystä oli tarkennettu tarkoittamaan jalostettuja kasvispohjaisia proteiinipitoisia tuotteita, kuten nyhtökauraa, vegejauhista tai härkäpapu- tai soijatuotteita⁴. Seuraavassa raportoidaan osuudet vastaajista, jotka olivat väitteiden kanssa jokseenkin tai täysin samaa mieltä.

Vastaukset osoittavat, että lihaan suhtaudutaan varsin myönteisesti: neljä viidestä vastaajasta katsoi, että lihantuotannon jatkuminen Suomessa on tärkeää tulevaisuudessa ja useampi kuin kaksi kolmesta ajatteli lihan olevan tärkeä osa monipuolista ruokavaliota (Taulukko 5). Alle puolet katsoi, että ilmastonmuutoksen hidastamiseksi lihankulutusta pitäisi vähentää huomattavasti ja runsas neljännes piti lihantuotantoa epäeettisenä. Runsas kolmannes ajatteli, että lihan voi hyvin korvata kasviproteiinituotteilla.

Suhtautumisessa lihaan nähdään jonkin verran sukupuolieroja, mutta erot eivät ole kovin suuria (Taulukko 5). Naiset olivat hiukan miehiä useammin sitä mieltä, että lihan voi korvata kasviproteiinituotteilla, että ilmastosyistä lihan kulutusta pitäisi vähentää ja että lihantuotanto on epäeettistä. Miehet puolestaan pitivät naisia useammin lihaa tärkeänä osana monipuolista ruokavaliota. Taulukko 5 kertoo myös, että erot ovat joissakin asioissa suurempia ikäryhmien kuin sukupuolten välillä: nuoret suhtautuivat kasviproteiinituotteisiin huomattavasti myönteisemmin ja kyseenalaistivat lihantuotannon eettisyyden huomattavasti useammin kuin iäkkäämmät.

4 Kysymyksiin vastattiin viisiportaisella asteikolla, jossa 1 = täysin eri mieltä, 2 = jokseenkin eri mieltä, 3 = ei samaa eikä eri mieltä, 4 = jokseenkin samaa mieltä, 5 = täysin samaa mieltä.

Taulukko 5. Lihantuotantoa ja kulutusta koskevien väitteiden kanssa jokseenkin tai täysin samaa mieltä olevien prosenttiosuudet sukupuolittain ja ikäryhmittäin (N = 1 252).

Väite	Kaikki (%)	Sukupuoli			Ikäryhmä				
		Nainen (%)	Mies (%)	P-arvo	18-34 (%)	35-49 (%)	50-64 (%)	65+ (%)	P-arvo
n	1252	649	594		326	348	345	233	
Liha on tärkeä osa monipuolista ruokavaliota.	69,6	63,8	76,1	<0,001	59,5	69,3	75,1	76,0	<0,001
Lihan voi hyvin korvata kasviproteiinituotteilla.	36,8	43,1	29,8	<0,001	52,8	42,2	24,3	24,9	<0,001
On tärkeää, että Suomessa on tulevaisuudessakin omaa lihantuotantoa.	81,7	79,5	84,2	0,086	74,5	81,3	85,2	87,1	<0,001
Ilmastonmuutoksen hidastamiseksi lihankulutusta pitäisi vähentää huomattavasti.	42,3	49,3	34,4	<0,001	52,5	45,4	33,9	35,6	<0,001
Lihantuotanto on epäeettistä.	27,8	33,9	21,2	<0,001	42,6	29,0	20,6	15,9	<0,001

Näkemyksissä on suurehkoja eroja myös koulutuksen mukaan. Korkeasti koulutetuista vastaajista 46 % oli sitä mieltä, että lihan voi hyvin korvata kasviproteiinituotteilla, kun perusasteen suorittaneista vain 23 % ajatteli näin. Vielä suurempi ero oli näkemyksessä lihankulutuksen vähentämisestä ilmastonmuutoksen hidastamiseksi: 55 % korkeakoulutetuista, mutta vain 29 % perusasteen suorittaneista oli samaa mieltä siitä, että lihankulutusta tulisi ilmastoystä vähentää huomattavasti. Lihantuotantoa piti epäeettisenä noin joka kolmas korkeakoulutetuista ja joka viides perusasteen suorittaneista. Samanmielisiä oltiin lihantuotannon jatkumisen tärkeydestä Suomessa myös tulevaisuudessa; perusasteen suorittaneista 86 % ja korkeakoulutetuista 79 % oli samaa mieltä väitteen kanssa.

Verrattaessa Taulukkoa 5 Taulukkoon 6 havaitaan, että maitotuotteisiin ja niiden tuotantoon suhtauduttiin vielä myönteisemmin kuin lihaan ja että maidon eettisyys ja ilmastoystävällisyys kyseenalaistettiin harvemmin kuin lihan. Yli kahdeksan kymmenestä vastaajasta oli sitä mieltä, että maidontuotannon jatkuminen Suomessa tulevaisuudessakin on tärkeää ja noin kolme neljästä näki maitotuotteet tärkeäksi osaksi monipuolista ruokavaliota. Vähemmistö, noin neljännes vastaajista, piti tarpeellisenä vähentää huomattavasti maitotuotteiden kulutusta ilmastoystä ja vielä pienempi vähemmistö piti maidontuotantoa epäeettisenä. Noin neljä kymmenestä katsoi, että maidon voi hyvin korvata kasvipohjaisilla vaihtoehdoilla, kuten kauramaidolla. Maitoa korvaaviin kasviproteiinituotteisiin suhtauduttiin siten jonkin verran myönteisemmin kuin lihaa korvaaviin kasviproteiinituotteisiin.

Sukupuolten välillä oli joitakin eroja suhtautumisessa maitotuotteisiin ja niitä korvaaviin tuotteisiin, mutta erot olivat enimmillään kymmenen prosenttiyksikön luokkaa lukuun ottamatta näkemyksiä kasvipohjaisista vaihtoehdoista, joihin naiset suhtautuivat melko paljon myönteisemmin kuin miehet. Sen sijaan ikäryhmien välillä oli huomattavia ja systemaattisia eroja siten, että vanhemmat ikäpolvet suhtautuivat maitotuotteisiin paljon myönteisemmin kuin nuoret. Jälkimmäinen ryhmä piti maidontuotantoa epäeettisenä huomattavasti useammin kuin iäkkäät ja kasvipohjaisiin vaihtoehtoihin suhtauduttiin myönteisemmin (Taulukko 6).

Taulukko 6. Maidontuotantoa ja kulutusta koskevien väitteiden kanssa jokseenkin tai täysin samaa mieltä olevien prosenttiosuudet sukupuolittain ja ikäryhmittäin (% , N = 1 252).

Väite	Kaikki (%)	Sukupuoli			Ikäryhmä				
		Nainen (%)	Mies (%)	P-arvo	18-34 (%)	35-49 (%)	50-64 (%)	65+ (%)	P-arvo
n	1252	649	594		326	348	345	233	
Maitotuotteet ovat tärkeä osa monipuolista ruokavaliota.	73,0	70,6	75,9	0,020	62,3	69,0	83,2	79,0	<0,001
Maidon voi hyvin korvata kasvipohjaisilla vaihtoehdoilla, kuten kauramaidolla.	39,2	47,5	30,1	<0,001	54,9	44,3	27,2	27,5	<0,001
On tärkeää, että Suomessa on tulevaisuudessakin omaa maidontuotantoa.	85,9	84,9	87,0	0,485	77,3	84,2	91,3	92,3	<0,001
Ilmastonmuutoksen hidastamiseksi maitotuotteiden kulutusta pitäisi vähentää huomattavasti.	26,6	29,7	22,9	<0,001	35,6	28,4	20,6	20,2	<0,001
Maidontuotanto on epäeettistä.	16,3	20,6	11,6	<0,001	29,1	18,7	9,0	5,6	<0,001

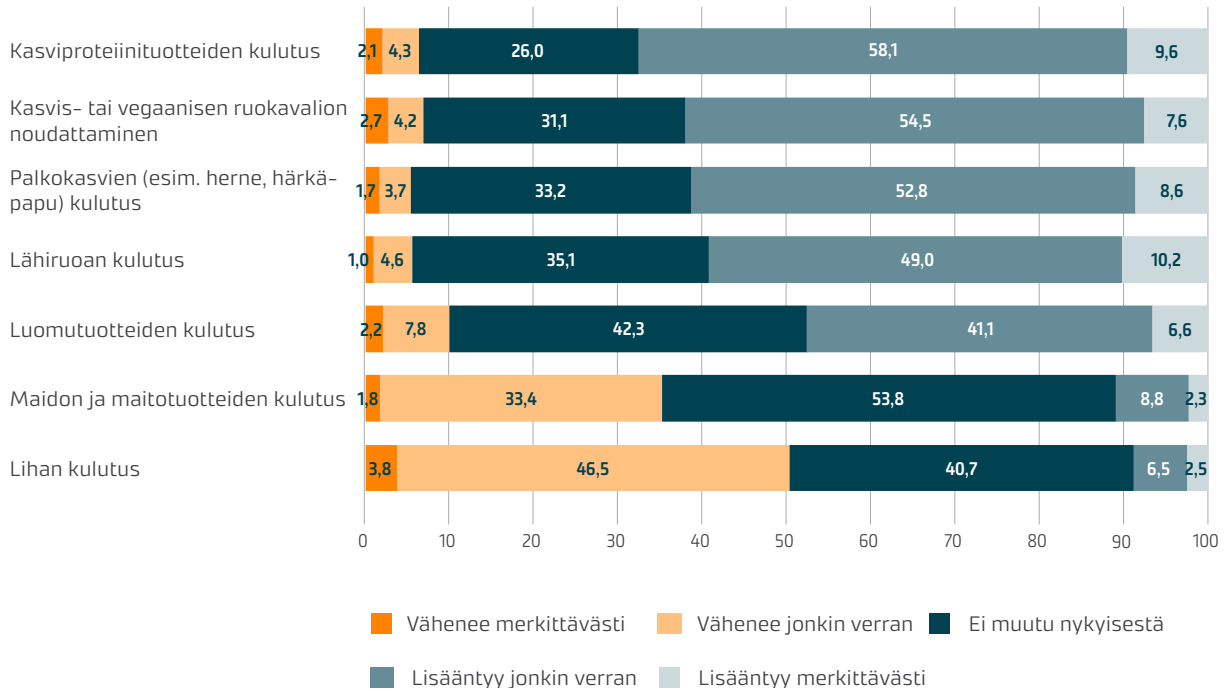
Eroja oli myös koulutusryhmien välillä, joskin erot olivat pienempiä kuin lihan ja lihan tapaan käytettävien tuotteiden kohdalla. Korkeasti koulutetuista vastaajista 47 % (yhtä suuri osuus kuin lihan kohdalla) oli sitä mieltä, että maidon voi hyvin korvata kasvipohjaisilla vaihtoehdoilla, kun taas perusasteen suorittaneista näin ajatteli 29 % (useampi kuin lihan kohdalla). Maidonkulutuksen vähentämistä ilmastonmuutoksen hidastamiseksi kannatti 33 % korkeakoulutetuista ja 16 % perusasteen suorittaneista. Noin joka viides korkeakoulutettu ja joka kymmenes perusasteen suorittanut piti maidontuotantoa epäeettisenä. Kuten lihan osalta, vastaajien välillä ei ollut eroja siinä, pidettiinkö maidontuotannon jatkumista Suomessa tärkeänä: kaikissa koulutusryhmissä 85–87 % oli tätä mieltä.

3.6 Kuluttajien oletukset ruoankulutuksen ja -tuotannon kehityksestä Suomessa vuoteen 2035 mennessä

Vastaajilta kysyttiin, kuinka he olettavat ruoan kulutuksen ja tuotannon kehittyvän Suomessa vuoteen 2035 mennessä. Kysymyksen yhteydessä korostettiin, että vastaajien toivottiin pohtivan sitä, kuinka he olettavat asioiden kehittyvän, ei vastaavan sen mukaan, miten he toivoisivat niiden kehittyvän⁵.

5 Vastausvaihtoehdot esitettiin viisiportaisella asteikolla, jossa 1 = vähenee merkittävästi, 2 = vähenee jonkin verran, 3 = ei muutu nykyisestä, 4 = lisääntyy jonkin verran ja 5 = lisääntyy merkittävästi.

Oletukset ruoan kulutuksen kehityksestä Suomessa vuoteen 2035 mennessä (% , N=1 252)

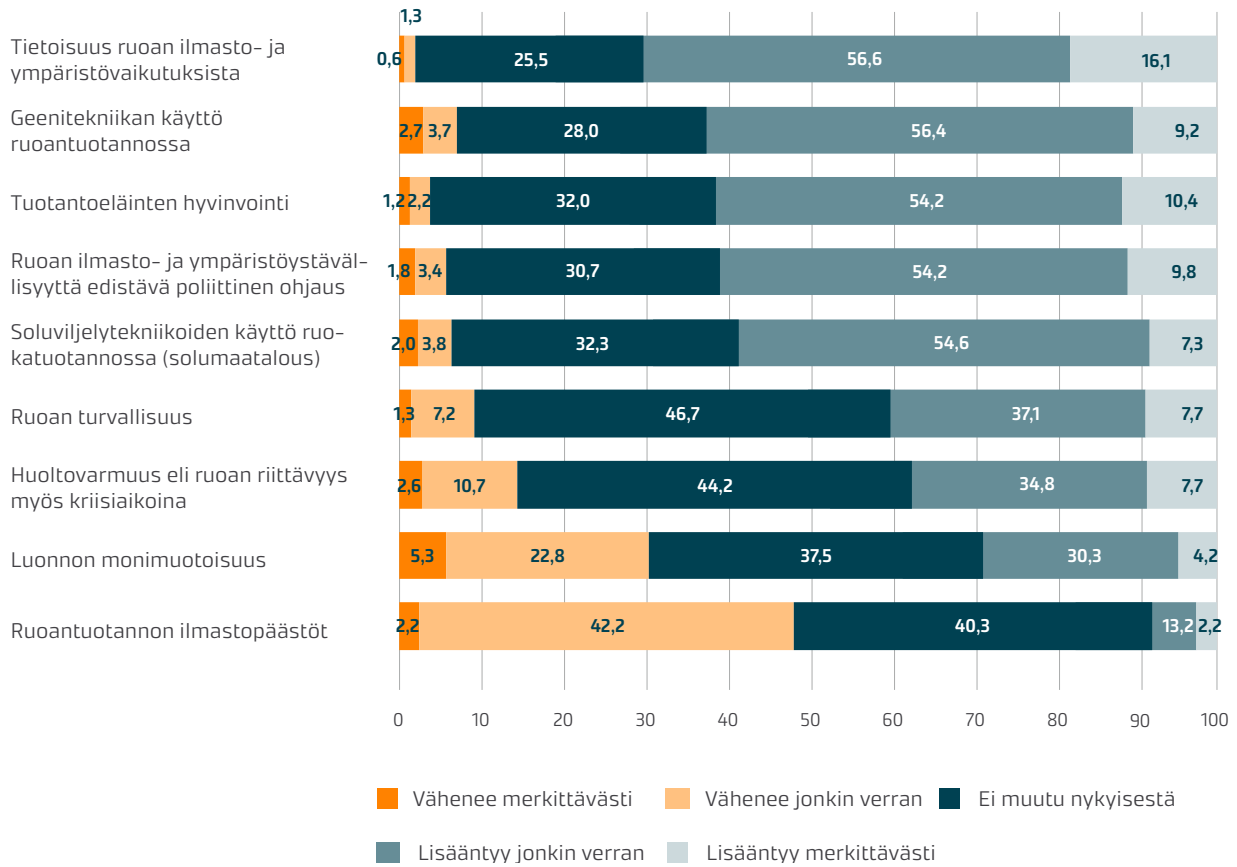

Kuva 2. Kuluttajien oletukset ruoan kulutuksen kehityksestä Suomessa vuoteen 2035 mennessä (% , N = 1 252).

Kuvassa 2 esitetyt tiedot kertovat vastaajien oletuksista siitä, mitä ruoan kulutuksessa on tapahtumassa seuraavan 10 vuoden aikana. Useimmissa kysytyissä asioissa yli puolet vastaajista oletti tapahtuvan muutoksia vuoteen 2035 mennessä. Poikkeuksen muodostaa maito ja maitotuotteet, joiden kulutuksen yli puolet vastaajista uskoi pysyvän ennallaan, kolmannes vähenevän ja hiukan yli joka kymmenes lisääntyvän. Lihankulutuksen uskoi vähenevän joka toinen ja hiukan alle joka kymmenes lisääntyvän. Muiden kysytyjen ruoka-aineiden tai tuotteiden kulutuksen arvioitiin pääasiassa kasvavan. Varsinkin kasviproteiinituotteiden, palkokasvien ja lähiruoan kulutuksen sekä kasvis- tai vegaanisen ruokavalion noudattamisen arvioitiin lisääntyvän. Sen sijaan luomuruoan kulutuksen arvioi kasvavan alle puolet vastaajista. Näiden tulosten perusteella näyttää siltä, että kuluttajat arvioivat kulutuksen suuntautuvan jatkossa nykyistä enemmän eläinperäisiä tuotteita korvaaviin kasviperäisiin tuotteisiin sekä ruokavalioiden muuttuvan kasvipohjaisemmiksi.

Kuva 3 kertoo vastaajien oletuksista ruoan tuotannossa tapahtuvista muutoksista vuoteen 2035 mennessä. Vastaajat arvioivat lisäystä tapahtuvan erityisesti tietoisuudessa ilmasto- ja ympäristövaikutuksista. Tietoisuuden uskoi lisääntyvän seitsemän kymmenestä vastaajasta. Noin kaksi kolmesta uskoi geenitekniikan käytön ja kuusi kymmenestä soluviljelytekniikoiden käytön ruoantuotannossa lisääntyvän. Hiukan alle puolet uskoi ruoantuotannon ilmastopäästöjen vähenevän, kun taas neljä kymmenestä ajatteli, että päästöt eivät muutu nykyisestä. Samalla kuitenkin kaksi kolmesta oletti ruoan ilmasto- ja ympäristöystävällisyyttä edistävän poliittisen ohjauksen lisääntyvän. Samoin kaksi kolmesta uskoi tuotantoeläinten hyvinvoinnin parantuvan. Arviot luonnon monimuotoisuuden muutoksista jakautuivat siten, että runsas kolmannes vastaajista arvioi sen lisääntyvän, runsas kolmannes pysyvän ennallaan ja hieman alle kolmannes vähentyvän. Valtaosa uskoi huoltovarmuuden ja ruoan turvallisuuden lisäänty-

Oletukset ruoantuotannon kehityksestä Suomessa vuoteen 2035 mennessä (% , N=1 252)

Kuva 3. Kuluttajien oletukset ruoan tuotannon kehityksestä Suomessa vuoteen 2035 mennessä (% , N = 1 252).

tyvän tai säilyvän nykyisellä tasolla. Näiden tulosten perusteella voidaan arvioida kuluttajilla olevan varsin positiivinen kuva ruoantuotannon muutossuunnista lukuun ottamatta ilmastopäästöjen ja luonnon monimuotoisuuden kehitystä.

Kuluttajien oletuksissa ruoan tuotannon ja kulutuksen kehityksessä voidaan havaita joitakin sukupuolen, ikäryhmän ja koulutuksen mukaisia eroja, mutta erot eivät ole kovin suuria. Sukupuolten välillä eroja oli odotuksissa lihan, kasvis- ja vegaaniruokavalioiden, palkokasvien, kasviproteiinituotteiden, luomu- ja lähiruoan kulutuksen muutoksista, kun taas yksimielisyyttä oli maidon ja maitotuotteiden kulutuksesta. Yleisesti ottaen naiset arvioivat miehiä useammin kasvisperäisen syömissä lisääntyvän, kun taas miehet arvioivat naisia useammin kasvisperäisen syömissä pysyvän ennallaan tai jopa vähenevän. Kasvis- ja vegaaniruokavalioiden arvioi lisääntyvän naisista 69 % ja 55 % miehistä. Naisten ja miesten välillä oli eroja myös näkemyksissä ruoan tuotantoon liittyvistä kehityskuluista, kuten ilmasto- ja ympäristövaikutuksia koskevan tietoisuuden, poliittisen ohjauksen ja geenitekniikan käytön lisääntymisestä tulevaisuudessa. Sukupuolet olivat kuitenkin varsin yksimielisiä soluviljelyä, ilmastopäästöjä, luonnon monimuotoisuutta, huoltovarmuutta, ruoan turvallisuutta sekä tuotantoeläinten hyvinvointia koskevissa näkemyksissään.

Ikäryhmien välillä oli pienehköjä eroja odotuksissa maidon ja maitotuotteiden, kasviproteiinituotteiden, kasvis- ja vegaaniruokavalioiden sekä lähiruoan kulutusmuutoksista. Nuorimmista,

18–34-vuotiaista, 19 % arvioi maidon kulutuksen lisääntyvän, kun taas yli 65-vuotiaista näin arvioi vain 5 %. Nuorimmissa ikäryhmissä arvioitiin myös kasviproteiinien kulutuksen kasvavan useammin kuin vanhemmissa ikäluokissa (18–34-vuotiaat 76 %, ja 35–49-vuotiaat 71 %, 50–64-vuotiaat 60 % ja yli 65-vuotiaat 63 %). Samoin kasvis- ja vegaaniruokavalioiden arvioi lisääntyvän 18–49-vuotiaista 66 % ja yli 50-vuotiaista 56–58 %.

Tuotantoa koskien ikäryhmien välillä oli eroja odotuksissa ruoan ilmastopäästöjä koskevan tietoisuuden, ilmastopäästöjen, luonnon monimuotoisuuden, lähiruoan, ruoan turvallisuuden ja tuotantoeläinten hyvinvoinnin muutoksista, mutta erot eivät näissäkään olleet kovin suuria. Esimerkiksi ilmastopäästöjen vähenemiseen pessimistisimmin suhtautui nuorin ikäryhmä, 18–34-vuotiaat, joista 40 % arvioi päästöjen vähenevän ja 24 % lisääntyvän ja optimistisimmin yli 65-vuotiaat, joista 48 % uskoi ilmastopäästöjen vähenevän ja 11 % lisääntyvän.

Koulutusryhmien välillä oli eroja kaikissa kulutusmuutoksia koskevissa oletuksissa lukuun ottamatta maidon, luomutuotteiden ja lähiruoan kulutuksen kehitystä. Erityisen suuri ero oli arvioissa kasviproteiinituotteiden kulutuksesta: korkeakoulutetuista 73 %, mutta perusasteen koulutuksen saaneista vain 52 % arvioi kulutuksen lisääntyvän. Myös arvioissa lihan kulutuksesta oli jonkin verran eroja, sillä korkeakoulutetuista 59 % ja perusasteen suorittaneista 43 % arvioi kulutuksen vähenevän. Keskiasteen koulutuksen saaneet puolestaan sijoittuivat näiden kahden koulutusryhmän välille. Tuotannon kehityskulkujen osalta vastaajat olivat yksimielisempiä ja eroja koulutusluokkien välillä oli ainoastaan soluviljelytekniikoiden, geenitekniikan, ilmastopäästöjen, tietoisuuden ilmasto- ja ympäristövaikutuksista sekä luonnon monimuotoisuuden kehityskulkujen osalta. Korkeakoulutetuista useampi uskoi teknologisten ratkaisujen, kuten soluviljelyn, lisääntymiseen ja päästöjen vähentymiseen, mutta toisaalta myös monimuotoisuuden vähentymiseen perus- ja keskiasteen koulutuksen saaneisiin verrattuna.

3.7 Yhteenveto kuluttajatutkimuksen tuloksista

Maku, edullisuus, hyvä mieli ja terveellisyys tärkeitä kuluttajille

Kuluttajille tärkeät tekijät ruoan valinnassa noudattavat aiempien tutkimusten (esim. Peltoniemi & Yrjölä 2012, Eurobarometer 2020, Konttinen et al. 2021) tuloksia maun, hinnan, hyvän mielen, terveellisyyden ja valmistuksen helppouden noustessa kärkimotiiveiksi. Tulokset kertovat, että ihmisille ovat tärkeitä oman arjen sujumiseen, ruoan hintaan ja ruoasta nauttimiseen liittyvät asiat. Ekologiseen kestävyteen tai muutoin vastuulliseen tai eettiseen kuluttamiseen liitetyt asiat eivät nousseet valinnoissa kovin merkittäviksi tekijöiksi. Poikkeuksena on eläinten hyvinvointi, jota vastaajat pitivät tärkeänä.

Ilmasto- ja ympäristöystävällisyyttä edistäviä ohjauskeinoja kannatetaan valikoiden

Yleisesti ottaen ruoan ilmasto- ja ympäristöystävällisyyttä edistävät poliittiset ohjauskeinot eivät olleet kansalaisten keskuudessa kovin kannatettuja. Eniten kannatusta saavat sellaiset ohjauskeinot, jotka tuottavat kuluttajille myös muuta iloa tai hyötyä ilmasto- ja ympäristöetujen lisäksi. Tällainen on esimerkiksi tuoreiden kasvien, hedelmien ja marjojen arvonlisäveron alentaminen. Myös tuotantoeläinten hyvinvointia edistäviä säädösohjaukseen ja vapaaehtoisuuteen perustuvia keinoja kannatettiin. Vähiten suopeasti suhtauduttiin keinoihin, joiden

koetaan rajoittavan valinnanvapautta tai kenties nostavan hintoja. Näille havainnoille saadaan vahvistusta myös maatalousyrittäjien näkemyksistä siinä, että kuluttajien todetaan haluavan eettistä ruokaa, mutta tuottajalle aiheutuviasta lisäkustannuksista ei olla valmiita maksamaan. Vähiten kannatettuihin keinoihin kuuluivat muun muassa työntajien tarjoaman lounasedun rajaaminen ilmastoystävällisiin vaihtoehtoihin, eläinperäisen tuotannon maataloustukien vähentäminen sekä vain kasvisruoan tarjoaminen valtion, kunnan ja muiden viranomaisten järjestämissä tilaisuuksissa. Naiset, korkeakoulutetut ja nuorin ikäryhmä kannattivat useita poliittisia ohjauseinoja miehiä, peruskoulutuksen saaneita ja vanhempia ikäryhmiä enemmän.

Lihalla ja maidolla on edelleen vankka asema ruokakulttuurissa, mutta nuorten asenteet muuttuvat

Lihalla ja erityisesti maitotuotteilla on tulosten perusteella edelleen merkittävä asema kuluttajien ruokavalinnoissa ja niiden tuotannon säilyttäminen Suomessa koetaan tärkeäksi. Suhtautumisessa lihaan sukupuolten väliset erot olivat pieniä, joskin naiset suhtautuivat miehiä myönteisemmin lihan vähentämiseen ja korvaamiseen kasviproteiinituotteilla. Ikäryhmien sekä koulutuksen välillä erot olivat sukupuolieroja suurempia: korkeasti koulutetut ja erityisesti nuoret suhtautuivat myönteisemmin lihan korvaamiseen kasviproteiinituotteilla ja pitivät lihan tuotantoa epäeettisempänä kuin vähemmän koulutetut ja vanhemmat ikäryhmät. Maitotuotteiden kulutukseen ja tuotantoon suhtauduttiin vielä myönteisemmin kuin lihaan. Myös maitoon liitetyissä näkemyksissä oli pieniä eroja sukupuolten, ikäryhmien ja eri koulutusryhmien välillä. Huomionarvoista on, että verrattuna vuonna 2018 kerätyn kyselyaineiston (ks. Kaljonen & Niva 2022) tuloksiin kuluttajien asenteet lihaan eivät näytä merkittävästi muuttuneen⁶.

Ruoan tuotantoa ja kulutusta koskevat näkemykset kestävyiden kannalta optimistisia

Kuluttajien näkemykset ruoan kulutuksen ja tuotannon tulevaisuudesta olivat kestävyiden näkökulmasta pääosin optimistisia. Puolet vastaajista uskoi lihan kulutuksen ja runsas kolmasosa maidon ja maitotuotteiden kulutuksen vähenevän. Kasvipohjaisen ruoan kulutuksen, kasvis- sekä vegaaniruokavalioiden ja lähiruoan kulutuksen ennakoitiin lisääntyvän. Tietoisuuden ilmasto- ja ympäristövaikutuksista ajateltiin lisääntyvän, samoin tuotantoeläinten hyvinvoinnin ja ruokajärjestelmän ilmasto- ja ympäristöystävällisyyttä edistävän poliittisen ohjauksen. Ilmastopäästöjen vähenemiseen uskoi kuitenkin alle puolet ja luonnon monimuotoisuuden lisääntymiseen noin kolmannes vastaajista. Kuluttajat ajattelivat myös teknologian, kuten soluviljely- ja geenitekniikoiden yleistyvän.

6 Pienet erot saattavat osin selittyä sillä, että vuoden 2018 kyselyssä käytettiin seitsenportaista asteikkoa viisiportaisten sijaan. Vuonna 2018 vastaajista 85 % piti tärkeänä, että Suomessa on tulevaisuudessakin omaa lihantuotantoa, 73 % näki lihan tärkeäksi osaksi monipuolista ruokavaliota, 33 % piti lihantuotantoa epäeettisenä ja 38 % katsoi, että lihan voi hyvin korvata kasviproteiinituotteilla. Näkemyksissä siitä, tulisiko lihankulutusta pitäisi vähentää huomattavasti ilmastonmuutoksen hidastamiseksi, näyttää kuitenkin tapahtuneen jonkin verran ajallista muutosta: vuonna 2018 yli puolet, 55 % vastaajista, oli tätä mieltä, kun käsillä olevassa kyselyssä osuus oli 42 % (Kaljonen & Niva 2022). Lihankulutuksen vähentämistä pidettiin siten vuonna 2024 vähemmän tarpeellisena kuin kuusi vuotta aiemmin.

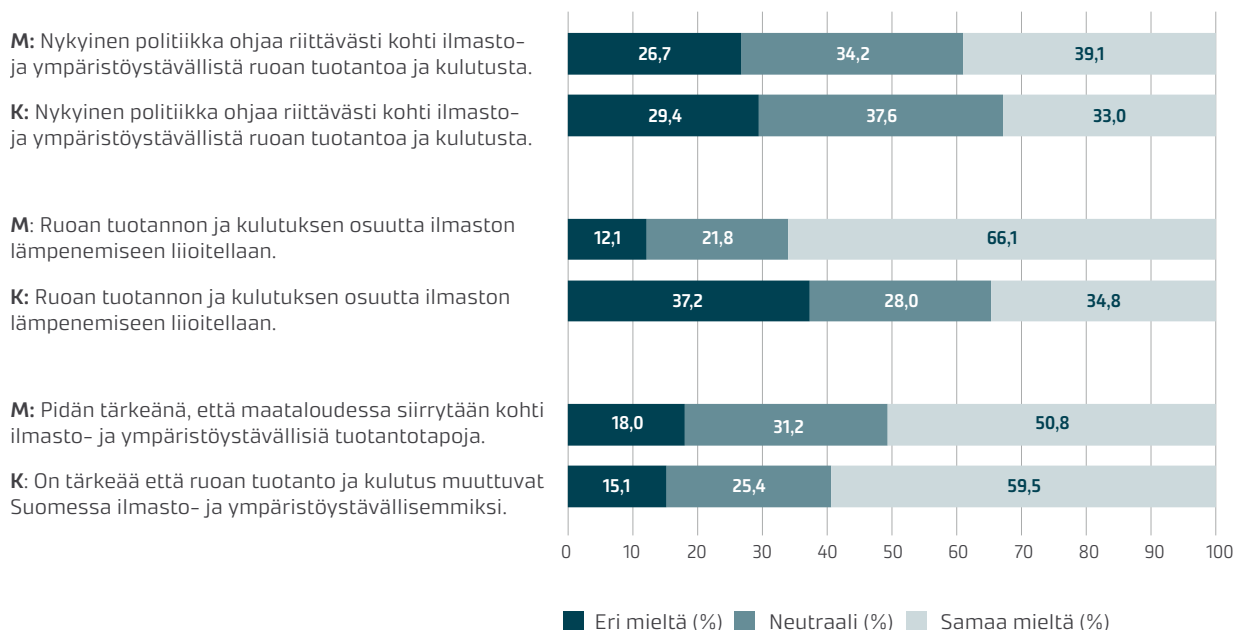
4. Maatalousyrittäjien ja kuluttajien näkemysten vertailu

Terhi Latvala, Timo Karhula, Laura Salmivaara, Mari Niva ja Mia Silfver

Tarkastelimme kyselyissä maatalousyrittäjien ja kuluttajien ilmasto- ja ympäristöasenteisiin sekä tukien suuntaamiseen liittyviä näkemyksiä, ja vertailemme niitä tässä luvussa. Osittain kysymykset kyettiin muotoilemaan sanatarkasti samanlaisiksi, osittain niitä muokattiin kohderyhmälle sopiviksi.

4.1 Ilmasto- ja ympäristöasenteet

Maatalousyrittäjien ja kuluttajien välisen vertailun mahdollistavia ilmasto- ja ympäristöasenteita mittaavia väittämiä oli kolme: 1) ”Nykyinen politiikka ohjaa riittävästi kohti ilmasto- ja ympäristöystävällistä ruoan tuotantoa ja kulutusta” ja 2) ”Ruoan tuotannon ja kulutuksen osuutta ilmaston lämpenemiseen liioitellaan”. Kolmannessa kysymyksessä oli hieman erilainen muotoilu kahdelle kohderyhmälle: 3) maatalousyrittäjiltä kysyttiin maatalouden siirtymistä kohti ilmasto- ja ympäristöystävällisiä tuotantotapoja ja kuluttajia pyydettiin arvioimaan ruoan tuotannon ja kulutuksen muuttumista ilmasto- ja ympäristöystävällisemmäksi. Kuvassa 4 vertaillaan yrittäjien ja kuluttajien vastauksia näihin väitteisiin.

Kuva 4. Maatalousyrittäjien (M) ja kuluttajien (K) ilmasto- ja ympäristöasenteet (% vastaajista). Viisiportaisella asteikolla arvot 1–2 = eri mieltä, 3 = neutraali, 4–5 = samaa mieltä.

Kuluttajista runsas kolmasosa oli samaa mieltä siitä, että ruoan tuotannon ja kulutuksen osuutta ilmaston lämpenemiseen liioitellaan. Maatalousyrittäjien joukossa vastaava osuus oli merkittävästi suurempi, noin kaksi kolmasosaa vastaajista. Mielenpiteet nykyisen politiikan ohjauksen

riittävydestä kohti ilmasto- ja ympäristöystävällistä ruoan tuotantoa ja kulutusta jakautuivat melko samankaltaisesti molemmissa ryhmissä. Kuluttajista kuusi kymmenestä ja yrittäjistä noin puolet piti tärkeänä ruoan tuotannon ja kulutuksen tai maatalouden muuttumista ilmasto- ja ympäristöystävällisemmiksi. (Kuva 4.)

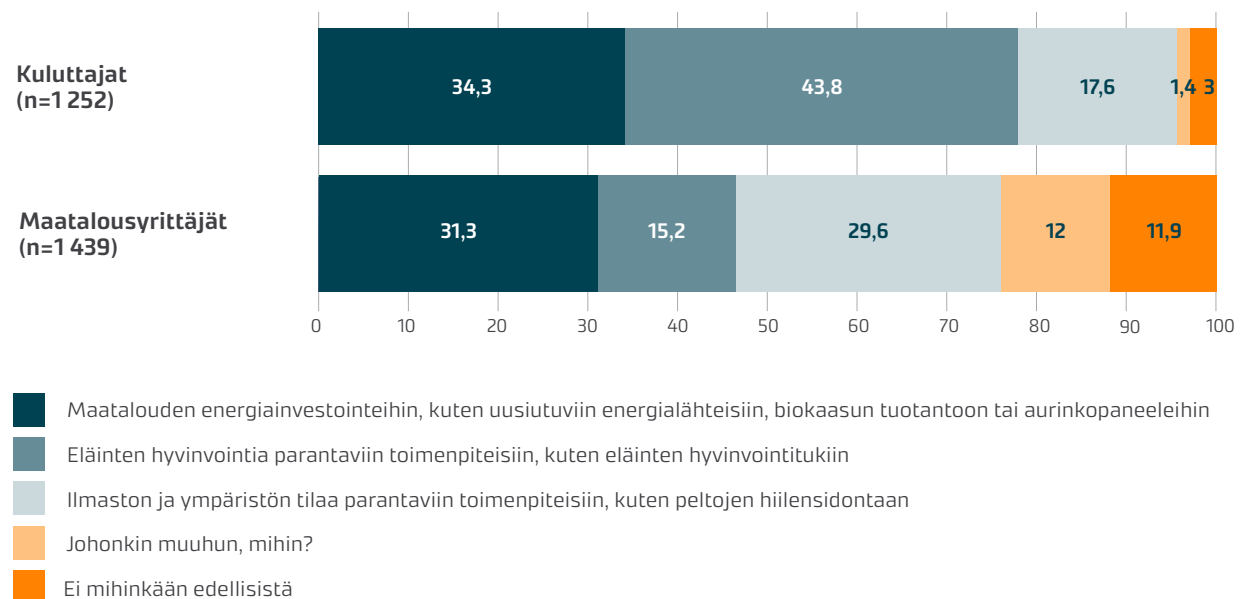
Kuluttajille esitettyihin ilmasto- ja ympäristöasennekysymyksiin sisältyi myös kysymys siitä, kokeeko vastaaja ilmastonmuutoksen vakavaksi uhaksi maapallolle ja kokeeko hän tietävänsä riittävästi ruoan tuotannon ja kulutuksen ilmasto- ja ympäristövaikutuksista. Tulokset kertovat, että ilmastonmuutos huolettaa monia: 74 % kuluttajista oli samaa mieltä siitä, että ilmastonmuutos on vakava uhka maapallolle. Koettu tietotaso ruoan tuotannon ja kulutuksen kestävydestä vaihtelee: 43 % vastaajista koki tietävänsä riittävästi ruoan tuotannon ja kulutuksen ilmasto- ja ympäristövaikutuksista, ja eri mieltä ja ei samaa eikä eri mieltä olevia oli suunnilleen saman verran, 29 % kumpaakin.

4.2 Maataloustukien kohdentaminen

Kuluttajia ja maatalousyrittäjiä pyydettiin valitsemaan, mihin maataloustukia tulisi heidän mielestään suunnata, jos voisi valita vain yhden vaihtoehdon. Valmiita vaihtoehtoja oli kolme: maatalouden energiainvestoinnit, kuten uusiutuvat energialähteet, biokaasun tuotanto tai aurinkopaneelit, eläinten hyvinvointia parantavat toimenpiteet, kuten eläinten hyvinvointituet sekä ilmaston ja ympäristön tilaa parantavat toimenpiteet, kuten peltojen hiilensidonta. Näiden lisäksi vaihtoehtoina oli avovastauskenttä ”johonkin muuhun, mihin?” sekä valinta ”ei mihinkään edellisistä”.

Kun verrataan kuluttajien ja maatalousyrittäjien vastauksia (Kuva 5), voidaan todeta, että suurin kannatus kuluttajien keskuudessa kohdistui eläinten hyvinvointia parantaviin toimenpiteisiin

Maataloustukien suuntaaminen ilmasto- ja ympäristötoimenpiteisiin

Kuva 5. Maataloustukien suuntaaminen, kuluttajien ja maatalousyrittäjien vertailu (prosenttia vastaajista).

(44 %), kun taas yrittäjistä vain runsaat 15 % suuntaisi maataloustukia niihin. Yrittäjät (30 %) puolestaan suuntaisivat tukia ilmaston ja ympäristön tilaa parantaviin toimenpiteisiin selvästi kuluttajia (18 %) enemmän. Energiainvestointien kannatus oli kuluttajien ja maatalousyrittäjien keskuudessa suunnilleen yhtä suurta. Maatalousyrittäjät suuntaisivat selvästi kuluttajia useammin tukia johonkin muuhun kuin annetuille vaihtoehtoilta tai ei millekään niistä.

4.3 Vastuullisuuden osa-alueiden tärkeys

Tarkastelimme myös kuluttajien ja maatalousyrittäjien vastuullisuusodotusten kohtaamista ja saimme siten ajankohtaista vertailutietoa teemasta, jota on tutkittu aikaisemmin yli kymmenen vuotta sitten MTT:n, KTK:n ja PTT:n yhteisessä Vuorovastuu-hankkeessa (Latvala & Koistinen 2012, Peltoniemi & Yrjölä 2012). Sekä kuluttajilta että maatalousyrittäjiltä kysyttiin näkemyksiä vastuullisuuden tekijöiden tärkeydestä ruokaa tuottaessa (maatalousyrittäjät) ja ruokaa valitessa (kuluttajat).

Kun verrataan kuluttajien ja maatalousyrittäjien vastauksia, huomataan, että jälkimmäisten keskiarvot ovat korkeampia kaikissa vastuullisuuden tekijöissä lukuun ottamatta ravitsemusta ja ympäristöä, joita kuluttajat pitävät hivenen tärkeämpänä kuin maatalousyrittäjät. Käytännössä erot ovat pieniä näissä muuttujissa. (Taulukko 7.) Vuoden 2012 tuloksiin vertailtaessa vastuullisuustekijöissä ero maatalousyrittäjien ja kuluttajien välillä on kaventunut selvästi erityisesti ympäristövastuullisuuden osalta. Huomattava on, että tulosten perusteella ei voida tehdä suoraan päätelmiä eri vastuullisuusulottuvuuksien tärkeyden ajallisesta muutoksesta, koska

Taulukko 7. Vastuullisuuden tekijöiden tärkeys kuluttajille ruokaa valitessa ja maatalousyrittäjille ruokaa tuottaessa. Keskiarvo viisiportaisella asteikolla (keskihajonta). "En osaa sanoa" -vastaukset on poistettu keskiarvon laskennasta.

Vastuullisuustekijä	Kuluttajat n=1 175-1 207 (keskiarvo)	Keski- hajonta	Maatalousyrittäjät n=993-996 (keskiarvo)	Keski- hajonta
YMPÄRISTÖ: Elintarvikeketjun vastuullinen toiminta yrityksen (myös maataloustuottajan) ja tuotteen aiheuttamien ympäristövaikutusten vähentämiseksi	4,05	0,96	4,04	1,04
TUOTETURVALLISUUS: Elintarvikeketjun (myös maataloustuottajien) vastuullinen toiminta elintarvikeeturvallisuuden sekä raaka-aineiden jäljitettävyyden edistämiseksi	4,35	0,81	4,42	0,85
RAVITSEMUS: Ravitsemuksellisten asioiden huomioiminen tuotekehityksessä sekä ravitsemustiedon välittäminen kuluttajille	4,20	0,81	4,12	1,03
TYÖHYVINVOINTI: Elintarvikeketjun toimijoiden (myös maataloustuottajien) vastuullinen toiminta työsuhteissa sekä työhyvinvoinnin kehittämisessä	4,24	0,85	4,28	0,93
ELÄINTEN HYVINVOINTI: Tuotantoeläinten terveydestä ja hyvinvoinnista huolehtiminen	4,49	0,76	4,68	0,79
TALOUS: Elintarvikeketjun yritysten (myös maataloustuottajien) kokonaisvaltainen vastuullisuus sekä omasta yritystoiminnastaan että toiminnan vaikutuksesta sidosryhmien toimintaan	4,10	0,89	4,23	0,98
PAIKALLISUUS: Yritysten (myös maataloustuottajien) vuorovaikutus vaikutusalueensa toimijoiden kanssa sekä paikallisen hyvinvoinnin edistäminen	4,03	0,91	4,27	0,91

kysymyksen asteikko oli aiemmassa kyselyssä hieman erilainen ja vuonna 2012 vastaajille ei esitetty vastausvaihtoehtoa "en osaa sanoa" (Latvala & Koistinen 2012).

Yhteenvetona kuluttajien ja maatalousyrittäjien näkemyksiä vertailevista kysymyksistä voidaan todeta, että kuluttajat ja yrittäjät suhtautuivat eri tavoin ilmasto- ja ympäristöasioihin ja maataloustukien kohdentamiseen. Kuluttajista runsas kolmasosa katsoi, että ruoan tuotannon ja kulutuksen osuutta ilmaston lämpenemiseen liioitellaan, kun taas maatalousyrittäjistä suurempi osa, noin kaksi kolmasosaa, oli tätä mieltä. Sen sijaan mielipiteet nykyisen politiikan ohjauksen riittävydestä jakoutuivat melko samankaltaisesti. Maatalousyrittäjät (30 %) suuntaisivat tukia ilmaston ja ympäristön tilaa parantaviin toimenpiteisiin selvästi kuluttajia (18 %) enemmän. Energiainvestointien kannatus oli suunnilleen yhtä suurta molemmissa ryhmissä. Vastuullisuuden osalta tulokset osoittivat, että maatalousyrittäjät pitivät vastuullisuuden tekijöitä tärkeämpinä kuin kuluttajat lukuun ottamatta ravitsemusta ja ympäristöä, joita kuluttajat pitivät hivenen tärkeämpinä. Aikaisempiin tuloksiin verrattuna vastuullisuustekijöiden tärkeänä pitämisen erot maatalousyrittäjien ja kuluttajien välillä ovat kaventuneet erityisesti ympäristö- vastuullisuuden osalta.

5. Ruokatulevaisuudet ja muutosvalmiuksien yhteiskehittäminen

Anna Kirveennummi ja Riikka Saarimaa

5.1 Tausta ja aikaisempi tutkimus

Osahankkeessa ideoitiin keskustelemaa ja osallistavaa ”*Suunnistetaan yhdessä ruokatulevaisuuksiin*” -työpajakonseptia yhteiskehittämisen hengessä. Yhteistoiminnallisuutta korostavat toimintatavat ovat yleistyneet sitä mukaa kun on tunnistettu luovuuden, innovaatioiden ja kuluttajien elämysten merkitys uusille aloitteille, taloudelle ja yritysten kilpailukyvyille. Yhteiskehittämisen käytäntöjä on sisällytetty esimerkiksi toivottavien tulevaisuuksien visiointiin, strategisten toimenpiteiden tunnistamiseen ja uusien ideoiden ja palveluiden muotoiluun (Jokinen 2022). Yritysten talouden kehittämissympäristöissä yhteiskehittämisellä on haettu muun muassa eri toimijoiden välisiä synergioita (kumpikin voittaa eli ”*win – win*”) tai pyritty varmistamaan jo projektien alkuvaiheisiin kiinnittyneen yhteistyön avulla kehittämistoimille parempaa hyväksytävyyttä ja toteutettavuutta. (O’Dell 2018, 51–53.)

Tulevaisuustyöpajoilla on kansainvälisesti tarkastellen pitkä historia tulevaisuusajattelua ja osallisuutta ja yhteiskehittämistä edistävinä työkaluina, joilla on voitu tavoitella erilaisia niin kaupallisia kuin yhteiskunnallisia intressejä (Heino 2021, Armanto ym. 2022). 1950-luvulla käynnistyneessä, uusia demokraattisia toimintatapoja peräänkuuluttaneessa tulevaisuustyössä ihmiset kutsuttiin tulevaisuustyöpajoihin pohtimaan nykyisyydessä tunnistetuille ongelmille ratkaisuja kriittisen järjelyn ja uusien mahdollisuuksien kuvittelun avulla (Jungk & Müllert 1987).

Tulevaisuustyöpajat ovat itsessään työkaluja, mutta lisäksi niissä tuotetut ajatukset on totuttu rinnastamaan karttoihin, tiekarttoihin, skenaariotyöhön ja muihin tulevaisuusajattelua laajentaviin ja konkretisoiviin työkaluihin (Kuusi & Villman 2022, Malaska & Virtanen 2013). Suunnistustyökalulla pyrimme tiivistämään ajatteluprosessia ja muistuttamaan, että uusien ruoantuotannon ja ruoankulutuksen tulevaisuudenkuvien luominen edellyttää vaihtoehtoisten tulevaisuuksien suuntien kuvittelua ja kartoittamista erilaisia muuttuvia olosuhteita ja tilanteita huomioon ottaen.

Tämän osahankkeen taustaksi kävimme läpi Suomessa 2000-luvulla tehtyjä ruoan kulutuksen ja tuotannon tarkasteluja, joissa taustalla oli osallistava tulevaisuusprosessi. Prosessien kuluessa tulevaisuusajattelun käsitteet, kuten skenaariot ja tulevaisuuskuvat olivat ajattelun laajentamisen ja uusiin tapahtumakulkuihin havahduttamisen välineinä. Niiden avulla on uusia tulevaisuuksia voitu lähestyä myös kuvitteellisesti tai jopa leikillisesti erilaisten käsitteiden ja mielikuvien kautta. Etenkin laadullisten tulevaisuudenkuvien, skenaarioiden kuvausten tavoitteena on ollut ajattelun inspiroiminen ja keskustelun herättäminen tulevista toivottavina tai mahdollisina pidettävistä kehityskuluista (Kuhmonen 2017, Smulders et al. 2025, Kirveennummi ym. 2013). Kokemusten mukaan ne ovatkin auttaneet pohtimaan esimerkiksi yritysten strategisia valintoja erilaisista uusista näkökulmista (esimerkkinä Kirveennummi ym. 2008).

Tulevaisuusprosessien tuloksista hahmottui ruokajärjestelmän ennakoitijärjestelmä, johon on liittynyt jatkuva tarve päivittää kuvaa kunakin aikana mahdollisina, toivottavina tai todennä-

köisinä pidettävistä ruoan tuotannon ja kulutuksen tulevaisuuksista, sekä kehittää ruoka- ja maatalouspoliittisia ohjauskeinoja vastaamaan tarvittavia toimintaympäristöjen muutoksia.

Tulevaisuusprosessit ovat tarkastelleet tulevaisuudentiloja eri aikajännteillä ja ruoan kulutuksen tai tuotannon erilaisia strategisia aihealueita tunnistuen. Nykyisiin kestävyys siirtymiin kohdistuvien selvitysten näkökulmasta monet ruokajärjestelmään kohdistuneet tulevaisuusprosessit painottivat etenkin taloudellisen kestävyuden parantamiseen ja kilpailukykyyn liittyviä vaikutuksia, vaikka myös ekologiset reunaehdot tunnustettiin (Puolanne ym. 2002, Rikkonen 2005). 2000-luvun alussa pohdinnat uusien toimintamallien kehittämiseksi ekologisten kriisien ratkaisemiseksi ja ihmisten ja eläinten hyvinvointiin liittyvien parannusten aikaansaamiseksi ovat lisääntyneet (Vinnari 2010, Risku-Norja 2011). Seuraavien vuosikymmenten aikana kestävyys siirtymiin keskittynyt tarkastelu on puolestaan johtanut tunnistamaan kestävyys siirtymiin vaikuttavia esteitä ja mahdollisuuksia sekä ehdottamaan toimia ja politiikkasuosituksia ongelmiin tarttumiseksi (esim. Puupponen ym. 2024, Miettinen ym. 2022, Kuhmonen ym. 2023, Pohjolainen ym. 2023).

Asiantuntijavetoiset ja toimijalähtöiset tulevaisuusprosessit ovat usein olleet varovaisia radikaalien kestävyys siirtymien eli -murrosten suhteen. Tulevaisuuden rakenteellisia muutoksia ja murrospolkuja on tarkasteltu maataloustuotannon ajankohtaisista talous-, ympäristö-, teknologia- ja omavaraisuusnäkökulmista lähtien. Niihin kuhunkin liittyy yritysten toimintaedellytysten luomiseen, ympäristötekijöiden ekologisten vaikutusten huomioimiseen, tuottavuuden tehostamiseen ja oikeudenmukaisuuteen sekä huoltovarmuuteen liittyviä kestävyystavoitteita. Kuitenkin megatrendien tapaiset muutosvoimat on usein nähty ulkoisten toimintaympäristön tuottamina tekijöinä eikä esimerkiksi ylisukupolvisuus tai muuttuviin arvostuksiin liittyvä kulu- turakenteiden kestävyysmurros ole vielä suuremmin korostunut. Erilaiset sosiaaliset ja teknologiset innovaatiot kuitenkin antavat toiveita ja esikuvia sellaiselle etenemiselle, jossa huomioon otetaan myös paitsi rakenteelliset muutokset, myös yksilöiden erilaiset tulevaisuuden näkymät ja tekemisen tavat. Monet tämän osahankkeen työpajakeskusteluista keskittyivät tähän prosessiin, isojen ja pienten muutosten yhteiselo.

Tässä osahankkeessa olemme tavoitelleet ymmärrystä tulevaisuusprosessien mahdollisuudesta edistää ruokajärjestelmän toimijoiden muutosjoustavuuden ja -valmiuksien kokemuksia. Maatalousyrittäjien omat tulevaisuudenodotukset ja tulevaisuudenkuvat ovat olleet ja ovat edelleenkin yhteydessä maatalouden toimialaan vaikuttaviin epävarmuuksiin ja vaikeasti hallittaviin muutoksiin. Esimerkiksi säätilojen vaihteluun on liittynyt mahdollisuus nähdä toimissa vuodenkiertoon sidoksissa olevaa ennakoitavuutta. Ennakoitavuudella on jonkinasteisista yllätyksistä huolimatta voitu pitää yllä tunnetta erilaisiin toimijuuksiin liittyvästä kyvykkyydestä, vakaudesta ja jatkuvuudesta: *”voin tehdä tämän taas tänäkin vuonna”* (Emirbayer & Miche 1996, Armanto 2023). Vakautta ovat edistäneet myös kaikki läheisesti muutosvalmiuksiin liittyvät toimintamallit, joilla on selvitty poikkeusoloista ja erilaisista arjen ennakoimattomista tilanteista.

5.2 Menetelmät

Osahankkeessa toteutettiin yhteisiin ruokatulevaisuuksiin johdettava tulevaisuusprosessi vuorovaikutuksessa maatalouden kehittämis- ja neuvontatyötä tekevien asiantuntijoiden ja maatalousyrittäjien kanssa. Tulevaisuusprosessin kehittämisen sekä työpajojen suunnittelun ja toteuttamisen taustalla on ollut monimetodinen lähestymistapa. Tulevaisuustyöpajapro-

sessi on itsessään yhteiskehittämisen ja osallistamisen menetelmä, ja työpajojen kokeellinen kehittäminen suunnistamisen työkaluksi on ollut osahankkeen päätavoitteena. Menetelmällisiä vaikutteita on saatu erilaisten laadullisten ja luovien menetelmien, sisällönanalyysin ja etnografian, toimintatutkimuksen ja aivoriihimenetelmien parista. Tulevaisuusajattelu ammentaa myös erilaisia kokonaisuuksia ja eri osa-alueiden vaikutuksia tavoittelevasta ja uudelleenkehystävästä systeemisestä ajattelusta. (Candy & Kornet 2019.) Tulevaisuusprosessin menetelmät on valittu seuraavien tavoitteiden mukaisesti:

Katsaus ruoankulutuksen ja maataloustuotannon menneisiin tulevaisuusprosesseihin

Aiemman tutkimuksen luotaus on auttanut laventamaan ymmärrystä työkalusta osana aikaisempia ruokatulevaisuuksiin kohdistuneita tulevaisuusprosesseja. Tulevaisuusprosessit ovat nähtävissä politiikkaohjaustyökaluina, joiden merkitystä tulisi tarkastella vielä tätä osahanketakin laajemmassa kehyksessä ja nähdä ne tutkimus-, kehittämis- ja innovointipanoksina. Kirjallisuustarkasteluun valittiin Suomessa toteutettujen maataloustuotannon ja ruoankulutuksen tulevaisuuskuvia vuosilta 2002–2024. Tutkimus- ja kehittämishankkeiden tulokset auttoivat hahmottamaan aikaisemmissa ennakointiprosesseissa tunnistettuja strategisia osa-alueita, tulevaisuuskuvia ja skenaarioita.

Tulevaisuustyöpajojen toteuttaminen, ennakointityökalun kehittäminen ja toimijoiden muutosvalmiuksien edistäminen yhteiskehittämisen hengessä

Osahankkeessa suunniteltiin ja toteutettiin viisi tulevaisuustyöpajaa yhteiskehittämisen hengessä. Prosessia on avattu seuraavassa alaluvussa. Työpajojen lähtökohtina olivat tulevaisuusajattelusta ja edellisten osahankkeiden alustavista tuloksista muotoillut syötteen. Niiden pohjalta voitiin edetä keskustelemaan vuoteen 2035 avautuvista näkymistä maatalousyrittäjien ja kuluttajien näkökulmista ja pohtia edellytyksiä ruoan tuotannon ja kulutuksen ilmasto- ja ympäristökestävyyden parantamiseksi.

Koska tavoite oli metodologinen, myös suunnittelu- ja toteutusvaiheessa eri yhteistyökumppaneiden ja ohjausryhmän jäsenten kanssa käytyjä keskusteluja tallennettiin. Lisäksi havainnoitiin ja kerättiin etnografisin menetelmin signaaleja toimintaympäristöjen muutoksista, jotta työpajojen tuloksia voitaisiin kommentoida ja asettaa oikeisiin asiayhteyksiin. Keskustelut ja työpajoista saadut kokemukset tuottivat sisältöjä, parannusideoita ja tarkennuksia koko tulevaisuusprosessiin.

Maatalousyritysten tuleviin toimintaympäristöihin liittyvien muutostarpeiden – ja valmiuksien tunnistaminen työpajoissa

Menetelmällisenä tavoitteena oli herättää keskustelua maatalousyritysten mahdollisista tulevaisuuksista vuotta 2035 lähestyessä. Lähtökohtana oli herätellä osallistujien tulevaisuusvalmiuksia (muun muassa osallistujien omia kokemuksia, keskeisten toimintaympäristöjen ja muutosvoimien tunnistamista sekä muita tulevaisuudentutkimuksesta tuttuja menetelmiä hyödyntäen). Keskusteluissa edettiin tutkimusprosessista ja ajankohtaisista keskusteluista muotoiltujen syötteen avulla. Keskustelujen aihepiirit analysoitiin suunnistusprosessin kuluessa esitettyjä näkökulmia tarkastelevan monimetodisen viitekehyksen avulla. Kaikkia

havaintoja ja keskusteluja käytettiin puolestaan työkalun muotoilun ja konkretisoimisen apuna ja niistä tunnistettiin uusia mahdollisuuksia ja tarkempaa tarkastelua vaativia ongelmakohtia sekä jähmeyksiä matkalla kestävyys siirtymiin tai -murroksiin. Tulevaisuusprosessin vaiheet avaava suunnistustyökalu on kuvattu tiivistettynä Liitteessä 1.

5.3 Ruokatulevaisuuksiin johdettava tulevaisuusprosessi työpajoinen

Tulevaisuusprosessiin kuuluvat työpajat toteutettiin pääosin vuoden 2024 aikana. Työpajoja kehitettiin ja sopivista kohderyhmistä keskusteltiin yhdessä ohjausryhmän kanssa. Neuvottelut käynnistettiin Pohjois-Suomen, Etelä-Pohjanmaan ja Länsi-Suomen ProAgria-keskusten kanssa. Kunkin keskuksen ajankohtaisiin tarpeisiin räätälöidyt työpajat suunnattiin organisaation eri tehtävissä, pääosin maatalousneuvonnassa, toimiville työntekijöille sekä Maa- ja kotitalousnaisten vetäjille.

1. *Ruokatulevaisuudet*-työpajapilotti 12.2.2024, Helsinki. Osallistujina Hankkeen ohjausryhmä ja tutkimusryhmä (8 osallistujaa).
2. *Suunnistetaan yhdessä ruokatulevaisuuksiin* -työpaja 5.4.2024, Oulu. Yhteistyössä ProAgria Pohjois-Suomen ja Oulun Maa- ja kotitalousnaisten kanssa. Osallistujina ProAgrian asiantuntijat/maatalousneuvojat (8 osallistujaa).
3. *Suunnistetaan yhdessä ruokatulevaisuuksiin* -työpaja 16.9.2024, Seinäjoki. Yhteistyössä ProAgria Etelä-Pohjanmaan kanssa. Osallistujina ProAgrian asiantuntijat/ maatalousneuvojat (13 osallistujaa).
4. *Suunnistetaan yhdessä ruokatulevaisuuksiin* -työpaja 1.11.2024, Loimaa. Yhteistyössä ProAgria Länsi-Suomen kanssa. Osallistujina ProAgrian asiantuntijat/maatalousneuvojat ja maatalousyrittäjät (7 osallistujaa).
5. *Suunnistetaan yhdessä ruokatulevaisuuksiin* -työpaja. Suunnistustyökalun yhteiskehittäminen. Maatalouden ympäristötiedon vaihtopäivät 13.11.2024, Turku (33 osallistujaa).

Työpajojen konkreettisia järjestelyjä edistettiin yhteistyössä paikallisten järjestäjien kanssa. Ennen työpajaa toteutetut Teams-tapaamiset, puhelin- ja sähköpostikeskustelut ja muut prosessin kuluessa käydyt keskustelut olivat yhteiskehittämisen näkökulmasta ensiarvoisen tärkeää pohjatyötä. Keskustelut auttoivat yliopiston ja alueen toimijoita tutustumaan toisiinsa ja lisäsivät ymmärrystä alueen erityispiirteistä, yhteistyökumppaneiden organisaatiossa hyödylliseksi mielletystä tiedosta ja muista ajankohtaisista tiedontarpeista ja toiveista. Tulevaisuus-työpajojen toteuttajat saivat tietoa toistensa näkemyksistä liittyen olennaisiin kestävyyskannalta kriittisiin kysymyksiin. Esimerkiksi pitkän aikavälin tarkastelutason mukaan saaminen keskusteluihin oli seikka, joka koettiin maatalousyrittäjien kehittämistyön kannalta vaikeana ja liian harvoin esillä olleena seikkana. Se ja muut alueellisen järjestäjätahon toiveet nostettiin esille myös työpajojen sisäiseen markkinointiin.

Työkalun suunnittelussa lähdettiin tulevaisuustyöpajojen yksinkertaisimmasta muodosta, eli ryhmille ei annettu erityistä valmista työkalu- tai karttapohjaa täydennettäväksi, vaan osallistujaryhmiä kannustettiin omannäköisen keskusteludokumentin luomiseen yhdessä keskustellen, post it -lappuihin tai fläppipapereille tehtävien muistiinmerkintöjen ollessa niin ikään vapaasti jäsennettävissä – ne palvelivat etenkin loppukeskusteluja, jolloin tulokset jaettiin yhteisiin keskusteluihin. Tulevaisuustyöpajoista haettiin olennaisina pidettyjen kehityskulkujen

käsitteellistä kartoitusta osallistujien omin jäsenyyksin ja piirroksin. Painotimme erityisesti sitä, että tulevaisuudesta keskusteltaessa on hyvä edetä ennakkoluulottomasti ja luopua nykyisyyttä leimaavista rajoitteista – ei ole olemassa oikeita tai vääriä lähestymistapoja myöskään muistiinmerkintöjen osalta. Tunnistettujen ilmiöiden analyysia jatkettiin työpajakeskusteluiden nauhoitusten ja osallistujien tekemien muistiinpanojen pohjalta.

Työkalun suunnittelun eri vaiheissa hyödynnettiin edellä kuvattuja työkalun tarpeista käytyjä keskusteluja, mutta myös hankkeen ohjausryhmän kanssa toteutettua työpajaa ja eri toimijoiden palautekeskusteluja. Lisäksi osahankkeessa tehtiin haastatteluja ja havaintoja menetelmien kuvauksista ja jo olemassa olevista, aikaisemmin kehitetyistä työkaluista. Maatalouden ympäristötiedon vaihtopäivillä vuonna 2024 toteutetussa työpajassa keskityttiin arvioimaan työkalun toimivuutta pohtimalla: Miten suunnistuksen vertauskuva sopisi tulevaisuudesta käytävän keskustelun lähtökohdaksi? Miten suunnistusmetaforan avulla voitaisiin kuvata maatalouden yritystoimintaa ja sen tarvitsemaa tulevaisuusosaamista?

Työpajojen luonnetta voi tarkastella suhteessa eri aikaisiin kehittämisprosesseihin ja niissä tapahtuneisiin muutoksiin. Yhteiskehittämisen etiikkaa noudattaisi parhaiten alusta alkaen symmetrinen, tasa-arvoinen ja vastavuoroisuutta korostava yhteistyö. Ihannetilanteessa eri osapuolten tulisi olla prosessissa tasaveroisesti resursoituina alusta alkaen. Sekä tutkimusta että kehittämistä painottavissa hankkeissa näin lienee kuitenkin vain hyvin harvoin. Vastavuoroisia asetelmia on mahdollista tunnistaa koko prosessin ja kehityksen puitteista ennemminkin kuin yksittäisten työpajojen sisältä. Työpajoissa roolit vaihtelivat, mutta kokonaisuuden hallinta oli aina tutkijoiden käsissä. Tutkijat ohjasivat ja fasilitoivat työpajoja ja hyödynsivät eri osahankkeiden tutkimustiedosta muotoiltuja lyhyitä syötteitä keskustelujen herättäjinä. Seinäjoen ja Turun työpajoihin osallistui myös osahankkeen 1 tutkija ja Helsingin työpajaan kaikki hankkeen tutkijat.

Työpajaosallistujien edustama ”kentän ääni” voimistui yhdistettäessä koko työpajaprosessi paikallisiin tulevaisuusajattelua hyödyntäviin tarpeisiin, mikä sopii osallisuutta edistävän työpajan ideaan. Myös Sarkki et al. (2020) ovat todenneet tutkijoiden välittäjäroolin merkityksen silloin, kun on tuotettu paikallisen elinkeinon tulevaisuusnäkyviä yhdessä aluekehittäjien ja yrittäjien kanssa. Yhteiskehittämisen ideaan sisältyy aina erilaisia odotuksia ja valta-asetelmia, joita tulisi mahdollisuuksien mukaan ottaa huomioon (Hebinck ym. 2018). Tutkijat osallistuvat keskusteluiden eri osapuolten kuulemiseen ja kysymysten muotoiluun, ja he voivat pyrkiä asettumaan maatalousyrittäjien ja neuvojien asemaan. Työpajoihin olisi kyettävä luomaan turvallinen ilmapiiri vaikeiden tai jännitteisten aiheiden käsittelyyn. Tässä yhteydessä olimme kiinnostuneet työpajaan osallistuvien maatalousyrittäjien ja heitä neuvovien toimijoiden näkökulmista ja kommentteista keskustelujen syötteiksi muotoiltuihin alustaviin tutkimustuloksiin. Toinen tavoite oli madaltaa kynnystä tulevaisuusajattelun käyttämiseen niin, että osallistujien olisi mahdollisuus ottaa tulevaisuusprosessien toteutus entistä laajemmin oman työnsä osaksi.

Tulevaisuusmenetelmiin kuuluu muutosten tarkastelu erilaisten näkökulmien, positioiden ja valta-asetelmien merkityksiä tunnistavien kulttuuristen prosessien kautta. Esimerkiksi Sitran kehittämässä Tulevaisuustajuus -työkalussa ja työpajamenetelmässä korostetaan, että tavoitteena ei ole saada aikaan valmista lopputulosta, vaan siinä keskitytään tulevaisuusajattelun ja muutoksetekemisen yhdistämiseen ja sen kautta syntyvän osaamisen kehittämiseen (Dufva 2022). Yhteiskehittämisen avulla voidaan avartaa ajattelua ja valmentautua siirtymään prosessin kuluessa luovasti ja joustavasti näkökulmasta toiseen, erilaisia asiantuntijuudenosa-alueita yhdistellen.

"Suunnistetaan yhdessä ruokatulevaisuuksiin" -työpajat olivat alueellisia työpajoja, ja niissä pyrittiin luomaan osallistujille hedelmällinen tila reflektoida ja kommentoida hankkeen kyselytutkimuksissa saatuja tuloksia. Ruokatulevaisuudet-hankkeen tavoitteiden mukaisesti muutkin työpajat toimivat paikkoina, joissa voitiin nostaa esiin eri kestävyysulottuvuuksia niihin liittyviä kysymyksiä. Työpajoja pyrittiin sovittamaan toimijoiden ajankohtaisiin tarpeisiin, esimerkiksi tulevan strategisen suunnittelun ja uuden hankeideoinnin pohdintoihin. Keskusteluja voitiin jatkaa osahankkeiden 1 ja 2 syötteistä ja muotoilla niitä edelleen alueen toimijoiden omien kokemusten ja näkemysten kautta merkityksellisiksi kokonaisuuksiksi, tulevaisuudenkuvia, toiveita tai alustavia strategisia toimenpide-ehdotuksia reflektoiduiksi tausta-aineistoiksi (ks. luku 5.4). Niistä voitaisiin edetä lukuisiin konkreettisiin toimenpide-ehdotuksiin, mutta tällöin olisi myös niitä toteuttavien organisaatioiden visioita sekä työpajoihin osallistuvien toimijoiden määrää ja edustavuutta pohdittava tarkemmin.

Työpajan ohjelma ja työpajan kulku

Pohjois-Suomen, Etelä-Pohjanmaan ja Länsi-Suomen ProAgria-keskusten työpajat Oulussa, Seinäjoella ja Loimaalla olivat puolen päivän kestoisia (3 tuntia) lähitilaisuuksia. Osallistujilta ei edellytetty aiempaa ennakkointiosaamista eikä ennakkomateriaaleihin tutustumista. Työpajat rakentuivat kolmesta vaiheesta: 1) Esittäytyminen ja johdatus eli keskustelua inspiroivien syötteiden esittäminen, 2) kaksi ryhmätyötehtävää eli "rastia" kysymyksineen, ensimmäisen aiheena tulevaisuuden maatalousyrittäminen vuonna 2035 ja toisessa neuvonnan tulevaisuus, sekä 3) lopuksi yhteinen, tuloksia yhteen kokoava loppukeskustelu. Tässä yhteydessä syötteet olivat lyhyesti esitetyt tulevaisuusajattelun perusteita sekä osahankkeiden 1 ja 2 maatalousyrittäjille ja kuluttajille suunnattujen kyselyiden alustavia tuloksia.

Syötteillä pohjustettiin ryhmätöiden ja työpajan aihepiiriä ja johdateltiin työpajojen osallistujia keskustellen ruokajärjestelmän muutoksiin. Yleisesti voi sanoa johdatuksen ja syötteiden olevan ongelmallisia, jos ne syrjäyttävät liian voimakkaasti toimijoiden omia kokemuksia ja tulevaisuudesta tekemiä jäsennyksiä. Toisaalta uusimman tutkimustiedon kaltaisten syötteiden avulla voidaan pyrkiä myös antamaan uutta tietoa, laajentamaan osallistujien näkökulmia ja kenties ravistelemaan ennako-oletuksia. Tässä tapauksessa saatoimme hyödyntää kyselyistä saatuja tutkimustuloksia, mutta niiden tulkinnat olivat vasta alustavia. Tilanne jätti runsaasti mahdollisuuksia kuvitella uudenlaisia tulevaisuuksia sekä tunnistaa ja ennakoida omiin sidostai vertaisryhmiin kuuluvien tai kokonaan uusien ruokajärjestelmien toimijoiden käyttäytymistä, uusia tarpeita tai ratkaisemista vaativia toimia.

Alueellisissa työpajoissa tulevaisuuteen suunnistettiin keskimäärin neljän henkilön ryhmässä, ja tätä ryhmäkokoja voikin pitää ideaalina silloin, kun tavoitteena on saada kaikkien ääni kuuluviin. Lyhyen työpajan rajoitteet ennakoiden, valitsimme keskustelujen lähtökohdaksi tulevaisuuden maatalousyrittäjien näkymät kuluttajien muuttuvien arvojen ja prioriteettien sekä muiden mahdollisten muutosten edessä. Työpajan toisessa keskustelussa aihetta konkretisoitiin neuvonnan rooliin ja valmiuksiin muuttuvissa tilanteissa. Tämä johti yleensä siihen, että ryhmässä myös konkretisoitiin ja kehiteltiin ideoita siitä, millaisia liiketoimintaan liittyviä muutosten mahdollisuuksia, tarpeita ja valmiuksia kotimaisissa maatalousyrittäjissä voisi pitkällä tähtäimellä olla.

Tulevaisuuden kuvittelun tavoitteellinen tähtäin oli suurin piirtein vuosissa 2035–2040, mutta syötteissä tähdennettiin ajankohdan toimimista vain suhteellisena tavoitteena: tulevaisuuden tähtäin voisi olla tätäkin pidempi, jos se rohkaisisi ajattelemaan totutusta poikkeavasti, kääntä-

mään nykyasetelmia päinvastaiseksi tai pohtimaan mitä tapahtuisi, jos kehityskulkujen volyymi ja vaikutus kasvaisi. Tehtävä edellytti toisin sanoen nimenomaan eri vaihtoehtojen ja kehityskulkujen vaikutusten punnitsemista erilaisista toisistaan poikkeavista näkökulmista.

Työpajojen ryhmäkeskustelut tallennettiin nauhoitteina ja niistä teetettiin raakatekstitykset Turun yliopiston tekoälypohjaisessa UTU-transcript-palvelussa. Työpajojen osallistujat allekirjoittivat tutkimusluvan, jolla he antoivat suostumuksensa osallistua tutkimukseen ja hyväksynnän, että työpajojen vastauksia voidaan käyttää tieteelliseen tutkimukseen sekä hankkeen tulevaisuusprosessin tieteelliseen arviointiin tutkimuseettisin periaattein. Uusia suunnistusvertauksia etsivän Maatalouden ympäristötiedon vaihtopäivien työpajan suostumus pyydettiin Powerpoint-esityksen yhteydessä.

Suunnistusmielikuva toimi keskusteluissa kohtuullisen hyvin, sillä keskustelu eteni vuorovai- kutteisesti kunkin osallistujan viedessä keskustelua eteenpäin oman intuiotensa ja järjellensä varassa. Mahdolliset kestävyyssiirtymät ovat kehityskulkuja, joita avattiin sekä vaihtoehtojen että toisiinsa kietoutuvien kestävyysulottuvuuksien perspektiivistä: ajatuskulkuja kokeilemalla ja hylkäämällä, uusia keskusteluja aloittamalla. Kuten ryhmätöissä yleensä, ei polveilevien keskustelujen kuluessa ole selkeää etenemisen suuntaa.

Suunnistamista pidettiin yleisesti mutkattomana sekä kiinnostavana vertauskuvana. Emme vaatineet osallistujia omaksumaan suunnistukseen liittyviä yksityiskohtia, vaan halusimme katsoa, millaisia mahdollisia pulmallisia tai oivallisia tilanteita ja käyttöjä keskusteluista voisi metaforalle löytyä. Alussa ajatuksena oli tosin ollut johdattaa osallistujat ns. tulevaisuusrastien pohjalta erilaisiin maastoihin ja kokeilemaan suunnistusreittejä kestäviin ruokatulevaisuuksiin. Kolmen työpajan kokemusten perusteella tulevaisuuksiin tarttuminen on kuitenkin paljon rastilta toiselle liikkumista hitaampi prosessi, eikä osahankkeiden 1 ja 2 tuloksia ollut vielä muotoiltu niin pitkälle, että ne olisivat voineet luoda pohjaa eri maastojen kuvauksille. Pienryhmäkeskusteluihin oli varattu 1,5–2 tuntia eikä ryhmäkeskusteluihin haluttu upottaa ”rastilta toiselle -juoksupahtumia”. Sellaiseenkin suunnistustyöpaja voisi kuitenkin taipua, etenkin jos osallistujia on paljon ja on tarve korostaa suunnistuksen liikunnallisia tai pelillisiä ulottuvuuksia. Sen sijaan painotimme suunnistuskarttojen tekemistä tyhjältä pohjalta eli osallistujien omin jäsenyksin, yhteisten keskustelujen avulla ja aivoriihityyppisillä, osin pelillisyyttä sisältävillä menetelmillä.

Suunnistustyökalun ajatuksena on johtaa osallistujat keskustelemaan mahdollisista tulevista muutoksista ja niiden suunnista. Suunnistusmetaforan on toivottu auttavan ruokajärjestelmän eri toimijoita suunnistamaan tuleviin valinta- ja päätöksentekotilanteisiin ja pohtimaan valintojen vaikutuksia. Monia reittejä keskustellen avaamalla ja eri vaikutuksia simuloimalla toimijoiden olisi tällöin mahdollista valmentautua ajatuksellisesti erilaisiin tulevaisuuksiin (maastoihin). Tulevaisuuskartan hahmottaminen muuttuvien tulevaisuustilojen jäsentäjänä pitää sisällään ajatuksen koettavissa olevasta tulevaisuudesta ja tulevaisuuden käyttämisestä ajattelun työkaluna.

5.4 Suunnistetaan yhdessä ruokatulevaisuuksiin -työpajakeskustelujen päälinjoja

Työkalun muodostamista edeltäneissä keskusteluissa eri työpajojen osanottajat, maatalousneuvojat ja maatalousyrittäjät sekä hankekehittäjät ja tutkijat kommentoivat maatalousyritysten

näkymiä vuotta 2035 lähestyttäessä. Keskusteluissa käsiteltiin erilaisia maataloustuotantoon, ruoantuotantoon ja ruoankulutukseen liittyviä tulevaisuusteemoja vaihtoehtoisena. Tallensimme ryhmäkeskustelut ja loppukeskustelut työkalun kehittämistä varten ja analysoimme keskustelujen päälinjoja lähtien siitä, millaisia:

- toimintaympäristöjen muutoksia
- kestävyysmuutosten saamia suuntia
- muutosten luomia mahdollisuuksia
- muutosvalmiuksia työpajoissa kuviteltiin.

Tässä luvussa poimimme keskusteluista esimerkkejä siitä, mitkä asiat toimijoita vuonna 2024 puhuttivat, ja millaisia tulevaisuuskeskusteluja työpajoista voi nousta silloin, kun huomio kiinnittyy maataloustoiminnan ja toimintaympäristöjen muutoksiin ja toimijoiden muutosvalmiuksiin. Tulevaisuusnäkökulmasta katsoen 10 vuoden aikajänne on lyhyt, ja kenties juuri se johtikin keskustelijat usein painottamaan vallitsevia ajattelutapoja ja melko vähäisiä muutoksia. Enintään 10 vuoden aikaväli oli valittu myös kyselyihin, joita käytettiin työpajojen syötteinä. Niidenkään tuloksissa ei ollut tulkittavissa ja odotettavissa radikaaleja kestävyysmurroksia. Emme myöskään itse halunneet ohjata keskustelua murrosten suuntaan, vaan kuunnella toimijakentän ajatuksia kestävyydestä erilaisissa konteksteissa.

Muutosvalmiuksien näkökulmasta on kiinnostavaa, että työpajojen keskusteluissa puututtiin aika ajoin myös nykyistenkaltaisten mahdollisuuksien kapenemiseen nykytrendien viitatessa siihen, että maatalojen ja maatalouden harjoittajien määrä on ollut jo pitkään vähenevä. Osahankkeessa 1 oli mainittu erilaisia syitä sille, miksi maatalousyrittäjyyden lyhyen tähtäimen näkymistä puuttuu toiveikkuutta. Maataloustuotannon alhainen kannattavuus ja jatkamisen epävarmuus askarruttivat myös kaikkien työpajojen osallistujia. Esimerkiksi ilmastonmuutoksen ja sään ääri-ilmiöiden vaikutukset sekä geopoliittisten uhkien mahdollinen todentuminen olivat jo lisänneet epävarmuutta ja huolta maatalouden harjoittamisen kustannusten noususta.

Äärimmäiset tilanteet muutosten ajureina

Ajankohtaiset keskustelut olivat usein päällimmäisenä mielessä ja johtivat kuvittelemaan erilaisia uhkaskenaarioita tai trendejä tai kehityskulkuja, jotka voisivat merkittävämmiin muuttaa tilannetta.

"Kauhu-ykkönen: käynnistyy sota tai muu vastaava kriisitilanne. Huoltovarmuus nousee kärkeen eikä siinä tapauksessa enää mietitä muita asioita tuotannossa. Ruoka ei enää liiku, ei me syödä avokadoja, kun ei niitä tänne saa. Suomessa syödään mitä saadaan ja tuotetaan mitä pystytään. Ja se on siinä."

Entä jos -ajattelun mukaisesti asioita kuitenkin keskustelun edetessä katsottiin eri suunnissa avautuvia näkymiä arvioiden ja erilaisia vaihtoehtoisia tilanteita ennakoiden:

"Toisaalta sitten [ehkä] ruoka tuotetaan siellä, missä se halvimmalla pystytään tuottamaan keinoja kaihtamatta. Ja sitten se voi periaatteessa, tai ilmastonmuutos, aiheuttaa sen, että Suomessa ei tuoteta juuri mitään tai vaan jotakin tiettyä. Ja sitten vaan se halvin mahdollinen ruoka on se, mitä syödään. Tai joku tällöinen bulkki. Se oli sitten se kauhu-kakkonen." (Työpajakeskustelut, 2024)

Esimerkki on tärkeä, sillä se havainnollistaa hyvin, mistä suunnistustyöpajoissa voisi olla kyse. Tietoisuus menneistä tai jossain päin maailmaa jo toteutuvista kriisitilanteista tai nykytilanteen kehityskulkujen eskaloitumisesta johtivat osallistajat kuvittelemaan vallitsevia olosuhteita ravistelevia (kestävyys)murroksia ja niiden vaikutuksia. Keskustelun kuluessa katsellaan eri suunnissa avautuvia näkymiä, kuvataan erilaisia asiointiloja toimintaympäristöjen maastoissa, ja muotoillaan niitä uusiksi visuaalisin hahmotuksin sekä kielen että kerronnan keinoin. Kerrontaa luonnehtivat osallistujien omille kokemuksilleen ja tiedoilleen antamat merkitykset, mutta myös vapaa assosiointi ja mielikuvittelu esimerkiksi arkielämästä tai pelillisistä esimerkeistä ammennetuilla taktikoilla.

Vaihtoehtoisia ja toisiinsa yhdistyviä reittejä

Suunnistustyökalua varten pyrimme keskustelujen pohjalta hahmottamaan keskustelujen suuntia ja pysähdyksiä tiettyjen ongelmakohtien äärelle. Tulokset voidaan esittää suunnistusprosessin kuluessa näkyviin tulevina reitteinä ja "rasteina". Reitit kuvaamme seuraavissa alaluvuissa ja yhteenveto työkalusta on luettavissa Liitteessä 1. Rastit ovat pysähtymisen paikkoja, ja periaatteessa mitä tahansa kysymyksiä voisi muotoilla rasteiksi. Rasteilla kuvattuja asioita ja kysymyksiä voi jokaisen tulevaisuusprosessin aikana tai niiden äärelle myöhemmin palattaessa pyrkiä tunnistamaan ja ratkomaan. Työkalu on kuvattu kokonaisuudessaan Liitteessä 1. Esimerkeiksi valitsemillemme reiteille yhteistä on se, että ne kuvaavat muutosten saamia suuntia ja mahdollisia strategisia osa-alueita monista varsin tutuista teemoista. Teemat toistuivat kaikkien työpajojen keskusteluissa, mutta myös aikaisemmissa tulevaisuusprosesseissa. Ne ovat siten vahvoja rakenteita, joita on mahdollista täydentää ja yhdistellä - niistä voi tulkita erilaisia kestävyysnäkökulmasta esiin nousevia kysymyksiä ja kehityskulkuja muutosvoimineen. Esimerkit on poimittu vuonna 2024 toteutettujen työpajojen keskusteluista, etenkin alueellisten työpajojen keskusteluista.

Edellä olevat lainaukset osoittavat, että tulevaisuudesta keskusteltaessa esillä on (tai tulisi olla) lukuisia mahdollisia kehityssuuntia, uhkia, mahdollisuuksia, toiveita ja tarpeita. Keskusteluiden kuluessa tai – kuten tässä, myöhemmin – on mahdollista havainnollistaa muutoksia kokoamalla yhteen kuvaan monenlaisia ruokajärjestelmän kehittämisen reittejä ja sivupolkuja. Osallistajat valitsivat tärkeimmät teemat loppukeskusteluihin ja me puolestaan kokosimme eri työpajojen keskusteluja toisiinsa vertailemalla esiin keskeisiä kysymyksiä.

Tavoitteena on, että uusissa työpajoissa on mahdollista kuvitella suunnistusta ja tehdä omien tarpeiden mukaista kartoitustyötä soveltamalla erilaisia elementtejä suunnituksesta kunkin omien tarpeiden ja näkemysten mukaisesti. Yhteiskehittämisen ajatuksen mukaisesti kuka tahansa voi ideoida ja kehittää Liitteessä 1 kuvatulle tulevaisuusprosessille ja sen suunnistustyökalulle jatkoa.

Suunnistamme yhdessä ruokatulevaisuuksiin -työpajojen keskusteluista oli tunnistettavissa monenlaisia keskustelun aiheita, tulevaisuuskuvia tai sellaisten aihioita. Kuvassa 7 esitettyyn karttaan olemme hahmotelleet reittejä niistä aiheista, jotka toistuivat kaikissa keskusteluissa. Niitä voi luonnehtia strategisiksi aihealueiksi, joista haarautuu monenlaisia konkreettisia alateemoja ja tulevaisuudessa kenties vahvistuvia tai heikentyviä ilmiöitä ja toimenpiteitä edellyttäviä alueita. Nimesimme alueet seuraavasti:

1. Ruoan tuotannon uudet toimintamallit ja kestävyys siirtymät
2. Maatalousyrittämisen kannattavuus ja uudet mahdollisuudet
3. Ruoankulutuksen uudet ratkaisut ravitsemuksen ja ruokakulttuurin murroksissa
4. Yritystoiminnan kehittäminen ja neuvonta

Kaikki reitit on kuvattu yritystoiminnan kehittämisen ja neuvonnan lähtökohdista, joten reitti 4 voisi sisältää toimenpiteitä niihin kaikkiin.

REITTI 1. Ruoan tuotannon uudet toimintamallit ja kestävyys siirtymät

Maatalouden uusia toimintamalleja ideoitiin erilaisten kestävyyskriisien kuten ekologisten kriisien ratkaisemiseksi. Keskusteluissa pohdittiin muun muassa kotimaisen ja globaalin tuotannon sekä kulutuksen uudelleenjärjestymisestä pakon edessä: *”Jospa muuttuukin se, että ei puhuta enää hiilestä, vaan globaalista kulutuksen uudelleen organisoitumisesta, eli luonnonvarathan ei riitä”* (Työpajakeskustelut 2024).

Kulutuksen uudelleenorganisoitumiseen liittyi kysymyksiä ilmastonmuutoksesta, eläinten hyvinvoinnista ja lihankulutuksen vähentämisestä. Osahankkeessa 2 kuvattiin kuluttajien kannattavan eläinten hyvinvointia parantavia toimenpiteitä. Osahankkeessa 1 maatalousyrittäjille toteutettu kysely vahvistaa puolestaan trendiä, jonka mukaan valtaosa kotieläintiloista aikoo edelleen parantaa eläinten hyvinvointia seuraavan 10 vuoden aikana. Sekä kyselyissä että työpajoissa tuotiin esiin eläinten hyvinvoinnin eteen tehtyjä neuvontatyötä ja pohdittiin erilaisten kannustimien merkitystä. Innostuisiko entistä useampi edistämään eläinten hyvinvointia, jos jo tehtyä työtä voitaisiin tehdä näkyväksi positiivisella tavalla?

”Suomen onnellisimmat lehmät? Maailman onnellisimmat lehmät? Meidän pitäisi brändätä semmoisia mittareita, että meillä on semmoiset eläimet?”

Huomiota eläinten hyvinvointiin

Työpajoissa pohdittiin joitakin lihantuotannon eettisesti arveluttavia kysymyksiä. Esimerkiksi broilerin jalostuksessa oli kasvatettu broilerin jalkojen ja rintalihasten kokoa suhteettoman suuriksi. Mitä jalostus olisi kymmenen vuoden päästä? Koon kasvattaminen ei enää tuntunut mahdolliselta. Toinen esiin nostettu hyvinvointikysymys liittyi tuotantoeläinten ikään. *”Meillä on tosiasia se, että lypsylehmän keski-ikä on huomattavasti alle naudan biologisen elinikäen nusteen. Ja se ei ole hyvinvointitekijä, että sille asialle pitää tehdä jotain.”* (Työpajakeskustelut 2024). Kuluttajien lihankulutuksessa vuoden 2024 alkupuolella nimenomaan siipikarjan kulutus oli pienoisessa nousussa (MT 12.8.2024, Luken Ravintotase 2022 lopullinen ja ennakko 2023). Keskusteluissa pohdittiin kuitenkin myös, voisiko tilanne pitkällä aikavälillä muuttua radikaalistikin, esimerkiksi eläinten hyvinvoinnin suhteen:

”Mitä asioita me kauhistellaan 20 vuoden päästä? [Sitäkö] että miten on voitu eläimiä pitää sillä tavalla? Ei olla nyt saavutettu mitään ihmeen lakipistettä. Nyt me ollaan jossakin hyvinvoinnin huipulla, mutta meillä on edelleen tosi paljon tekemistä.”

Luomutuotannon asema markkinoilla

Luomutuotannon markkinoilla koetut haasteet saivat keskustelijat pohtimaan nykyisiä vaihtoehtoisia tapoja ja taktiikoita ympäristöongelmien ratkaisemiseksi. Olisiko mahdollisuus luoda luomun ja tavanomaisen tuotannon välimuotoja? *”Mä en usko luomubroileriin, mutta uskon semmoiseen...puoliluomuun. Keski-Euroopassa niitä on jo jonkun verran... Eli vähän vapaammin, vähän väljemmin, eläinten hyvinvointiin liittyvä, mutta ilman niitä luomun ulkoiluvaatimuksia?”* (Työpajakeskustelut 2024). Keskustelujen perusteella vaikuttaisi siltä, että luomun käsite muiden tuotannon kestävydestä viestivien käsitteiden joukossa voisi tulevaisuudessa olla liudentumassa.

Syödään vain keinolihaa?

Vuonna 2024 oli ajankohtaista pohtia ruoantuotannon uusia toimintamalleja ja myös kysymystä siitä, mihin suuntaan tuotantoeläinten pito voisi olla pitkällä aikavälillä muuttumassa. Eniten keskusteluissa ollut solumaatalous saattaisi toteutuessaan muuttaa maataloustuotannon asetelmia. Se voisi herättää keskustelua ja ottaa huomion kohteeksi eläintuotannon ja lihansyönnin hyviä ja huonoja puolia. Työpajakeskusteluissa solumaatalouden muotoja ja uusia suuntia ei vielä ollut selvästikään mahdollista hahmottaa kovin konkreettisesti. (Solumaataloudesta ks. myös Pohjolainen ym. 2023). Sen sijaan monipuolisten tuotantoeläinten hyvinvointia edistävien toimintamallien kehittäminen nähtiin työpajoissa tärkeänä kehittämisen alueena. Uusia läpinäkyvyyttä, vastuullisuutta ja sertifiointimenetelmiä pidettiin todennäköisinä ja niiden uskottiin takaavan tai edistävän eläinten hyvän perushoivan toteutumista. Toiveissa oli, että kuluttaja osaisi arvostaa kotimaisen lihan laatua ja olisi valmis siitä myös maksamaan.

Monet kysymykset kilpistyivät toiminnan kannattavuuteen. Työpajojen keskusteluissa erottui tarve pohtia kysymystä tuotantoeläinten hyvinvoinnin tulevaisuudesta avoimesti ja ennakkoluulottomasti sekä maatalousyrittäjien ja maatalousneuvojien kesken että kuluttajien arvostuksiin peilaten. Kysymykset voisivat tulevaisuudessakin käsitellä ruokajärjestelmän kannattavuutta parantavia asioita, joiden kehittämisen koettiin kuitenkin olevan osin maatalousyrittäjien ulottumattomissa. Olisiko viljelijällä mahdollisuuksia vaikuttaa esimerkiksi eläinten jalostustoiminnan sekä eläintilojen, karjasuojien ja muiden eläinten hyvinvointia lisäävien teknologisten innovaatioiden kehittämisen tulevaisuuteen? Voisiko tähänastisia keinoja haastaa ja voisiko kuluttajan saada voimakkaammin tuottajan puolelle? Ratkaisevassa asemassa voisivat tässäkin olla tulevaisuudessa solmittavat uudet kumppanuudet: Millaisiin kysymyksiin toisaalta tuotantoeläimiä ja toisaalta lihaa jalostavat suuret yritykset tulevaisuudessa kiinnittäisivät huomiota ja olisiko niillä vaihtoehtoja? Mikä olisi maatalousyrittäjän tai neuvojan rooli kehitystyössä?

Kokonaiskestävyyden näkökulma

Asiat linkittyvät tilatasolla usein yhteen laajemmiksi toisistaan riippuvaisiksi kokonaisuuksiksi. Työpajakeskusteluissakin kestävyys nähtiin usein kokonaiskestävyyden näkökulmasta, jolloin eri tilanteissa eri kestävyysulottuvuudet pääsivät vallalle. Kestävyysulottuvuuksia olisi toisin sanoen opittava arvioimaan eri näkökulmista. Systeminen näkökulma ottaisi huomioon myös kunkin tilan resurssit muutosten tekemisessä. Keskusteluissa tuli esiin monia signaaleja, joita jatkossa voitaisiin seurata ja edetä kehittämään uusia tapoja mitata vaikutuksia mahdollisimman monipuolisesti ja kestävästi:

"Ja tämä kiertotalous, että siellä taustalla kestävyys, eettisyys, ehkä iso trendi rupeaa maailmalla jylläämään vielä enemmän. Se ekologinen jalanjälki maatilalla, että ruvetaanko sitä sitten kysymään tai laskemaan. Ei hiilijalanjälkiä vaan kokonaiskestävyyttä, toiminnan kokonaiskestävyyttä, jossa huomioidaan ihminen ja ne henkiset voimavarat. Ja sitten eläimet ja peltojen kunnot ja kaikki. Onko semmoinen nousussa? Ja energiatehokkuus. Miten käytetään tehokkaasti energiapanoksia?" (Työpajakeskustelut 2024).

Luonnon monimuotoisuutta lisäävä viljely?

Keskusteluissa nousi monin tavoin esille se, että maatalousyrittäjäkin suunnistaa tulevaisuuteen optimoidessaan ratkaisujaan ja muuttaessaan toimintamallejaan sen mukaisesti: *"Se on ehkä luomun ja tavanomaisen risteytystä viljelyn tulevaisuudessa. Pitää osata hyödyntää luomujuttuja ja uudistavan viljelyn periaatteita. Luomunkin pitää kehittyä. Mutta sekin tulee EU-kautta, sitä halutaan sitä luomua tietyn verran. Ja voi tulla jossakin vaiheessa tukijuttu vielä erikseen, mikä kannustaa taas siirtymään siihen. Nythän se on strategiassa ollut, että luomua lisätään, mutta mitkään toimenpiteet ei ole ohjannut sinne suuntaan. Luomun pitäisi sillä tavalla uudistua. Sen pitäisi kokonaiskiertotaloustyyppisesti ottaa ehkä vielä enempi ohjenuoraksi, tavallaan näyttää mallia siitä, mitä tarkoittaa kokonaiskestävyys sillä tilalla."* (Työpajakeskustelut 2024).

Ruokatulevaisuuksia kartoitettaessa luomuviljely näyttäytyi yhtenä rastina ja pysähdyksen paikana. Maatalousyrittäjille ja kuluttajille suunnatuissa kyselyissäkin käsiteltiin luomutuotannon näkymiä. Tulosten perusteella luomutuotannon kehittämiseen tarvittaisiin toimenpiteitä ja merkkejä kulutuksen kasvusta ja uusista potentiaaleista. Luomutuotannon rooli tulevaisuudessa ansaitsisikin myös kokonaan oman suunnistuksensa: mitä olisivat ne reitit, polut ja pysähdyksen paikat, joita tulisi kehystää uudelleen tai pohtia syvemmin?

Kokonaiskestävyyden tavoittelu johtaa pohtimaan erilaisia reittejä ja niiden parhaita yhdistelmiä. Jokaisessa työpajassa keskusteltiin suomalaisen ruoantuotannon haavoittuvaisuudesta erilaisten toimintaympäristöjen muutoksissa. Näissä huomio kiinnittyi usein esimerkiksi logististen systeemien kehittämiseen ja vararesurssien käyttöönottoon, eli jatkuvuuden turvaamiseen. Resurssien riittävyys ja esimerkiksi rehun ja lannoitteiden saatavuuden turvaaminen vei huomion kotimarkkinoihin. Suomalaisen maataloustuotannon riippuvuus ulkomaisesta rehusta tai lannoitteista on osa pitkäaikaista keskustelua, johon tarjoutuvista ratkaisuista olisi keskusteltava sekä alueellisesti, paikallisesti että valtakunnallisesti. *"Me puhuttiin esimerkiksi tästä biokaasutuotannosta, että sehän ei varsinaisesti ole ruoantuotantoa, mutta se voisi olla avain siihen energiaan, se voisi olla avain siihen oman valtakunnan lannoitteiden käyttämiseen."* (Työpajakeskustelut 2024).

Maatalousyriyten toimintaympäristöissä tunnistettuja avoimia kysymyksiä, ongelmia ja muutosvalmiuksia voidaan testata keskustelemalla kestävyys siirtymistä mahdollisimman monista eri näkökulmista. Tavoitteenamme oli edistää keskustelujen jatkoa innostamalla ruokajärjestelmän toimijoita työpajaprosesseihin. Jos oman kartan piirtäminen tuntuu työläältä ja aikaa vievältä, on mahdollista käyttää Ruokatulevaisuudet-hankkeen suunnistuskarttaa. Sen avulla voi toimintaympäristöjen muutoksia pyrkiä hahmottamaan yksin tai ryhmissä keskusteluun otetuilla "rasteilla". Pääasia on, että tulevaisuuskeskusteluja jatketaan erilaisia näkökulmia edustavien toimijoiden kanssa. Uusia ideoita syntyy parhaiten siellä, missä erilaiset näkökulmat ja reitit kohtaavat.

"Jatkossa tavallaan se jäljitettävyyys ja se ketju pitää lähteä sieltä tilalta saakka, että minä päivänä olet puninut sen [viljasadon]. Datan pitää löytyä sieltä siinä ketjussa niin pitkälle, että se siitä viivakoodista tai jostain koodista, mikä se jatkossa sitten onkin, pystyy tavallaan tulemaan se koko ketju. Tällaiset vaatimukset sinne varmaan tulee." (Työpajakeskustelut 2024).

REITTI 2. Maatalousyrittämisen kannattavuus ja uudet mahdollisuudet

Muutokselle on mahdollisuus, tarvitaan edelläkävijöitä

Maataloussektorilla nähtiin Suomessa olevan vielä isoja liiketoimintamahdollisuuksia, vaikka ne eivät nyky muodossaan tunnukaan realisoituvan vaikean toimintaympäristön hidastaessa sekä kestävyys siirtymää että yritystoiminnan kannattavuutta yleensäkin. Koko toimialaa koskevien pitkän aikavälin muutosten tekeminen edellyttää innovaatioita ja uusia toimintamalleja, mutta myös poikkeusyksilöillä on suuri merkitys uusien mahdollisuuksien ja reittien avaajina. *"Meidän pitäisi tunnistaa ne kymmenen prosenttia tai allekin. Viisi prosenttia, jotka on täällä edelläkävijöitä. Kannattaa miettiä edelläkävijöiden kautta sitä, miltä se tulevaisuus tulee näyttämään."* (Työpajakeskustelut 2024). Edelläkävijät voivat innostaa kokeiluihin tai esimerkeillään houkuttella muita maataloustuottajia sellaisiin taloudellista kannattavuutta lisääviin muutoksiin, jotka olisivat hyviä myös ekologisen kestävyuden kannalta.

Taloudellisen kannattavuuden uskottiin kuitenkin olevan todennäköistä suurissa ja kasvavissa maatalousyrityksissä, ja kenties sieltä löytyvät myös kokeilunhaluiset edelläkävijät? *"Esimerkiksi nyt se kaura tai luonnontuotteet. Niissä olisi potentiaalia."* Työpajoissa esitettiin usein toiveena se, että Suomessa ylipäänsä olisi riittävästi hyviä, eli *"isoja, elinkelpoisia, vientiä harjoittavia, alueellisesti, isostikin jatkojalostavia tiloja tai yhteisiä tiloja"* (Työpajakeskustelut 2024).

Kasvuyritykset tarvitsevat työvoimaa

Tulevaisuuden kasvuyritykset tarvitsevat työntekijöitä, ja osaavan työvoiman riittävyys voi muodostaa esteen yrityksen kasvuille. Alustavien havaintojen perusteella voisi olla mahdollista, että yritys voisi tulevaisuudessa sitouttaa työntekijöitä edullisilla päivähoitopalveluilla tai muilla tilan yhteydessä tarjottavilla houkuttimilla. Tätä työpajoissa esitettyä ideaa voisi viedä pidemmällekin - kenties yhä useampiin maatalousyrityksiin yhdistyy muuta yritystoimintaa niin paljon, että ne alkavat muistuttaa varhaisia teollisuuskeskittymiä, kiertotalouden ja logistiikan yrityksiä sivuvirtoineen. Yritys voisi tarjota työntekijöilleen muitakin ympäristöstä vielä puuttuvia palveluita.

Todennäköisenä pidettiin sitäkin, että pääomasijoittajat voisivat tulevaisuudessa ostaa tai vuokrata maata kuten jo yleisesti Euroopassa tapahtuu. Keskusteluissa nousi tähän liittyen esiin sekä puoltavia tai vastustavia argumentteja: osa keskustelijoista painotti yrittäjän vapautta myydä yritystoimintansa hyvään hintaan, siis maatilaa kuten minkä tahansa muun yrityksen. Toisaalta perheviljelmämallia pidettiin jatkuvuutta luovana ja esimerkiksi huoltovarmuuden kannalta turvallisena ratkaisuna (Työpajakeskustelut 2024, myös ohjausryhmälle järjestetty työpaja 2024). Näitä voisi pitää myös erilaisina kulttuurisina malleina, joiden olemassaoloon vaikuttavat paitsi lainsäädännölliset ratkaisut, myös tuottajien ja heidän perheenjäsentensä arvot ja valinnat.

Yritystoimintaan kuuluu tilojen kannattavuuden optimointi ja arviointi, sekä toisaalta mahdollisuus myydä yritys silloin, kun sitä ei enää olla valmiita kehittämään. *”Se on tosi hyvä asia, että nykyään pyritään myös myymään niitä maatiloja ja huolehtimaan ettei ajatella, että pakko on löytyä omasta perheestä se jatkaja.”* Voitaisiin puhua myös muutosvalmiuksien kulttuurisesta dynamiikasta ja nuorta omaa tulevaisuuttaan pohtivaa viljelijäsukupolvea kussakin ajassa askarruttaneesta kysymyksestä: Tulevaisuusnäkymien avartuessa uusiin suuntiin ei enää pidetä automaattisena sitä, että kaikkien peltojen ja maa-alojen olisi oltava suvun omistuksessa tai että sukutilalta olisi löydyttävä jatkaja tilalle - *”siitä ajattelutavasta on hyvä päästä eroon”* (Työpajakeskustelut 2024).

Maanomistus ja omistajanvaihdokset muutoksessa

Maatalouden suunnista keskusteltaessa muutokset nähtiin osin sukupolvien välisenä dynamiikkana, joka toistuu silloin kun on sukupolven vaihdoksen aika. *”Ajatellaanko me liian ahtaasti tässäkin asiassa, että me nyt puhutaan näistä sukupolvenvaihdoista niin me ajatellaan, että se (jatkaja) tulee aina sieltä maatalouskoulutuksesta tai maatalousperheestä jatkaja. Kaikki uushan syntyy yleensä, et pitää tulla ”out of box” ihan jostain muualta ja sit katot sitä maataloutta sitten uusilla silmillä niin silloin sä saat synnytettyä jotain uutta sinne, et mun mielestä pitäisi tehdä enemmän yhteistyötä”.* Muutosten laajuuden sijasta oli houkuttelevaa arvioida muutosten todennäköistä tai toivottua suuntaa: *”Mitä se tulee ehkä olemaan kymmenen vuoden päästä tää toiminta [...] Mä ainakin uskon ja ehkä enemmän toivon, että se olisi enemmän markkinälähtöistä. Varsinkin tossa viljan puolella. Niin kauan, kun ei olla kiinnostuneita niistä markkinoista, se on elämäntapa eikä yritystoimintaa.”* (Työpajakeskustelut 2024).

Maankäyttö voisi kenties muuttua myös energiatuotannon ja biotalouden suuntaan. Maankäyttö liittyy maanomistukseen ja erilaisiin vaihtoehtoihin malleihin siinä, mihin uutta yritystoimintaa syntyy ja miten yrityksille myönnettyjä investointi- tai maataloustukia tulevaisuudessa suunnataan. *”Kysymys ehkä siitä myöskin, että mihin se [maatalous]tuki ohjautuu. Se menee niille maanomistajille. [...] Ja pitäisikö sen ohjata siihen? Olisiko se hyvä suunta, että mennään siihen vuokraviljelyyn? Että vaan omistaa joku muu ja sitten sä oot vaan torppari, joka viljelee niitä?”* Keskusteluissa tuotiin esille tarve yksinkertaistaa ja kehittää tukien rakennetta.

Maatalouden ulkopuolisen kiinnostuksen maanomistukseen uskottiin lisääntyvän. *”Maata voidaan käyttää monella tavalla.”* Se, jolla on maata, *”sillä on aina avaimia käsissä, koska se maa on ja pysyy”.* Viljelykäytössä pysyvän maan määrän ei myöskään esimerkiksi huoltovarmuusnäkökulmasta toivottu laskevan. Päin vastoin, maan kunnosta huolehtimisen arveltiin tulevan todennäköisesti tulevaisuudessa entistäkin tärkeämmäksi. Kymmenen vuoden päästä suomalaisesta maa-alasta ja vedestä kenties jo kilpaillaan. Maakauppojen määrää olisi seurattava ja tilannekuvaa päivitettävä: *”Se on yksi signaali jo se, jos sitä [maata] ruvetaan haluamaan enemmän”* (Työpajakeskustelut 2024.).

Monissa työpajoissa tunnistettiin kokonaisvaltaisia muutoksia, joiden syiden voisi todeta olevan maatalousyhteiskunnan laajemmissa kulttuurisissa murroksissa. Kysymyksillä on pitkäaikaista taustaa esimerkiksi keskusteluissa, joissa kuvataan siirtymää talonpojasta tuottajaksi, eli elämäntapakeskeisestä yrittämisestä liiketoiminnan ehdoilla toimivaan maatalouteen (Anttila 1974). Muutoksia tuottivat monet viljelijöiden arvostuksiin ja identiteettiin liittyvät kysymykset, jotka tulivat näkyviin merkityksissä, joita erityisesti työpajojen nuorimmat keskustelijat tunnistivat oman sukupolvensa edustajien tulevaisuudenkuvista. Sen mukaan perheyrityksiin sitoutuminen ja kokonaisvaltainen ”24–7” -elämäntapa voisi edelleen olla häviämässä palkansaajan

elämänmallille, rajoitetun työajan edustamalle vapaudelle. Vaihtoehtoisesti keskusteluista voidaan tulkita sellaisiakin malleja, joissa yrittäjyyteen suhtaudutaan kevyemmin ja osana yhtä menestystä tavoittelevaa elämänvaihetta: Kenties maatalousyrittäjiä voitaisiin tulevaisuudessa olla entistä useammin valmiita myymään ja vaihtamaan siinä missä muitakin yrittäjiä?

Uusia malleja investointiin ja rahoitukseen

Jokainen edessä oleva investointipäätös herättää viljelijät ja neuvojat saman kysymyksen äärelle: mihin maatalousyrittäjydessä oikeastaan pitäisi investoida, mihin muutokset ovat 10 vuoden kuluessa kuluttajien ostohalukkuutta, markkinoita tai lainsäädäntöä ja teknologiaa viemässä? Olisiko lisääntyvää tarvetta esimerkiksi monimuotoisuuspalveluille, vesihallinnan palveluille tai hiilensidontapalveluille? Meneillään olevat kehityskulut herättävät uusia kysymyksiä myös aikaisemmin käyttöön otettujen toimintatapojen tulevaisuudesta: mikä on tulevaisuudessa marginaalista (vrt. keskustelut ”hömppäheinästä”) ja mikä puolestaan kannattavaksi katsottua ja tukiin oikeutettua elinkeinotoimintaa ja miksi?

Teknologinen kehitys ja tilojen tulevaisuus on yhä tietovaltaisempaa. Suorittava ja fyysisesti raskas työ maataloilla vähenee, ja työ on pääasiassa ongelmanratkaisua. Ongelmanratkaisu- ja päätöstilanteet liittyvät erityisesti investointeihin. Investointien jälkeen toiminnan on pysyttävä ennallaan, jotta investoinnit olisivat kannattavia (ks. myös Vehmasto ym. 2023). Pankkien kriteerit rahoittaa maataloja ovat jatkuvasti tiukentuneet, ja uusien vastuullisuuskriteerien myötä tilanne voi kymmenen vuoden päästä olla kokonaan eri näköinen (Työpajakeskustelut 2024).

Edellä on kuvattu esimerkkejä erityyppisten maatalousyrittäjien joko tuotantosuuntaan tai arvoihin liittyvistä valinnoista. Maatalojen tulevaisuutta käsiteltäessä muutokset nähdään usein asioina, jotka ovat mielletävissä toimintaympäristöjen ulkoisiksi tekijöiksi. Esimerkiksi huoltovarmuudesta huolehtiminen on kuitenkin ennakoitua ja valmistautumista, johon on Suomessa suhtauduttu varauksetta hyvin positiivisesti. Huoltovarmuutta uhkaavista asioista keskusteltiin pohtimalla esimerkiksi maatalouden keskittymisen merkitystä huoltovarmuudelle, ja toivottaviin toimenpiteisiin ehdotettiin muun muassa kotimaisen siemen- ja taimituotannon laajentamista. Työpajoissa kuviteltiin moniakin kehityskulkuja, joissa maatilat toisaalta erikoistuisivat ja toisaalta monialaistuisivat uusilla tavoilla.

Monialaistuva maatalousyrittäjä ja uudet kumppanuudet

Monialaistumisesta esitetyt ideat kartoittivat uudentyyppisten tilaaja- ja tuottaja -mallien, osuuskuntien ja viljelijän ja kuluttajan kumppanuuksien mahdollisuuksia, myös Suomen rajojen yli. Esimerkiksi viljelijäosuuskunnat voisivat tulevaisuudessa olla yleisempiä ja monipuolisempia, ne voisivat olla tukemassa tai edistämässä vientituotteiden myyntiä tai kasvattamassa markkinoita uudentaloille erikoistuotteille.

Työpajoissa keskusteltiin myös uusista yhteistyön malleista ja yritysmuodoista. Voisiko niiden kautta saada alalle lisää nuoria maatalousyrittäjiä ja toisaalta apua maatalousyrittäjien jaksamiseen? Toinen keskusteluun noussut trendi liittyi maatalousyrittäjien kasvuun ja kannattavuuteen. Voisiko tiloja yhdistää rohkeammin? Mitä siitä seuraisi? Meneillään oli myös maatalousyrittäjien koon laajenemiseen ja keskittymiseen liittyviä kehityskulkuja, joiden toivottavuudesta oltiin montaa mieltä. Keskusteluja tulisikin vielä jatkaa ja syventää. *”Rakennemuutoksen pitää olla nopeampaa. Vaikka sitä monet vastustaa ja sanoo, että kuka täällä ruokaa tuottaa, jos kaikki vaan lopettaa. Mutta ei, yksikään peltohehtaari ei jää viljelemättä.”* (Työpajakeskustelut 2024.)

Johtamisen uudet toimintamallit

Työpajojen keskusteluissa ja maatalousyrittäjille lähetetyn kyselyn vastauksissa oli monia yhteisiä piirteitä. Yleisesti oltiin sitä mieltä, että tilojen kehitys perhetiloista isoihin ammattimaisesti johdettuihin yksiköihin tulee muuttamaan maatalousyriyten johtamiskäytäntöjä. Johtamistyön merkityksen uskottiin korostuvan tulevaisuudessa. *”Esimerkiksi hyvät eläintenhoitajat eivät välttämättä jää tilalle, missä johto on semmoista, että ei viihdy”*. Isojen tilojen ammattimaiseen johtamiseen voisi tulevaisuudessa kuulua yhä useammin toimitusjohtajan hankkiminen talon ulkopuolelta. Maatalousyriyten muodot monipuolistuvat ja mukaan tulee yhä useammin uusia kumppanuuksia ja eri toimialojen näkökulmia huomioiva hallitustyöskentely. (Työpajakeskustelut 2024.)

REITTI 3. Ruoankulutuksen uudet ratkaisut ravitsemuksen ja ruokakulttuurin murroksissa

Trendit ja kriisit kuluttajakäyttäytymisen muutosten taustalla

Työpajojen osallistujat pohtivat keskusteluissaan myös omia kokemuksiaan kuluttajina sekä ruoankulutuksen muutosten tarjoamia uusia ratkaisuja. Kun keskusteluissa pohdittiin ruokavalioiden, ravitsemuksen ja ruokakulttuurin muuttumista, painotettiin yleisesti pieniä muutoksia. Radikaalista muutoksesta ja vaihtoehtoista kestävyysmurroksen mahdollisuuksista keskusteltiin pääasiassa tuotantoeläinten hyvinvointiin liittyen (ks. edellä). Näkökulma oli yleisesti maatalousyrittäjässä, joka seuraa kulutuksen ja tukipolitiikan muutoksia. Kuluttajan käyttäytymisen muutoksen katsottiin edellyttävän vahvoja ulkoisia vaikuttimia.

”Mun mielestä sitten tarvitaan melkein jo se kolmas maailmansota tai joku vielä isompi pandemia tai joku yks, mikä voisi muuttaa sitä kuluttajan käyttäytymistä. Löydettäisiin joku omaan terveyteen vaikuttava, mikä muuttaisi, mitä käytetään niin voimakkaasti, ruuan tuotannossa, mikä vaikuttaisi siihen, kuluttajan käyttäytymiseen.” Keskustelijat vertasivat myös kokemuksiaan ruoan kulutuksen ja erityisesti lihan syönnin muutosten tahdista eri puolilla Suomea. Jos muutokset voimistuisivat, voisiko tulevaisuudessa käydä niin, että lihansyönti muuttuisi kauttaaltaan paheksuttavaksi ja ”oikea liha” syrjäytyisi ”keinolihan” eli soluproteiinin tieltä? Realistisempi tulevaisuudenkuva voisi olla se, että soluproteiini menisi raaka-aineena teolliseen tuotantoon eikä välttämättä ainakin heti jalosteina kuluttajakauppaan. *”Se voi olla joku tällainen erikoisjuttu.”* (Työpajakeskustelut 2024.)

Esimerkiksi sirkkaleivästä todettiin: *”Tuli nopeasti, lähti nopeasti. Ja se toisaalta osoitti sen, että kun tulee joku selkeä tarve ja bisnespaikka, niin kyllähän siihen aina tekijät löytyy”* (Työpajakeskustelut 2024.) Uusien markkinoiden muotoutuminen on ollut paikoin hidasta ja kompuroivaa, eivätkä kaikki edelläkävijäyritykset menesty riittävän kuluttajakysynnän puuttuessa. Joillakin tuotteilla on hyvinkin lyhyt elinkaari ainakin alkuaikoina, kunnes löytyy sopiva kohderyhmä. Esimerkiksi hyönteisproteiinille on löytynyt käyttöä rehuteollisuudesta. Luoviminen uusien tuotteiden hyväksynnän ja käyttöönoton kanssa luo yhdenlaisia muutosten esteitä tai hidasteita.

Hitaassa muutoksessa

Keskustelujen perusteella monet meneillään olevat muutokset voidaan kokea liian nopeiksi tai ylhäältä annetuiksi, vieraisiksi tai omaa arvomaailmaa ja omia vakiintuneita ruokavalintoja kyseenalaistaviksi. Mahdollista käynnissä olevaa kulttuurista muutosta kuten esimerkiksi kasvis-

ruokavalintojen arkipäiväistymistä voi olla haastava tunnistaa, jos kehitys on asteittaista, liikkuu eri suuntiin tai kohtaa kovaäänistä kritiikkiä. Muutoksista keskusteltiin yksilötasolla, omien ja läheisten elämäntapavalintoina sekä ulkoapäin koettujen ärsykkeiden tai kimmokkeiden kautta. Pienetkin muutokset voivat olla merkityksellisiä, jos niihin liittyy asenteiden muuttumista ja ennakkoluulojen hälvenemistä tai uusia pitkän aikavälin kehityspolkuja. Keskustelut sivusivat myös yleisemmällä tasolla kuluttajien ruokavalintoja ohjaavia tekijöitä sekä uudenlaisten ruokatuotteiden kysyntää eri kuluttajaryhmien parissa. Ruoan kulutuksen muutokset voisivat tulevaisuudessa eriytyä esimerkiksi niin, että *”tulee aidon ruoan syöjät ja sit tulee nää tankkaajat, mitkä ostaa ne keinotekoiset proteiinit ja einekset”* tai sitten niin, että *”on peruslihansyöjät, mitkä haluaa syödä aitoa lihaa. Sit tulee nää kasvissyöjät ja sit on ne [kolmannet, joille on] ihan sama, mitä ne syövät kunhan saa halvalla ja tulee mistä tulee.”* (Työpajakeskustelut 2024.) Lihankulutuksen radikaalia vähenemistä ei yhdessäkään työpajassa pidetty todennäköisenä, ainakaan vielä 10 vuoden perspektiivillä. Lihankulutuksen vähentämisestä puhuttiin usein lähipiirin esimerkeillä, mutta nuorimpien osallistujien keskusteluissa lihankulutuksen vähentäminen tuli jo lähemmäksi omia tai oman viiteryhmän kokemuksia. Edellä kuvatussa kuluttajakyselyssä vähenemistä pitivät todennäköisimpinä nuorimmat eli 18–34-vuotiaat vastaajat, joista noin 24 % katsoi tätäkin radikaalimmin, ettei lihatuotannon jatkuminen Suomessa olisi enää tulevaisuudessa välttämätöntä.

Kysynnän ja tarjonnan kohtaaminen

Osahankkeessa 1 tehdyissä avoimissa haastatteluissa maatalousyrittäjät kokivat olevansa ainakin osin valmiita tuottamaan sitä, mitä kuluttajat toivovat. Myös työpajakeskusteluissa todettiin yrittäjillä olevan valmiuksia viljellä vaikkapa uusia kasvilajikkeita sitä mukaa kun uutta kysyntää syntyy. Esimerkiksi kansainvälistyvä ruokakulttuuri ja kasvisten lisääntynyt kysyntä on jo pitkään laventanut tuotantoa ja tarjontaa. *”Kulttuurit monipuolistuu niin sitä kautta varmaan sit jotain kasveja tulee, ja siinä perustavallinen suomalainenkin oppii ehkä ihan uuden kasvin.”* (Työpajakeskustelut 2024.) Uusien kasvien yleistymisestä on paljon kokemuksia, mutta nopeasti vaihtelevat trendit voivat myös luoda hämmennystä ja epävarmuutta ruoantuottajalle. Käynnissä olevat kulttuuriset muutokset ovat myös omiaan luomaan jännitteitä. Siitä, miten uusi asettuu aikaisemman ja jo perinteiseksi mielletyn ruokakulttuurin rinnalle ja mahdollisesti sitä syrjäyttämään, on maataloustuotannon ja ruoan kulutuksen historiassa lukuisia esimerkkejä. Myös kysynnän ja tarjonnan kohtaamiseen liittyy paljon kulttuurisen muutoksen dynamiikkaa ja tarvetta ennakoita ja hallita paitsi arvojen muutoksia, myös materiaalivirtoja entistä paremmin. Kohtaamisen kehittämisessä on kyse myös huolenpidosta ruokajärjestelmän eri osissa, niin että resursseja suojellaan ja hävikkiä tai turhia investointeja tai turhaa työtä pyritään välttämään.

Kilpailukykyä kulttuuristen kestävyyssiirtymien ennakoinnista

Yrittäjillä on monia vaikuttamisen paikkoja, eikä tuotantosuunnan lukitseminen poista tarvetta seurata erilaisia kehityssuuntia ja etsiä uusia mahdollisuuksia. Tuotekehityksessä, tuotteiden jatkojalostuksessa ja palvelujen kehittämisessä kuluttajien tarpeiden ennakointi ja trendien tai muiden kehityskulkujen käyttäytymismallien tuntemus on tärkeää. Kestävyyssiirtymissä on omanlaistaan dynamiikkaa: osa muutoksista tapahtuu vapaaehtoisesti, osa pakotetusti esimerkiksi tukijärjestelmän tai muun poliittisen ohjauksen ja lainsäädännön myötä. Paljon vaikuttaa myös uusien mahdollisuuksien avautuminen, uusien tuotteiden tarjonnan sekä ympäristönsuojelu- ja teknologiaosaamisen lisääntyminen ja muu yleinen ympäristötietoisuus, joka edistää yritysten kilpailukykyä. *”Sitten kestävä tuotanto, ilmasto- ja ympäristöasiat, ne eivät ole suuri puheenaihe, vaan [...] arkista työtä jokaisella tilalla”* (Työpajakeskustelut 2024).

REITTI 4 Yritystoiminnan kehittäminen ja neuvonta

Neljäntenä strategisena osa-alueena oli hankkeen tavoitteiden taustalla ja lähtökohtana vaikuttava näkökulma, eli yhteiset pohdinnat ruokajärjestelmissä vaikuttavien yritysten toiminnan kehittamisestä ja neuvonnasta.

Työpajoissa keskusteltiin ennen kaikkea maatalousyrittämisen tulevaisuudesta ja neuvonnan ja sekä maatalouden ympäristötiedon sekä politiikkaohjauksen muutoksista erilaisissa vaihtoehtoisissa toimintaympäristöissä vuotta 2035 lähestyttäessä. Alueellisten työpajojen toisena tehtävänantona oli *”Muuttuva neuvontatyö: Tiedon, neuvonnan ja työkalujen tarpeet 2035–2040.”* Keskustelut neuvonnan poluista yhdistyvät kaikkiin edellä mainittuihin ja kuvassa 5.1. lueteltuihin osa-alueisiin 1–3 ja niiden sivuhaaroihin. Tähän poimimme joitakin esimerkkejä siitä, minkälaisia maisemia ja polkuja vasten erityisesti neuvonnan tulevaisuutta rakennettiin. Neuvontaa voi monessa tilanteessa laventaa käsittämään yritysten kehittämistoimintaa yleisemminkin.

Neuvoja inhimillisenä kanssakulkijana

”Mikä se neuvonnan rooli on tuossa toimintaympäristön muutoksessa, niin tuohon voisi vastata sillä tavalla, että se on ihan sitä samaa, kun se on ollut meillä jo monta sataa vuotta.” (Työpajakeskustelut 2024).

Neuvonnan luonnehdittiin olevan hidasta muutoksissa kulkemista, sillä muutosten edistämisen lisäksi sen on jatkossakin oltava myös yrittäjien muutosvastarintaa ymmärtävää ”kanssakulkemista”. Tavoitteena on ymmärtää yrittäjiä ja yrittämisen erilaisia lähtökohtia, mutta myös neuvojan omia lähtökohtia ja ennakkokäsityksiä siitä, miten asioiden pitäisi olla. Neuvontatyötä verrattiin kiinnostavasti suunnistamiseen ja eri reiteillä etenemiseen: *”Pohjimmiltaan neuvontatyö on siinä maastossa olemista. Jotkut on ottavampia sille ja lähtee mukaan. Toisten kanssa aina palataan samaan lähtöruutuun.”* Myös maatalousyrittäjien lopettaminen herätti kysymyksiä: kuka neuvoisi myös maataloudesta luopujia tai pitkän linjan selviytyjiä? Maatalousyrittäjissä oli suuria eroja – toiset kaipasivat konkreettista helpotusta paperityön tekemiseen, toiset ennemminkin ideoita ja vihjeitä tulevaisuuden suunnitelmiinsa.

”Se, mitä siihen tarvitaan tueksi, kun tulee aina sitä uutta riippumatonta tutkittua tietoa, on se kokemus, kun näitä on pitkään tehty. Siitä syntyy se neuvonta. Tekoäly pystyy kuvaamaan tiettyjä juttuja, kun se jauhaa. Mutta kun tehdään analyysiä ja tulkintoja, niin siihen tarvitaan se ihminen.” (Työpajakeskustelut 2024).

Tiedonvirroissa kulkeva ja asiakkaita sparraava neuvoja

Tulevaisuudessa tiedonvirrat lisääntyvät teknologisten innovaatioiden myötä, tulee lentäviä asiantuntijoita ja antureiden lähettämiä signaaleja. Tilojen pitää osata suojata omat IT-verkkonsa ja järjestelmänsä ja nähdä, milloin tietoja kannattaa luovuttaa ja kenelle. Paitsi neuvojen myös yrittäjien on osattava arvioida alan teknologista kehitystä omien tarpeidensa näkökulmasta, vaikka kehityskulkuun liittyi monenlaisia epävarmuuksia.

”Onko [kymmenen vuoden päästä] vallalla jo kaikki semmoiset kyberuhat, että niitä on vaikka minkälaisia jo joka puolella ja tekoäly muokkaa uutta. Joudutaanko me vähän niin kuin sotaan

ikään kuin itseämme vastaan?” Uusien teknologisten ratkaisujen positiivisella kääntöpuolella olivat innovaatiot, jotka vähensivät työn kuormitusta ja lisäsivät ennakoitavuutta. Asiakkaita sparraavien neuvojien on oltava valmiina kouluttautumaan, jotta uusien laitteiden ja sovellusten antamien tietojen tulkinta ja johtopäätösten tekeminen olisi tuottavaa. (Työpajakeskustelut 2024.)

Jatkuva vuorovaikutus auttaa rakentamaan yksittäisistä tiedoista laajoja kokonaisuuksia

Tulevaisuuden neuvonnan uskottiin elävät jo nykyistä tiiviimmin erilaisissa kansainvälisissä yhteistyökuvioissa: Näkyviin tulee *”maasto, jossa ollaan enemmän vuorovaikutuksessa ja [...] hengitetään yhdessä”* erilaista osaamista hallitsevien asiantuntijoiden kanssa. Uudet vaikutteet voivat levitä entistä nopeammin ja teknologinen kehitys ja tilojen tulevaisuus on yhä tietovaltaisempaa. Neuvojan olisi osattava tuoda omaa erityisosaamistaan esille ja rakentaa yksittäisistä tiedoista laajoja kokonaisuuksia.

Suuret yritykset tarvitsevat teknologista huippuosaamista, jonka ne tyypillisesti hankkivat itse. Toisaalta kokemuksia jaettaessa kävi ilmi, ettei pitkällä aikavälillä varmaa ja menestyvää teknologiaa ole niissäkään aina mahdollista tunnistaa, eivätkä kaikki teknologiat sovellu Suomen olosuhteisiin. Jatkuva vuorovaikutus ja sen yhteydessä tapahtuva kokemusten vertailu onkin ensiarvoisen tärkeää.

Vastuullisuuskriteerien merkitys ja ympäristövaikutusten osaaminen korostuu

Investointeja rahoittavien pankkien näkemykset tuotannon arvoketjuista ja huomioon otettavista vastuullisuuskriteereistä saattavat kymmenen vuoden sisällä muuttua rajustikin (Työpajakeskustelut 2024). Tällöin vaatimusten täyttäminen edellyttää lisääntyvää raportointia ja tilan kestävyteen liittyvien vahvuuksien myymistä ennen kaikkea rahoittajille. Työpajakeskusteluissa kävi selkeästi ilmi, että vastuullisuusraportoinnin lisääntyminen voi yksinkertaisimmillaan tarkoittaa sitä, että *”tilan käytännöt kirjoitetaan ylös”* ja arvioidaan.

Tulevaisuudessa tulee todennäköisesti tunnistaa ja osata kuvata vastuullisuuden eri ulottuvuuksia nykyistä monipuolisemmin. Työpajoissa rahoittajilta tulevia vaatimuksia pidettiin myös viljelijöiden kannalta kohtuuttomina. *”Jos rahoittajat laittaa siihen vielä rahoituksen ehdoksi niin tiukkoja kriteereitä, mitä ei esimerkiksi Euroopassa rahoittajat laittaisi. [...] Niin meillähän taas kilpailukyky heikkenee siinäkin vielä.”* (Työpajakeskustelut 2024). Vastuullisuuskriteerien ennakoinnin ja hallinnan merkitys tulevaisuuden neuvontasektorilla tulee korostumaan.

Strateginen osaaminen ja muuttuvissa maastoissa suunnistaminen

Tiloilta edellytetään mahdollisesti myös entistä enemmän visionäärisyyttä ja strategiaa rahoituspäätösten tueksi. *”Tulevaisuudessa kaikilla tiloilla alkaa olla joku strategia. Nyt se on vaan harvoilla se, että jotkut ei ole oikein kuullutkaan sitä sanaa eikä oikein ymmärrä, mitä se tarkoittaa. Se on vähän pelottavaa.”* Tulevaisuustietoisuutta lisäisi oikeanlainen tapa puhua strategiasta ja kehittämisestä. *”Pitäisi puhua enempi arkikieltä, jolloin strategia voisi olla kehityspolku tilalle tai joku tällainen”*. Tiloja tulisi kannustaa ja opastaa pitkän tähtäimen toimintasuunnitelmiin

ja niiden päivittämiseen. *"Strategiahan on sitä parhaimmillaan, että sinä teet sitä jatkuvasti. Pyörivät ja katsot, että on joku tietty tilatavoite minulla, omistaa tuon naapurin pellon. Sitten sinä rupeat toteuttamaan operaatioita siihen malliin."* (Työpajakeskustelut 2024.)

Edellä on kuvattu tulevaisuusprosesseja, joissa *Ruokatulevaisuudet*-hankkeen työpajojen osallistajat kommentoivat maatalouden muutosten suuntia ja kestävyys siirtymille asetettuja odotuksia. Työpajakeskusteluiden tuloksista poimittiin esimerkkejä suunnistustyökalun muotoiluun juuri tämän prosessin keskeisistä strategisista osa-alueista. Työkalulla on tarkoitus havainnollistaa kykyä tarkkailla maastojen vaihtelua ja edistää keskusteluja siitä, millaisia polkuja nykyhetkestä voisi avautua erilaisiin tulevaisuuksiin.

5.5 Yhteenveto tulevaisuusprosessista

Maatalousneuvojen ja maataloutta edustavien järjestötoimijoiden ja yrittäjien tulevaisuusprosessi toteutettiin järjestämällä työpajoja ja kehittämällä suunnistustyökalua vaihtoehtoisten ruokatulevaisuuksien tarkasteluun. Sen avulla yritystoiminnan tai yleensä ruokajärjestelmän kehittämisestä kiinnostuneet voivat kokeilla erilaisten toimintaympäristöjen muutosten hahmottamista haluamistaan lähtöpisteistä käsin. Parhaimmillaan sen avulla voisi tuottaa näkemyksiä ja ymmärrystä maatalouden muutoksista erilaisissa kestävyys siirtymissä.

Siirtymiä ilmasto- ja ympäristövaikutuksia huomioiviin tulevaisuuksiin

Ruokatulevaisuudet-hankkeen edellä kuvatut keskustelut ovat jatkoa monille aikaisemmissa ruokajärjestelmien tulevaisuusprosesseissa tehdyille pohdintoille. Esimerkiksi maa- ja metsätalousministeriön rahoittama tulevaisuusprosessi ETU 2030 (Puolanne ym. 2002) käsitti toimintamalliehdotuksia ekologisten, taloudellisten ja kuluttamisen muutosten reunaehtojen perustella. Kehityskulkujen pohjalta hahmotettiin skenaarioita esimerkiksi globaalien tason keskitetyn ja kilpailukykyisen järjestelmän sekä heikon signaalin tasolla esiintyvän vastaliikkeen eli lähiruokajärjestelmän pohjalta. 2020-luvulle tultaessa tarkasteluihin on noussut voimakkaammin juuri ilmastonmuutos ja monimuotoisuuden suojelun edellyttämät toimenpiteet.

Kestävyys siirtymän tulevaisuussuuntautuneita malleja on tuotettu laajoja systeemisistä kokonaisuuksista eri näkökulmista ja painopisteistä hahmottamalla. Esimerkiksi Tuomas Kuhmonen ym. (2017) ovat koonneet proteiinijärjestelmän tulevaisuutta eri näkökulmista luotaavia "maailmanmalleja" eli erilaisia tavoitteita, joihin liittyy tunnistettuja ongelmanratkaisujen tarpeita. Ruokatulevaisuudet-hankkeen työpajoissa tunnistettujen osa-alueiden tapaan nekin korostavat erilaisia toimintaympäristön muutosvoimia ja kehittämisen alueita, kuten kriisiytymisen ja huoltovarmuuden (omavaraisuus ja kotimaisuus), kestävyden ja eettisyyden (vrt. eläinten hyvinvointi, oikeudenmukaisuus, reiluus), sekä terveyden ja hyvinvoinnin. Osahankkeessamme kuvatuissa työpajoissa käydyt keskustelut liittyvät edelleen maatalouden kannattavuuskehitykseen (tuotteiden hintoihin) ja sekä kuluttajien kysyntään samoin kuin teknologisten innovaatioiden ja ruokakulttuurin uusien suuntien tunnistamiseen. Olemme tiivistäneet ne tässä maatalousyrittämisen kehittämisen kolmeksi lähtökohdiltaan erilliseksi, ruokajärjestelmän kestävyys siirtymän näkökulmasta jatkuvaa toimenpiteistämistä kaipaavaksi kehittämisen osa-alueeksi ja suunnistusreitiksi.

Tulevaisuussuunnistuksen konkreettisenä tavoitteena on lisätä tietoisuutta tulevaisuuden moninaisista mahdollisuuksista ja siitä, miten ja millaisin toimin reitit voisivat jatkossa liittyä yhteen ja toimia uusien ideoiden ja innovaatioiden sekä toimintamuotojen kehittelyn pohjana. Aikaisempien tulevaisuuskartoitusten näkökulmien tarkastelu auttoi suhteuttamaan työpajoissa esitettyjä näkemyksiä eri kestävyysnäkökulmista tunnistettuihin muutosvalmiuksiin, resursseihin ja kyvykkyyksiin. Aikaisempia prosesseja olisi tärkeä voida käyttää laajemminkin hyväksi ja palata niissä tunnistettuihin ongelmiin, ratkaisuehdotuksiin ja muutosten todennäköisiin tai toivottavina pidettyihin vaikutuksiin. Kulttuurinen muutos tapahtuu usein huomaamatta, mutta sen vaikutukset voidaan kenties havaita parhaiten palaamalla ajassa joitakin vuosikymmeniä taaksepäin. Nyt esiteltävien ruokatulevaisuuk-sien lähtöpiste, nykyhetki, on erilaisia menneitä tulevaisuuksia tiivistävä monitasoinen ja -kerroksinen kokonaisuus.

Osallistavia työkaluja kestävyys siirtymien tunnistamiseen

Tässä hankkeessa tavoitteemme oli pohtia yhdessä, miten työpajan ja helppokäyttöisen työkalun avulla voitaisiin hahmottaa ruokajärjestelmän muutosten systeemistä ”isoa kuvaa” erilaisine kestävyys siirtymineen. Ruokatulevaisuuksiin suunnistamisen prosessissa hyödynnettiin tulevaisuusajattelulle tyypillisesti metaforien avulla tapahtuvaa käsitteellistä kartoitusta ja mallinnusta. Kun tulevaisuudesta ei voi tietää mitään varmaa eikä tulevaisuutta vielä ole olemassa, sitä on tarkoituksenmukaista lähestyä erilaisten tuttuutta vihjaavien analogioiden ja symbolisia vertauksia sisältävien mallien avulla. Tuntemattomien seutujen lähestyminen on eri aikoina saanut ihmiset tuottamaan erilaisia todellisuuksia jäljitteleviä karttoja reiteillä kulkemisen avuksi. Tulevaisuuksien kartoitusta voi pitää ainutkertaisena prosessina, koska kognitiiviseksi miellettyjen karttojen ominaisuudet on kehystetty aina kulloistenkin tilanteen ja kysymyksen asettelujen vaatimin rajauksin. Rajaukset muuttuvat sitä mukaa kuin ruoan tuotantoon ja kulutukseen sisältyvistä arvoista neuvotellaan, mutta ne kumpuavat aina eri tavoin tulevaisuudesta kiinnostuneiden subjektiivisista käsityksistä ja intresseistä (Malaska & Virtanen 2003).

Työkalun kehittäminen on edennyt vähitellen, emmekä halunneet nostaa suunnistusmielikuvaa heti kovin hallitsevaksi osaksi keskusteluja. Huomion haluttiin keskittyvän ennen kaikkea ryhmässä eteneviin keskusteluihin ja inhimilliseen vuorovaikutukseen. Asioiden prosessoiminen edellytti sekin sisällöllistä keskittymistä ja vaativaa ajatustyötä. Tämä on se tekijä, joka tekee itse työpajakeskusteluista sen sisältämistä menetelmistä ja työkaluista riippumatta itsessään tehokkaimman työkalun tulevaisuuden kuvitteluun ja reflektointiin. Kartoituskaan ei toimi ilman tekijöitä, yhteistä kieltä ja keskusteluille mielekkyyttä antavia tekoja. Suunnistustehtävä nosti esiin ihmislähtöisen merkityksenannon eri muotoja ja helpotti tulosten kokoamista. Kielikuvien kautta mutta kenties etenkin visuaaliseen muotoon saatettuna se antoi tulevaisuustiedon prosessoinnille eräänlaisen metatason kehysten.

Strategisia suunnistusreittejä muuttuviin ruokatulevaisuuksiin

Työpajakeskusteluista oli mahdollista erottaa monia toisiinsa liittyviä suunnistusreittejä yhteisiin ruokatulevaisuuksiin. Luvun 5 kuvat 7 ja 8 havainnollistavat työpajakeskusteluista esimerkeiksi valittuja strategisia teema-alueita sekä neuvonnan tarpeisiin kehitettyjen tulevaisuuskuvioiden ja -polkujen aihioita.

Puheet ja teot ilmasto- ja ympäristövaikutuksia huomioivan kestävyys siirtymän edistämiseksi ovat lisääntyneet, mutta samaan aikaan on lisääntynyt myös huoli maatalousyrittämisen kannattavuudesta. Keskusteluissa haettiin maataloudelle uusia suuntia ja pohdittiin rakenteellisten muutosten edellytyksiä. Selkeimmät muutosvoimat nousivat kriiseistä ja teknologisten uudistusten väyliltä, sen sijaan esimerkiksi ravitsemuksen ja ruokakulttuurin muutoksia oli vaikeampi hahmottaa tai niihin kohdistui erilaisia vastavoimia.

Reiteillä on tässä merkitystä esimerkkeinä, sillä tärkein tulevaisuusprosessin anti on mahdollisuus käsitteellistää kestävyys siirtymää ja siihen liittyvien jähmeyksien tunnistamista. Prosessi auttaa hahmottamaan, mitä ja ennen kaikkea miten me ajattelemme tulevaisuuksien olevan ajatustemme ja tekojemme ulottuvilla. Tulevaisuuden ennakointi on tärkeä yritysten ja organisaatioiden johtamisen väline, jolla voidaan tunnistaa uusia käsittelyyn nousevia kysymyksiä, valmentautua muutoksiin ja niiden mahdollisiin vaikutuksiin, hälventää yhdessä mahdollisiin vaikeisiin asioihin liittyviä epäluuloja sekä kehittää avoimesti uusia reittejä ja tapoja luovia muutosten maisemissa (Hebinck ym. 2018).

Maatalousneuvojat tavoittelevat työssään viljelijän etua, ja kokeneiden neuvojien on mahdollista etsiä ratkaisuja monenlaisiin ongelmiin. Pidemmän aikavälin tai esimerkiksi jo yli 10 vuoden aikaperspektiivissä tehtävää ennakointia voi kuitenkin pitää haasteellisena aivan kaikille. Yhdessä työpajoja suunnitellessamme pohdimme myös työpajojen mahdollisia hyötyjä. Voita siinkö suunnistustyökalulla kenties tunnistaa ja paikantaa kunkin viljelijän ympäristöstä löytyviä resursseja, tai aikaisemmin tehtyjen valintojen merkitystä maaston vaikeakulkuisuudelle? Löytyisikö yrittäjän kanssa suunnistamalla eli yrittäjätasolle viedyllä tulevaisuustarkasteluilla selkeitä polkuriippuvuuksia tai mahdollisia oikoteitä tavoitteisiin? Työpajojen tuloksia kootessamme pohdimme, voisiko päätavoitteena pitää kestävyysulottuvuuden saamista jokaisen reitin osaksi, ja kulkisiko neljäs reitti eli yrityskehittämisen näkökulma sekin muiden reittien kyljessä?

Työpajaproessin kuluessa syntyi yhteistyöaloitteita ja vuorovaikutus jatkui esimerkiksi ProAgria Etelä-Pohjanmaan ja Pohjois-Suomen kanssa tulosten esittelyn tai uusien maatalousyrittäjille suunnattujen työpajojen ja seminaarien suunnittelun merkeissä. Maatalouden ympäristötiedon vaihtopäivillä eri toimijat toteuttivat kaiken kaikkiaan 16 työpajaa, ja näistä tähän osahankkeeseen perustuva Suunnistetaan yhdessä ruokatulevaisuuksiin -työpaja palkittiin iltatilaisuuden yhteydessä toteutetussa äänestyksessä kaikista innovatiivisimpana työpajana. Innovatiiviset ideat olivat nimenomaan niitä ideoita, joita osallistujat, yrittäjät, tutkijat ja maatalouden kehittäjät ja politiikkatoimijat antoivat työpajan järjestäjille.

1. RUOAN TUOTANNON UUDET TOIMINTAMALLIT JA KESTÄVYYSSIIRTYMÄT

- Huomiota eläinten hyvinvointiin
- Luomutuotannon asema markkinoilla
- Syödään vain keinolihaa?
- Kokonaiskestävyyden näkökulma
- Luonnon monimuotoisuutta lisäävä viljely

2. MAATALOUSYRITTÄMISEN KANNATTAVUUS JA UUDET MAHDOLLISUUDET

- Muutokselle on mahdollisuus, tarvitaan edelläkävijöitä
- Kasvuyritykset tarvitsevat työvoimaa
- Maanomistus ja omistajanvaihdokset muutoksessa
- Uusia malleja investointiin ja rahoitukseen
- Monialaistuva maatalousyrittäminen ja uudet kumppanuudet
- Johtamisen uudet toimintamallit

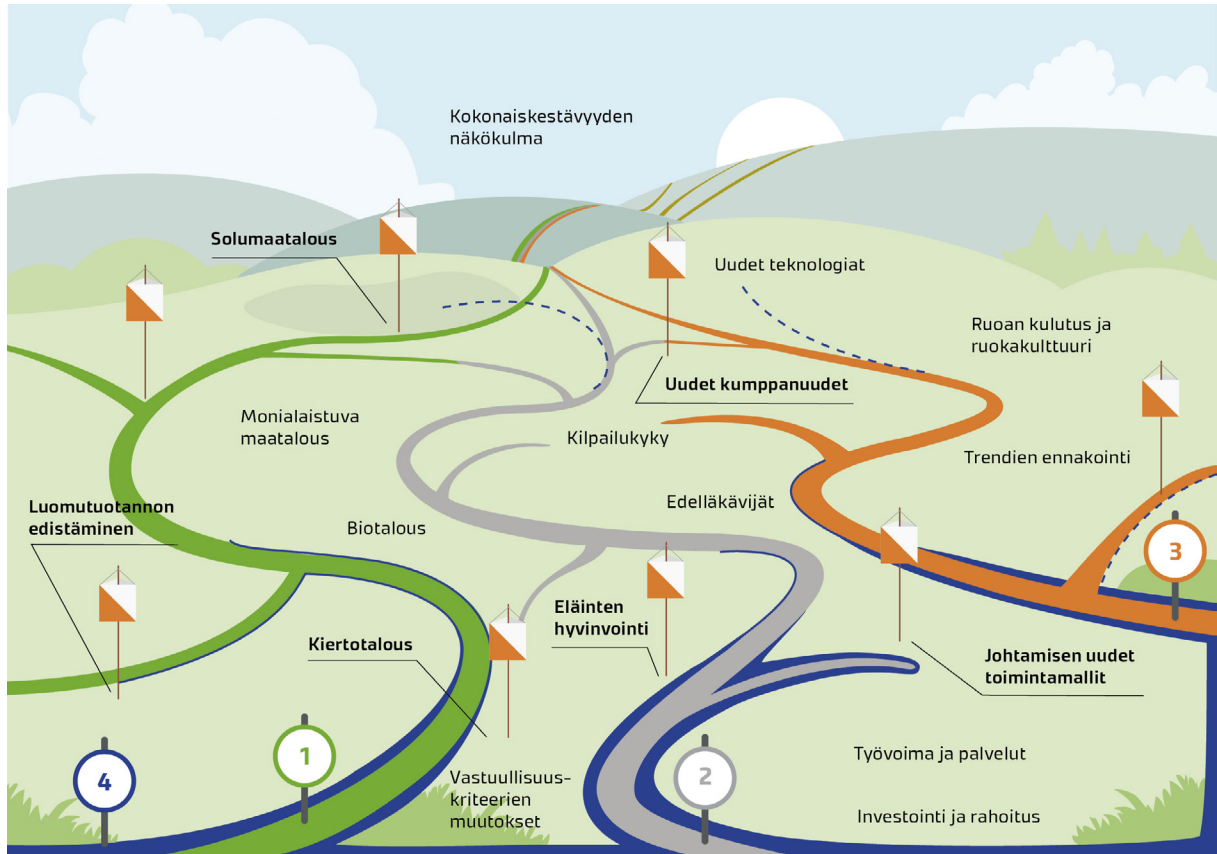
3. RUOANKULUTUKSEN UUDET RATKAISUT RAVITSEMUKSEN JA RUOKAKULTTUURIN MURROKSISSA

- Trendit ja kriisit kuluttajakäyttäytymisen muutosten taustalla(?)
- Kysynnän ja tarjonnan kohtaaminen
- Kilpailukykyä kulttuuristen kestävyyssiirtymien ennakoinnista

4. YRITYSTOIMINNAN KEHITTÄMINEN JA NEUVONTA

- Neuvoja inhimillisenä kanssakulkijana
- Tiedonvirroissa kulkeva ja asiakkaita sparraava neuvoja
- Jatkuva vuorovaikutus auttaa rakentamaan yksittäisistä tiedoista laajoja kokonaisuuksia
- Vastuullisuuskriteerien merkitys ja ympäristövaikutusten osaaminen korostuu
- Strateginen osaaminen ja muuttuvissa maastoissa suunnistaminen

Kuva 7. Työpajakeskusteluiden strategisia teema-alueita ja tulevaisuuskuvien ja -polkujen aiheita.

Kuva 8. Suunnistetaan yhdessä ruokatulevaisuuksiin -työpajojen tuloksia havainnollistavia reittejä.

6. Kohti muutosjoustavaa ruokajärjestelmää

Terhi Latvala, Timo Karhula, Anna Kirveennummi, Johanna Mäkelä, Mari Niva, Riikka Saarimaa, Laura Salmivaara ja Mia Silfver

Ruokatulevaisuudet-tutkimushankkeen tavoitteena oli lisätä ymmärrystä ruoan tuotannon ja kulutuksen kestävyys siirtymään liittyvistä jähmeyksistä ja kehittää niihin ratkaisuja. Olemme tarkastelleet maatalousyrittäjien ja kuluttajien näkemyksiä ruoasta ja sen ekologista kestävyyttä edistävistä politiikkatoimenpiteistä sekä kuvanneet hankkeeseen sisältyneen tulevaisuusprosessin, joka pyrki edistämään ruokajärjestelmän toimijoiden muutosvalmiuksia. Toteutimme kyselyt kuluttajille ja maatalousyrittäjille, haastattelimme jälkimmäisiä ja kehitimme maatalousyrittämisen ja neuvonnan tulevaisuutta käsitteleviä työpajoja yhdessä neuvontasektorin kanssa. Tässä raportin päättävässä luvussa esitämme hankkeen tuloksista johtopäätöksiä pohtimalla rinnakkain maatalousyrittäjien ja kuluttajien muutosvalmiuksia ja niihin liittyviä esteitä, toimijoiden tulevaisuusnäkemyksiä sekä mahdollisia kestävyystekoja, joita tulisi edistää.

Monenlaisia muutosvalmiuksia, mutta myös muutosten esteitä

Ruoan tuotannon ja kulutuksen kestävyys siirtymä edellyttää ruokajärjestelmän toimijoilta valmiuksia keskustella toimintatapojen muutoksista avoimesti ja ennakkoluulottomasti sekä toteuttaa muutoksia. Epävarmuuksien keskellä olisi kyettävä tunnistamaan uudenlaisten ja osin vaihtoehtoisten toimintaympäristöjen mahdollisuuksia ja toivottavia kehityskulkuja edistäviä toimia.

Kyselyiden tulokset osoittavat, että niin maatalousyrittäjillä kuin kuluttajilla on valmiuksia kestävyys siirtymän edellyttämiin muutoksiin, mutta samalla molempien toimintaan liittyy jähmeyksiä, jotka hidastavat siirtymää. Maatalousyrittäjien keskeisimmät muutosvalmiudet liittyvät siihen, että yrittäjät kokevat olevansa hyvin perillä erilaisista tarjolla olevista vapaaehtoisista ja pakollisista toimenpiteistä. Joustavaa kestävyys siirtymää maataloudessa tukee se, että viidennes maatalousyrittäjistä tekee ilmasto- ja ympäristötoimia ilman taloudellista korvausta ja oma-aloitteisesti tilallaan ja kotitalouksissaan. Erityisesti niillä ilmasto- ja ympäristötoimenpiteillä, jotka samalla parantavat tilan taloudellista kestävyttä, voidaan saavuttaa kestävyystavoitteita rivakastikin. Tästä esimerkki on maatalouden ekojärjestelmän toimenpide, talviaikainen kasvipeite, jonka maatalousyrittäjistä lähes jokainen oli toteuttanut heti ensimmäisenä toimenpiteen käyttöönottovuonna.

Kuluttajien osalta muutosvalmiuksien kannalta myönteinen signaali on, että ruoan tuotannon ja kulutuksen muuttumista ilmasto- ja ympäristöystävällisemmäksi pidetään tärkeänä. Ihmiset ovat myös huolissaan ilmastomuutoksesta. Samoin tulokset ohjauskeinojen kannatuksesta sisältävät joitakin positiivisia viestejä: Kansalaiset kannattavat varsinkin veronalennuksia kasvi-pohjaisille elintarvikkeille sekä informaatio-ohjauksen keinoja, kuten ruoan tuotannon ja kulutuksen ilmasto- ja ympäristövaikutuksia koskevan opetuksen lisäämistä. Samoin kannatetaan valtion tukea ekologisten tuoteinnovaatioiden ja teknologioiden kehittämiseen. Näyttää siltä, että kuluttajat odottavat kyllä ruoan ekologista kestävyttä edistävää poliittista ohjausta, mutta toivovat sen olevan luonteeltaan sellaista, että se parantaa ympäristötietoisuutta ja kuluttajien mahdollisuuksia valita ekologisempia vaihtoehtoja, mutta ei rajoita heidän valinnanvapauttaan tai nosta hintoja. Tulokset tukevat aikaisempien tutkimusten tuloksia siinä, että kansalaiset kannattavat eniten niin sanottuja pehmeitä ohjauskeinoja, kuten informaation lisäämistä, ja vähiten pakottavia keinoja, joiden koetaan rajoittavan valinnanvapautta tai aiheuttavan kustan-

nusten nousua (vrt. esim. Espinosa & Nassar 2021, Ammann et al. 2023, Ammann et al. 2025). Huomionarvoista on, että tulosten perusteella naiset ja korkeakoulutetut ja osin nuoremmat sukupolvet ovat miehiä, vähemmän koulutettuja ja iäkkäämpiä halukkaampia ottamaan käyttöön erilaisia ohjauskeinoja. Jos ohjauskeinojen hyväksyttävyyttä halutaan parantaa, huomiota tulisi kiinnittää erityisesti jälkimmäisiin ryhmiin.

Toisaalta siirtymää jähmeyttävät monenlaiset esteet. Maatalousyrittäjillä taloudellisesti niukka liikkumavara vaikutti olevan muutosta ja vaihtoehtojen ideointia ja kuvittelua estävä tekijä. Maatalousyrittäjät katsoivat esimerkiksi, ettei heillä ole mahdollisuutta siirtää tekemistään ilmasto- ja ympäristötoimista syntyneitä kustannuksia tuottajahintoihin ja että vastuu kustannuksista jää yksinomaan heille. Epäoikeudenmukaisuuden kokemus korostuu erityisesti luonnonmukaisen tuotannon kohdalla, joka on kyselyn tulosten perusteella heikosti kannattavaa. Siten luomutuotannolle olisi avattava kannattavia vientikanavia uusille markkinoille tai tukitasoa olisi nostettava. Työpajoissa luomutuotannon heikkoa kannattavuutta pohdittiin pidemmällä tähtäimellä: olisiko luomun asema muuttumassa muiden kestävien viljelymuotojen saadessa vuorostaan enemmän huomiota? Tulevaisuusajattelun muutosvalmiuksia edistävä merkitys on siinä, miten se auttaa ymmärtämään nykyisiä käytäntöjä uusista, jo jossain määrin muuttuneista tilanteista ja näkökulmista käsin. Tulevaisuuden toimintaympäristöjen pohdinnan yhtenä lopputulemana oli siten ajatus luomusta uudelleenkehystettynä: miten luomutuotannolle annetut merkitykset voisivat olla uusien ympäristökestävien tuotantotapojen näkökulmasta muuttumassa, liudentumassa, kapeutumassa tai mahdollisesti laajenemassa ja valtavirtaistumisessa?

Jähmeyksistä sitkeimmät muodostuvat ennakkoasenteista ja niitä vahvistavista tunteista. Maatalousyrittäjät kokivat kuluttajia selvästi voimakkaammin, että ruoan tuotannon ja kulutuksen osuutta ilmaston lämpenemiseen liioitellaan. Maatalousyrittäjät näkivät myös olevansa heikossa yhteiskunnallisessa asemassa puolustautumaan maataloustuotantoa vastaan esitettyjä syytöksiä vastaan. Nämä kokemukset aiheuttavat muutosta edellyttävien toimien torjuntaa ja jarruttavat asenteiden muuttumista kohti ympäristökestäviä tuotantotapoja sekä konkreettisiin ilmastotoimiin ryhtymistä (ks. myös Haltia ym. 2025).

Kuluttajilla eräs kestävyysmuutosta hidastava tekijä voi olla se, että ruoan valinnassa käsillä olevan ja monien tutkimusten mukaan tärkeimmät tekijät eivät välttämättä edistä ekologista kestävyyttä: maku ja nautinto, hinta, terveellisyys, valmistuksen helppous, eläinten hyvinvointi ja kotimaisuus ovat tärkeimpiä ruoanvalinnan perusteita. Sen sijaan ekologiseen kestävyysmuutokseen kiinnittyvät näkökulmat jäävät vähiten tärkeiden valintakriteerien joukkoon huolimatta siitä, että esimerkiksi uusimmat kansalliset ravitsemussuositukset pyrkivät edistämään sekä terveyttä että ympäristön hyvinvointia (Valtion ravitsemusneuvottelukunta 2024). Siirtymää kohti kasvipohjaisempia ruokavaloita taas hidastaa lihan ja maitotuotteiden keskeinen asema ruokakulttuurissa ja syömisen käytännöissä. Useimmat kuluttajat eivät ajattele, että lihan ja maitotuotteiden käyttöä tulisi ilmastoyleistä huomattavasti vähentää eivätkä näe tuotannon eettisyydessä ongelmia. Siksi eri koulutusasteilla on pyrittävä edelleen lisäämään tietoa siitä, millaisilla kulutusmuutoksilla on eniten merkitystä ilmaston ja ympäristön kannalta.

Pelkkä informaation jakaminen ei kuitenkaan riitä. Tarvitaan eri toimijoiden yhteisiä ponnistuksia, joiden avulla ekologisesta kestävästä syömisestä tehdään houkuttelevaa ja helppoa erilaisissa ruokaympäristöissä. Maatalousneuvojat ja -yrittäjät nostivat tulevaisuustyöpajojen keskusteluissa esiin muutoksia ja muutosvalmiuksia monilla eri tasoilla ja voimakkuuksilla, mutta itsessään lihan ja maitotuotteiden käyttöön liittyviin tuotantotapojen muutoksiin ei keskusteluissa usein viitattu. Tämä johtui kenties myös työpajojen syötteissä esiteltyjen kulu-

tusten muutosvalmiuksien vähäisyydestä. Yleisenä suurina muutoksia kumuloivana tekijänä pidettiin ”pakkoa”. Pakollisuudella viitattiin esimerkiksi erilaisiin kriiseihin, mutta pakottavuutta voi ilmaantua myös muiden ruokajärjestelmiä sisältä tai ulkoapäin vavisuttavien nopeiden systeemisten muutostekijöiden muodossa (vrt. regiimin muutokset, Kuhmonen & Kuhmonen 2023). Kestävyys siirtymää edistävien muutosten tulevaa kokonaisvaikutusta ei nykyhetken toimijoiden ole helppo hahmottaa, kun samanaikaisesti on käynnissä lukuisia taloudellisilla, poliittisilla ja lainsäädännöllisillä tai teknologisilla alueilla vaikuttavia prosesseja. Ne voivat viedä kehitystä myös eri suuntiin, ja muutosten iso kuva – kenties voimakkaimpia vaikutuksia omaavat kehityskulut – tulevat näkyviin vasta ajan myötä ja esimerkiksi jo tapahtuneiden muutosten voimakkuuksia arvioitaessa.

Yksilöilläkin nähtiin olevan osuutta muutosvalmiuksiin. Työpajaosallistujien mukaan ennakkoluulottomimmin ja myönteisimmin maatalouden muutoksia edistävät edelläkävijäyritykset tai nuoret maatalousyrittäjät. Investointeja tehneillä myös riskit ovat suuria. Keskittyminen huolestuttaa, koska uusien teknologioiden tai suurten tuotantoyksikköjen tilannetta ei ole välttämättä koeteltu muuttuvien ilmasto-olosuhteiden tai kriisien näkökulmasta. Tietoa kestävyystekojen vaikutuksista tarvitaan tarpeeksi vakuuttavassa muodossa. Lisäksi olisi tulevaisuudessa harvennevan tuottajajoukon avuksi kehitettävä erilaisia varautumisjärjestelmiä, kuten edelläkävijä- ja tukiverkostoja, jotka mahdollisesti rohkaisivat toimijoita toivottavina pidettäviin muutoksiin. Muutoksiin ryhtymistä hidastavat puolestaan jo tehdyt taloudelliset investoinnit sekä epävarmuus muutosten taloudellisesta ja ajankäyttöön liittyvästä kannattavuudesta. Kestävyystoimien olisikin sujuvoitettava työntekoa, sillä yrittäjän hyvinvointi tai kilpailu osaavasta työvoimasta voi muussa tapauksessa asettaa muutosten esteeksi.

Muutosta edistävänä tai hidastavana siirtymätekijänä voivat toimia sekä maatalousyrittäjien että maataloutta lähellä olevien sidosryhmien, kuten asiantuntijoiden, etujärjestöjen, jalostavien yritysten, neuvojien ja rahoittajien, näkemykset muutoksen suunnasta. Aineksia nykymuotoisen maatalouden keskittymistä kyseenalaistavan uuden regiimin kehittymiselle on tunnistettu esimerkiksi Kuhmosen ja Tembon (2025) selvityksessä, jonka mukaan viljelijät painottivat tuotannossa pientä mittakaavaa suuren sijaan, keskittymistä vain raaka-ainetuotantoon jalostuksen sijaan, sekä itsenäisenä perhevillelijänä toimimista maatalojen yhteistoiminnan sijaan. Siten muutoksen seuraava ja kestävyys siirtymää edistävä regiimi saattaa muodostua nykymuotoisen maatalouden vastatrendistä. Soinin ym. (2023) mukaan myös asiantuntijoiden keskuudessa yritysrakenteen monimuotoisuuden kasvua eli vaihtelua koon, tuotantosuunnan, erikoistumisen ja monialaisuuden osalta pidettiin toivottavana, mutta ei kuitenkaan todennäköisenä. Siirtymä kestävään maataloustuotantoon vaatii näin ollen korjausliikkeitä koko maataloustuotantoa organisoivan järjestelmän tasolla tai vielä laajemmin koko ruokajärjestelmän tasolla.

Tietoisuus tulevista muutoksista voi myös ahdistaa niin maatalousyrittäjiä kuin kuluttajia. Erilaisista tulevaisuuksista olisi keskusteltava yhdessä, ja ongelmien ratkaisuun olisi tarjottava riittävästi tukea, niin että toimijakentän ja laajemmin koko ruokajärjestelmän yhteistoiminta ja tulevaisuus usko vahvistuu.

Tulevaisuusoptimismia

Optimistinen tulevaisuusnäkemys ruokkii mahdollisuuksien tunnistamista ja siten muutosta. Yksi maatalousyrittäjien tunnistama mahdollisuus liittyy teknologiaan: yrittäjien näkemyksen mukaan uusia maataloustuotannon tehokkuutta parantavia ja haitallisia ilmasto- ja ympäris-

tövaikutuksia vähentäviä teknologisia ratkaisuja otetaan käyttöön nopealla aikataululla lähitulevaisuudessa. Yrittäjät arvelevat, että uudet teknologiat, kuten droonit, täsmäsääennusteet ja tarkennetut viljelytoimenpiteet, ovat jo käytössä vuoteen 2030 mennessä. Nämä teknologiat tukevat ilmasto- ja ympäristöparannusten ohella myös tilojen kannattavuutta. Suuntaamalla rohkeita politiikkatoimia uusien teknologioiden kokeiluun ja käyttöönottoon saataisiin niitä rivakammin käyttöön maataloilla. Yrittäjät suuntaisivatkin tukia energiainvestointeihin ja ympäristöä parantaviin toimenpiteisiin.

Kuluttajien osalta tulevaisuusoptimismista kertoo se, että kyselytulosten perusteella ruoan kulutuksen ja tuotannon oletetaan muuttuvan Suomessa monelta osin ekologisesti kestävämpään suuntaan. Esimerkiksi kasviperäisen ruoan kulutuksen ja kasvis- tai vegaaniruokavalioiden noudattamisen odotetaan lisääntyvän, samoin ruokaan liittyvän ilmasto- ja ympäristötietoisuuden ja ekologista kestävyyttä edistävän poliittisen ohjauksen. Puolet kuluttajista uskoo myös lihan kulutuksen vähenevän. Se kertonee meneillään olevasta murroksesta, jossa lihan kulttuurinen asema ei enää ole yhtä vahva kuin ennen. Maidon kohdalla vastaavaa kulttuurisen paikan heikkenemistä sen sijaan ei ainakaan vielä näy. Kuluttajat eivät myöskään olleet kovin optimistisia ruoantuotannon ilmastopäästöjen vähenemisen ja luonnon monimuotoisuuden lisääntymisen suhteen. Suomalaiset näyttävät siten uskovan kestävyyspolitiikan ja -tietoisuuden vahvistumiseen ja osin myös kulutuksen muutokseen kestävämpään suuntaan, mutta luottamus ruoantuotannon ekologisen kestävyuden paranemiseen ei ole kovin vahvaa. Tarvitaan luottamusta vahvistavaa politiikkaa eli näyttöjä siitä, että ruoantuotannon ilmasto- ja ympäristökestävyyttä on erilaisin toimin mahdollista edistää ja että parannusta tapahtuu.

Monet aiemmat käsitykset lihan- ja maidontuotannon keskeisestä roolista proteiinien saannissa ravitsemuksessa ja sitä kautta huoltovarmuuden ja omavaraisuuden ylläpidosta saattavat hidastaa kestävyys siirtymän toteutumista. Uudet tutkimustulokset voivat kuitenkin muokata näitä käsityksiä ja uudistaa tulevaisuusnäkymää esimerkiksi siihen, että kotimaisella proteiinikasvien viljelyllä voidaan saavuttaa tulevaisuudessa riittävä omavaraisuus ja huoltovarmuuden taso. Jansikin ym. (2024) mukaan proteiinikasvien tuotantoon liittyvien kehittämistoimien onnistuessa vuonna 2040 suomalaisilta pelloilta on mahdollista laskennallisesti saada tarvetta vastaava määrä kasviproteiinia vastaamaan sekä ihmisten ravitsemustarpeita että eläintuotannon vaatimuksia.

Kohti kestävyystekoja

Ruoan tuotannon ja kulutuksen ilmasto- ja ympäristökestävyyden parantamiseksi tarvitaan uudenlaista ajattelua, selkeää ja tulevaisuussuuntautunutta poliittista ohjausta ja kaikkien ruokajärjestelmän toimijoiden aktiivisia tekoja. Ohjauskeinojen ja muiden toimenpiteiden kehittämistä ja käyttöönottoa edistää tieto siitä, millainen ohjaus ja toimet ovat ruoan tuottajien ja kuluttajien näkökulmasta kannatettavia ja miten ne vaikuttavat kestävyys siirtymään. Tieto antaa mahdollisuuksia myös kehittää keinoja poliittisen ohjauksen hyväksyttävyyden parantamiseksi, jotta sellaisiakin toimia, joiden kannatus ei tällä hetkellä ole kovin korkea, voidaan tarvittaessa ottaa käyttöön. Hyväksyttävyyttä edistää myös tieto siitä, että muutkin ihmiset ja toimijat tekevät osansa ruoan ekologisen kestävyuden parantamiseksi ja että ohjauksen avulla saavutetaan tavoiteltuja tuloksia (ks. esim. Heiskanen 2012).

Tuottajien ja kuluttajien jokapäiväiset valinnat ja teot vaikuttavat kokonaisuutena sekä ilmastoon että ympäristöön, sillä kestävien viljelymenetelmien ja kasvipohjaisten ruokavalioiden suosiminen mahdollistaa ruokajärjestelmän kestävyys siirtymää. Maataloustuotannon ohjaami-

sessä kohti ilmasto- ja ympäristökestävää tuotantoa on panostettava tilojen talousosaamiseen ja neuvontapalveluihin. Maatalousyrittäjien mukaan neuvonnan tarve kasvaa tulevaisuudessa maatalojen strategisessa johtamisessa ja ympäristöasioissa. Toimenpiteiden hyväksyttävyyden kannalta erityisen tärkeää on varmistaa, että tehtyjen ympäristötoimien vaikutukset tunnustetaan, jotta niiden tehokkuus ja hyödyllisyys voidaan ymmärtää ja hyödyntää ruokajärjestelmässä täysimääräisesti. Lisäksi on tärkeää kehittää kannustimia ja tukimuotoja, jotka auttavat maatalousyrittäjiä siirtymään kestävämpiin tuotantomenetelmiin ilman taloudellista lisärasitusta.

Kestävyys siirtymään liittyviä muutoksia on mahdollista toteuttaa tehokkaimmin silloin, kun eri toimijoiden näkemykset niiden toivottavuudesta tai välttämättömyydestä ovat mahdollisimman yhteneväiset. Voimme puhua asiantilojen normalisoitumisesta tai kulttuurisesta muutoksesta, joka näkyy paitsi arvojen myös tekojen tasolla. Tässä hankkeessa sekä kuluttajat että maatalousyrittäjät jakavat näkemyksen, että ruoan tuotannon muuttuminen ilmasto- ja ympäristöystävällisemmäksi on tärkeää ja että ruokavaliot ovat muuttumassa kasvispainotteisemmiksi.

Neuvojat, yrittäjät ja muut maatalouden kehittämisestä kiinnostuneet toimijat näkivät kestävyys siirtymän edellyttävän rakentavia lähestymistapoja ja konkreettista tietoa muutosten tarpeista ja vaikutuksista. Ilmasto- ja ympäristökestävä ruokajärjestelmän ohjauskeinoja kehitettäessä on välttämätöntä käydä laajaa keskustelua ruokatuotannon toivottavista, mutta myös vältettävistä tai uusista ongelmista aiheuttavista tulevaisuuksista. Tulevaisuuden odotuksista ja kestävä ruokatulevaisuuden näkökulmista keskusteltaessa on otettava huomioon alueiden maataloustuotannon erilaiset lähtökohdat ja edellytykset kestävyys siirtymiin. Tulevaisuudessa on löydettävä uusia maatalouden harjoittajia myös maataloustoimialan ulkopuolelta sekä nuoria yrittäjiä ja osaavaa työvoimaa. Sekin edellyttää maatalouden ja koko maaseudun tulevaisuuden tarkastelua uusista näkökulmista, jotta voitaisiin tunnistaa paremmin maatalouden ja ruoankulutuksen sekä eri toimijoiden välisen vuorovaikutuksen vaihtoehtoisia kehityskulkuja mahdollisuuksineen.

Kuvien 7 ja 8 esimerkit suunnistuskartoituksen tuloksesta kokoaa yhteen Ruokatulevaisuudet-hankkeen työpajakeskustelujen antia. Kuvat näyttävät suunnistustyöpajojen kolme maatalousyrittäjien toimintaympäristöjen muutoksia kuvaavaa reittiä, joihin liittyy monia työpajoissa tunnistettuja, kestävyys siirtymää edistäviä osa-alueita. Lopputulemana on neljä reittiä, joiden perusteella kestävyys siirtymän edellytyksiä tulisi lähestyä monipuolisesti eri näkökulmista ja keskittyä sekä ekologista kestävyyttä että yrittämisen taloudellista kannattavuutta parantaviin toimiin. Samalla tulisi jatkaa yrityksiä kehittää erilaisia kestäviä ja oikeudenmukaisia ratkaisuja maatalousyrittäjien ja kuluttajien erilaisissa elämäntilanteissa ja maailman tilanteissa toimivan ruokajärjestelmän hyväksi.

Suunnistuksen vertauskuvan toimivuus perustuu ajatukseen yrityskehittämisen ja kestävyys siirtymien yhteisestä, saavutettavuutta ja osallisuutta luovasta prosessista. Prosessin luonteessa on yhteisiä piirteitä dynaamisten ja eri toimijoiden vahvuuksia korostavien strategiatiekarttojen kanssa. Erityisesti teknologiaennakointiin juurtuneissa tiekartoituksissakin erilaisten toimintaympäristöjen kartoitus aloitetaan yhteisillä keskusteluilla siitä, millaisia muutoksia toimijat tiedostavat ja tunnistavat ja miten muutoksia voitaisiin jäsentää ja syventää ajallisesti tai tilallisesti visuaaliseen muotoon. (Ahlqvist 2022, 369, Phaal & Muller 2009.)

Suunnistuskartoituksen ideana on auttaa eri toimijoita tunnistamaan keskustelujen tuloksista myös sellaisia "rasteja" eli pysähdysten ja tarkistuksen paikkoja (check points), jotka edellyttävät vielä lisätietoja ja -toimia, kenties uusia keskusteluja erilaisten sidosryhmien edustajien kanssa. Toiveena on, että suunnistusmetaforaa käyttäen jokainen voisi kehittää omanlaisiaan tule-

vaisuustietoisuuden ja toimintaympäristöjen havainnoinnin tapoja kokeilemalla menetelmää omin päin ja pohtimalla, miten ja millaisen tiedon avulla itse kukin voi omasta toiminnastaan lähtien rakentaa laajempia kokonaisuuksia ja millaisia mahdollisia toimenpiteiden vaihtoehtoja ja suuntia uusien näkökulmien kautta voisi avautua. Työkalun hyötynä on muiden vastaavien, työpajoja täydentävien tulevaisuustyökalujen tapaan se, että se pysäyttää keskustelijat pohtimaan kysymystä siitä, miten vaihtoehtoisia tulevaisuuksia ja näkymien muuttumista voitaisiin lähestyä jatkuvasti muuttuvien ympäristöjen ja maisemien keskellä. Tulevaisuussuunnistuksen merkitys on siinä, miten se tunnistaa sekä pienet että suuret muutokset merkittäviksi (ks. myös Fasoli & Poli 2024). Kestävyyssiirtymän edistämisen edellytyksenä on, että jokainen toimija voisi osallistua tulevaisuuden tekemiseen omista lähtökohdistaan. (Liite 1.)

Ruokatulevaisuudet-hankkeen tulokset muistuttavat vuorovaikutteisten keskustelujen toimivan vain yhteiskunnassa, jossa on luottamusta eri toimijoiden haluun edistää ruokajärjestelmän kestävyttä. Tekoja ei myöskään synny ilman toivoa ja tulevaisuususkoa. Ruokajärjestelmän toimijoiden tulevaisuustietoisuutta ja ennakointimahdollisuuksia olisi lisättävä ja uusia toimijoita olisi rohkaistava osallistumaan oman toimialansa ennakointiin myös kokonaan uudenlaisten kumppanien kanssa, rakentavasti eli myös positiivisia muutosten mahdollisuuksia tunnistaa ja uusia toimijoita kannustaen (ks. myös Heo & Seo 2021, Chevrier et al. 2025). Vaikka kestävyssiirtymien tavoittelu edellyttää monia tekoja, tekeminen on aloitettava keskustelemalla tavoitteista ja kehittämistä kaipaavista strategisista osa-alueista askel kerrallaan.

Ruokajärjestelmä koostuu keskinäisriippuvaisista toimijoista (Kuhmonen ym. 2023). Tässä tutkimuksessa osahankkeet ja niissä tunnistetut kestävyysjähmeydet on kuvattu eri toimijoiden, eli maatalousyrittäjien, kuluttajien ja neuvojien näkökulmasta. Kestävyssiirtymiä jähmeyttävien kiperien ongelmien ratkaiseminen edellyttää kuitenkin ruokajärjestelmän eri toimijoiden tunnustamista monin tavoin toisistaan riippuvaisiksi, yhteistä tulevaisuutta rakentaviksi ja siten myös toisilleen ratkaisuja tarjoaviksi toimijoiksi.

Lähteet

- Aalto, H.-K. 2022. Ennakointi – tulevaisuuksiin varautumisen ja virittäytymisen näkökulma. Teoksessa: Aalto, H.-K., Heikkilä, K., Keski-Pukkila, P., Mäki, M. & Pöllänen, M. (toim.). Tulevaisuudentutkimus tutuksi – Perusteita ja menetelmiä. Tulevaisuudentutkimuksen Verkostoakatemian julkaisuja 1/2022. Turku: Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Turun yliopisto. s. 347–358. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-249-563-1>.
- Ahlqvist, T. 2022. Tiekartat tulevaisuudentutkimuksessa ja ennakoinnissa. Teoksessa: Aalto, H.-K., Heikkilä, K., Keski-Pukkila, P., Mäki, M. & Pöllänen, M. (toim.). Tulevaisuudentutkimus tutuksi – Perusteita ja menetelmiä. Tulevaisuudentutkimuksen Verkostoakatemian julkaisuja 1/2022. Turku: Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Turun yliopisto. s. 369–388. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-249-563-1>.
- Ammann, J., Arbenz, A., Mack, G., Nemecek, T. & El Benni, N. 2023. A review on policy instruments for sustainable food consumption. *Sustainable Production and Consumption* 36: 338–353. <https://doi.org/10.1016/j.spc.2023.01.012>.
- Ammann, J., Arbenz, A., Mack, G. & Siegrist, M. 2025. Consumer support of policy measures to increase sustainability in food consumption. *Food Policy* 131: 102822. <https://doi.org/10.1016/j.foodpol.2025.102822>.
- Anttila, V. 1974. Talonpojasta tuottajaksi. Suomen maatalouden uudenaikaistuminen 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Armanto, R., Lauttamäki, V. & Siivonen, K. 2022. Monimuotoinen tulevaisuusverstaas. Teoksessa: Aalto, H.-K., Heikkilä, K., Keski-Pukkila, P., Mäki, M. & Pöllänen, M. (toim.). Tulevaisuudentutkimus tutuksi – Perusteita ja menetelmiä. Tulevaisuudentutkimuksen Verkostoakatemian julkaisuja 1/2022. Turku: Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Turun yliopisto. s. 222–236. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-249-563-1>.
- Armanto, A.R.A. 2024. Futures participation as anticipatory practice — what do futures workshops do? *European Journal of Futures Research* 12: 3. <https://doi.org/10.1186/s40309-024-00226-4>.
- Bendz, A., Bäckstedt, F., Haring, N. & Persson, U. M. 2023. Why do people accept or reject climate policies targeting food consumption? Unpacking justifications in the public debate in online social forums. *Food Policy* 121: 102544. <https://doi.org/10.1016/j.foodpol.2023.102544>.
- Candy, S. & Kornet, K. 2019. Turning Foresight Inside Out: An Introduction to Ethnographic Experiential Futures. *Journal of Futures Studies*: March 2019, 23(3): 3–22 [https://doi.org/10.6531/JFS.201903_23\(3\).0002](https://doi.org/10.6531/JFS.201903_23(3).0002).
- Chevrier, M., Bosone, L., Zenasni, F. & Delhomme, P. 2025. The role of collective positive prospection in motivating social change: A scoping review of methods and findings. *Journal of Environmental Psychology*, 103(5): 102576. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2025.102576>.

- Dufva, M. 2022. Tulevaisuustaaajuus-työpaja: haasta, kuvittele ja toimi. Teoksessa: Aalto, H-K., Heikkilä, K., Keski-Pukkila, P., Mäki, M. & Pöllänen, M. (toim.). Tulevaisuudentutkimus tutuksi – Perusteita ja menetelmiä. Tulevaisuudentutkimuksen Verkostoakatemia julkaisuja 1/2022. Turku: Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Turun yliopisto. s. 244–249. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-249-563-1>.
- Emirbayer, M. & Mische, A. 1998. What Is Agency? American Journal of Sociology, 103(4): 962–1023. <https://doi.org/10.1086/231294>.
- Espinosa, R. & Nassar, A. 2021. The Acceptability of Food Policies. Nutrients, 13(5): 1483. <https://doi.org/10.3390/nu13051483>.
- Eurobarometer 2020. Making our food fit for the future – Citizens' expectations. Special Eurobarometer 505. Survey and report by Kantar at the request of the European Commission, Directorate-General for Health and Food Safety. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2241>. Viitattu 1.3.2025. 80 s. + liitteet.
- Falck, R. 2023. Identifying opposition against increased carbon tax and reduced red meat consumption. Bergen Language and Linguistics Studies 13: 1. <https://doi.org/10.15845/bells.v13i1.3723>.
- Fasoli, G., Poli, R. 2024. Future Orienteering Evaluation Model: forecasting, foresight and anticipation indices. European Journal of Futures Research 12(19),(2024). <https://doi.org/10.1186/s40309-024-00242-4>.
- FAO 2022. The future of food and agriculture – Drivers and triggers for transformation. The Future of Food and Agriculture, no. 3. Rome. <https://openknowledge.fao.org/handle/20.500.14283/cc0959en>.
- Gronow, J. & Holm, L. (toim.) 2019. Everyday eating in Denmark, Finland, Norway and Sweden. A comparative study of meal patterns 1997–2012. London: Bloomsbury. 248 s. ISBN 9781350200531.
- Guyomard, H., Détang-Dessendre, C., Dupraz, P. et al. 2023. How the Green Architecture of the 2023–2027 Common Agricultural Policy could have been greener. Ambio 52: 1327–1338. <https://doi.org/10.1007/s13280-023-01861-0>.
- Haltia, E., Aalto-Setälä, J., Horne, P., Hänninen, J., Kauppi, P., Kekkonen, H., Korhonen, O., Koskela, T., Kujala, P., Maidell, M., Niemi, J., Ruuskanen, O.-P., Sorvali, J., Wejberg, H. & Lehtonen, A. 2025. Turvemaiden omistajat tuuppauksen kohteena: Taustaselvitys tuuppausohjauskeinojen kehittämiseksi. Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 8/2025. Helsinki: Luonnonvarakeskus. 84 s.
- Hebinck, A., Vervoort, J.M., Hebinck, P., Rutting, L. & Galli, F. 2018. Imagining transformative futures: participatory foresight for food systems change. Ecology and Society 23(2): 16. <https://doi.org/10.5751/ES-10054-230216>.
- Heino, H. 2021. Governing the future: Creation and mobilisation of futures knowledge in the context of urbanising society. Turun yliopiston julkaisuja, Annales Universitatis Turkuensis 379, Biologica – Geographica – Geologica. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-8420-6>.

- Heinonen, S. 2022. Tulevaisuusklänikka – vuorovaikutteisen ja innovatiivisen tulevaisuustyöskentelyn dynamo. Heinonen, S. 2022. Teoksessa: Aalto, H-K., Heikkilä, K., Keski-Pukkila, P., Mäki, M. & Pöllänen, M. (toim.). Tulevaisuudentutkimus tutuksi – Perusteita ja menetelmiä. Tulevaisuudentutkimuksen Verkostoakatemia julkaisu 1/2022. Turku: Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Turun yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-249-563-1>.
- Heiskanen, E. 2012. Ympäristömyötäiseen elämäntapaan: yksin vai yhdessä? Tieteessä tapahtuu 30(2): 9–14.
- Heiskanen, E. & Saastamoinen, M. 2011. Kulutukseen kohdistuvien ohjauskeinojen hyväksyttävyyys. Työselosteita ja esitelmiä 134. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus. ISBN 978-951-698-241-3. <http://hdl.handle.net/10138/152354>. 34 s.
- Heo, K. & Seo, Y. 2021. Anticipatory governance for newcomers: lessons learned from the UK, the Netherlands, Finland, and Korea. European Journal of Futures Research 9: 9. (2021). <https://doi.org/10.1186/s40309-021-00179-y>.
- Jallinoja, P., Niva, M. & Latvala, T. 2016. Future of sustainable eating? Examining the potential for expanding bean eating in a meat-eating culture. Futures: The Journal of Policy, Planning and Futures Studies 83: 4–14. <https://doi.org/10.1016/j.futures.2016.03.006>.
- Jansik, C., Karikallio, H., Kotilainen, T., Känkänen, H., Pihlanto, A., Rokka, S. & Vahvaselkä, M. 2024. Kasviproteiini kasvun tiellä: Tiekartta ruoan korkeampaan kasviproteiiniomavaraisuuteen. Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 68/2024. Helsinki: Luonnonvarakeskus. 76 s.
- Jokinen, L. 2022. Yhteistoiminnallinen ennakointi: sosiaalisten rakenteiden analysointi ja merkitys yhteisen tulevaisuuden luomisessa. Teoksessa: Aalto, H-K., Heikkilä, K., Keski-Pukkila, P., Mäki, M. & Pöllänen, M. (toim.). Tulevaisuudentutkimus tutuksi – Perusteita ja menetelmiä. Tulevaisuudentutkimuksen Verkostoakatemia julkaisu 1/2022. Turku: Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Turun yliopisto. s. 260–266. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-249-563-1>.
- Jungk, R. & Müllert, N. 1987. Tulevaisuusverstaat. Helsinki: Keskinäisen sivistyksen seura, Suomen Lataamo.
- Kaljonen, M., Kortetmäki, T. & Tribaldos, T. 2023. Introduction to the special issue on just food system transition: Tackling inequalities for sustainability. Environmental Innovation and Societal Transitions 46. <https://doi.org/10.1016/j.eist.2022.100688>.
- Kaljonen, M. & Niva, M. 2022. Kestävä syöminen ja arkisten käytäntöjen muutos. Teoksessa: Laakso, S. & Aro, R. (toim.). Planeetan kokoinen arki. Askelia kestävämpään politiikkaan. Helsinki: Gaudeamus. s. 136–151. ISBN 9789523451650.
- Kirveenummi, A., Saarimaa, R. & Mäkelä, J. 2008. Syödään leväpullia pimeässä. Tähtikartastoja suomalaisten ruoan kulutukseen vuonna 2030. Tulevaisuuden tutkimuskeskuksen julkaisu. Turku: Tulevaisuuden tutkimuskeskus. 79 s. ISBN : 978-951-564-553-1
- Kirveenummi, A., Mäkelä, J. & Saarimaa, R. 2013. Beating unsustainability with eating: four alternative food-consumption scenarios. Sustainability: Science, Practice, & Policy 9(2): 83 –91. <https://doi.org/10.1080/15487733.2013.11908117>.

- Knaapila, A., Michel, F., Jouppila, K., Sontag-Strohm, T. & Piironen, V. 2022. Millennials' consumption of and attitudes toward meat and plant-based meat alternatives by consumer Segment in Finland. *Foods* 11(3): 456. <https://doi.org/10.3390/foods11030456>.
- Koljonen, T., Aakkula, J., Honkatukia, J., Soimakallio, S., Haakana, M., Hirvelä, H., Kilpeläinen, H., Kärkkäinen, L., Laitila, J., Lehtilä, A., Lehtonen, H., Maanavilja, L., Ollila, P., Siikavirta, H., & Tuomainen, T. 2020. Hiilineutraali Suomi 2035: Skenaariot ja vaikutusarviot. VTT Technical Research Centre of Finland. VTT Technology No. 366 <https://doi.org/10.32040/2242-122X.2020.T366>.
- Konttinen, H., Halmesvaara, O., Fogelholm, M., Saarijärvi, H., Nevalainen, J. & Erkkola, M. 2021. Sociodemographic differences in motives for food selection: results from the LoCard cross-sectional survey. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity* 18: 71. <https://doi.org/10.1186/s12966-021-01139-2>.
- Koponen, S., Lindblom, T. & Niva, M. 2025. Beyond meat reduction in the sociology of sustainable food consumption: The entrenchment of cheese in Finnish consumers' everyday lives. *Consumption & Society*, first published online 21 March 2025. <https://doi.org/10.1332/27528499Y2025D000000051>.
- Kuhmonen, T. 2017. Exposing the attractors of evolving complex adaptive systems by utilising futures images: Milestones of the food sustainability journey. *Technological Forecasting and Social Change* 114: 214–225. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2016.08.015>.
- Kuhmonen, T., Ahokas, I., Ahvenainen, M., Pohjolainen, P., Panula-Ontto, J., Kirveennummi, A., Auffermann, B. & Kinnunen, V. 2017. Suomen proteiinijärjestelmän vaihtoehtoiset tulevaisuudet. Tutu-e-julkaisuja 1/2017. Turku: Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Turun yliopisto. 115 s. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201903189169>.
- Kuhmonen, T., & Kuhmonen, I. 2023. Suomalaisen ruokajärjestelmän resilienssi, kriisit ja uusiutuminen. *Maaseutututkimus* 31: 19–53. <https://doi.org/10.51807/>.
- Kuhmonen, T., Penttilä, A., Kuhmonen, I., Selänniemi, M., Saarimaa, R., Savikurki, A. & Karttunen, K. 2023. Suomen ruokajärjestelmän haavoittuvuus: keskinäisriippuvuuksien verkko toimintakyvyn haasteena. *TUTU eJulkaisuja* 7/2023. Turku: Turun yliopisto, Tulevaisuuden tutkimuskeskus. 131 s. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-249-596-9>.
- Kuhmonen, I. 2024. Ovatko viljelijät ruokajärjestelmän kestävyys siirtymän muutosvoima? Biodiful -hankkeen blogi. 15.2.2024. Ovatko viljelijät ruokajärjestelmän kestävyys siirtymän muutosvoima? - Biodiful.
- Kuhmonen, T. & Tembo, B. 2025. Savon maatalouden tulevaisuuskuvat: Sidosryhmien näkemykset. *TUTU eJulkaisuja* 2/2025. Turku: Turun yliopisto, Tulevaisuuden tutkimuskeskus. 44 s. https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/180137/eTUTU2_2025.pdf?sequence=5.
- Kuosmanen, S., Niva, M., Pajari, A.-M., Korhonen, K., Muilu, T. & Konttinen, H. 2023. Barriers associated with pulse and plant-based meat alternative consumption across sociodemographic groups: a Capability, Opportunity, Motivation, Behaviour model approach. *Frontiers in Nutrition* 10: 1186165. <https://doi.org/10.3389/fnut.2023.1186165>.

- Kuosmanen, S., Korhonen, K., Pajari, A.-M. & Konttinen, H. 2025. Enabled to eat more plant proteins? Capabilities, opportunities, and motivations related to increasing pulse and pulse-based product consumption across consumer groups. *Food Quality and Preference* 126: 105388. <https://doi.org/10.1016/j.foodqual.2024.105388>.
- Kuusi, O. & Villman, T. 2022. Tulevaisuuskartta tulevaisuuskenttätutkimuksen kokoavana viitekehyksenä. Teoksessa: Aalto, H-K., Heikkilä, K., Keski-Pukkila, P., Mäki, M. & Pöllänen, M. (toim.). *Tulevaisuudentutkimus tutuksi – Perusteita ja menetelmiä. Tulevaisuudentutkimuksen Verkostoakatemia julkaisuja 1/2022*. Turku: Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Turun yliopisto. s. 113–124. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-249-563-1>.
- Laakso, S., Niva, M., Eranti, V. & Aapio, F. 2021. Reconfiguring everyday eating: Vegan Challenge discussions in social media. *Food, Culture & Society* 25: 268–289. <https://doi.org/10.1080/15528014.2021.1882796>.
- Latvala, T. & Koistinen, L. 2012. Kuluttajien ja tuottajien näkemyksiä elintarvikeketjun vastuullisuudesta. *MTT Raportti* 68. 24 s. <https://jukuri.luke.fi/bitstream/handle/10024/438273/mtrraportti68.pdf?sequence=1>. Viitattu 14.3.2025.
- Latvala, T., Niva, M., Mäkelä, J., Pouta, E., Heikkilä, J., Kotro, J. & Forsman-Hugg, S. 2012. Diversifying meat consumption patterns: Consumers' self-reported past behaviour and intentions for change. *Meat Science* 92(1): 71–77. <https://doi.org/10.1016/j.meatsci.2012.04.014>.
- Luke. 2024. Ravintotase 2022 lopullinen ja ennakko 2023. Julkaistu 18.6.2024. Luonnonvarakeskus. <https://www.luke.fi/fi/tilastot/ravintotase/ravintotase-2022-lopullinen-ja-ennakko-2023>. Viitattu 1.2.2025.
- Malaska, P. & Virtanen, I. 2013. Tulevaisuuskäytännöt. Teoksessa: Kuusi, O., Bergman, T. & Salminen, H. (toim.). *Miten tutkimme tulevaisuuksia? Kolmas, uudistettu painos. Acta Futura Fennica* 5. Tulevaisuuden tutkimuksen seura ry. s. 125–136. ISBN 9789519885230.
- Miettinen, A., Aakkula, J., Koikkalainen, K., Lehtonen, H., Luostarinen, S., Myllykangas, J.-P., Sairanen, A. & Silfver, T. 2022. Hiilineutraali Suomi 2035: Maatalouden lisätoimenpiteiden ja ruokavaliomuutoksen päästövähennysvaikutukset. Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 73/2022. Luonnonvarakeskus. Helsinki. 69 s. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-380-500-2>.
- Mäkelä, J. & Niva, M. 2016a. Citizens and sustainable culinary cultures. Teoksessa: Paloviita, A. & Järvelä, M. (toim.). *Climate change adaptation and food supply chain management*. Abingdon: Routledge. s. 172–182. ISBN 9781138104167.
- Mäkelä, J. & Niva, M. 2016b. Liha suomalaisessa ruokakulttuurissa. Teoksessa: Mattila, H. (toim.). *Vähemmän lihaa*. Helsinki: Gaudeamus. s. 16–35. ISBN 9789524953887.
- Nissinen, A., Heiskanen, E., Perrels, A., Berghäll, E., Liesimaa, V. & Mattinen, M. 2013. Kulutuksen ilmastovaikutukset ja ohjaukset. *Ympäristö ja Terveys* 44(3): 36–42.
- Nissinen, A., Heiskanen, E., Perrels, A., Berghäll, E., Liesimaa, V., & Mattinen, M. K. 2015. Combinations of policy instruments to decrease the climate impacts of housing, passenger transport and food in Finland. *Journal of Cleaner Production* 107: 455–466. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2014.08.095>.

- Niva, M., Mäkelä, J., Kahma, N. & Kjærnes, U. 2014. Eating sustainably? Practices and background factors of ecological food consumption in four Nordic countries. *Journal of Consumer Policy* 37: 465–484. <https://doi.org/10.1007/s10603-014-9270-4>.
- Niva, M. & Jallinoja, P. 2018. Taking a stand through food choices? Characteristics of political food consumption and consumers in Finland. *Ecological Economics* 154: 349–360. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2018.08.013>.
- Niva, M. & Vainio, A. 2021. Towards more environmentally sustainable diets? Changes in the consumption of beef and plant- and insect-based protein products in consumer groups in Finland. *Meat Science* 182: 108635. <https://doi.org/10.1016/j.meatsci.2021.108635>.
- O'Dell, T. 2018. Samverkansbegreppets skiftande betydelse. Teoksessa: Berg, M., Fors, V. & Willim, R. (toim.). *Samverkans former: Nya vägar för humaniora och samhällsvetenskap*, 51–68. Lund: Studentlitteratur AB.
- Onwezen, M. C., Reinders, M. J., Verain, M. C. D. & Snoek, H. M. 2019. The development of a single-item Food Choice Questionnaire. *Food Quality and Preference* 71: 34–45. <https://doi.org/10.1016/j.foodqual.2018.05.005>.
- Pietola, L., Jalava, E., Räsänen, I., Tornainen T., Turkki, V. & Valkeapää, A. 2023. Miten Suomeen rakennetaan kestävä ruokajärjestelmä? Ehdotuksia luonnon ja ihmisen hyvinvoinnin vahvistamiseksi vuoteen 2040 mennessä. Sitran työpäpaperi. 23 s. Helsinki: Sitra. <https://www.sitra.fi/julkaisut/miten-suomeen-rakennetaan-kestava-ruokajarjestelma/>. Viitattu 15.2.2025.
- Peltoniemi, A. & Yrjölä, T. 2012. Kuluttajien ja tuottajien näkemyksiä ruoan ostopäätöksistä ja tuotantotavoista. *Kuluttajatutkimuskeskus, Työselosteita ja esitelmää* 138. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus. 26 s. ISBN 978-951-698-253-6. <http://hdl.handle.net/10138/152337>. Viitattu 1.3.2025.
- Petrović, K.E. 2024. Sustainability Transition Framework: An integrated conceptualisation of sustainability change. *Sustainability* 2024 16(1): 217. <https://doi.org/10.3390/su16010217>.
- Phaal, R. & Muller, G. 2009. An architectural framework for roadmapping: Towards visual strategy. *Technological Forecasting and Social Change* 76(1): 39–49. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2008.03.018>.
- Pohjolainen, P., Vinnari, M., Roitto, M., Ala-Harja, V., Järviö, N. & Tuomisto H. 2023. Kasvipohjaiset ja solumaatalouden tuotteet Suomen ruokajärjestelmän murroksessa. Kohti vuotta 2050. Sitran selvityksiä 232. Sitra. 85 s. ISSN 1796-7112 (PDF) www.sitra.fi
- Pohjolainen, P. 2024. Consumer perceptions on meat consumption and the potential for reduction in Finland. *Yhteiskunta- ja käyttäytymistieteiden tohtoriohjelma. Väitöskirja*. Turku: Turun yliopisto. 85 s. <https://www.utupub.fi/handle/10024/177251>. Viitattu 13.3.2025.
- Poussa, L., Lähdemäki-Pekkinen, J., Ikäheimo, H-P. & Dufva, M. 2021. Tulevaisuustaajuus. Käsikirja työpajan vetäjälle. Työpajamenetelmä toisenlaisten tulevaisuuksien rakentamiseen. Sitran selvityksiä 173. Sitra. <https://www.sitra.fi/julkaisut/tulevaisuustaajuus-kasikirja-tyopajan-vetajalle/>.

- Principato, L., Pice, G. & Pezzi, A. 2024. Understanding food choices in sustainable healthy diets – A systematic literature review on behavioral drivers and barriers. *Environmental Science and Policy* 163: 103975. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2024.103975>.
- Puolanne, E., Wilenius, M. & työryhmät 2002. Elintarviketalouden reunaehdot vuoteen 2030 mennessä ETU 2030. MMM:n julkaisuja 9/2002. Helsinki: Maa- ja metsätalousministeriö. 127 s. ISBN 9524530872.
- Puupponen, A., Paloviita, A., & Huttunen, S. 2024. Oikeudenmukaisuus suomalaisen ruokajärjestelmän kestävyysmurroksessa. Teoksessa: Korhonen, J. M. (toim.). Oikeudenmukainen siirtymä Suomessa 2025. s. 107–132. Kalevi Sorsa -säätiö. Into Kustannus Oy. <https://sorsafoundation.fi/oikeudenmukainen-siirtyma-suomessa-2025/>.
- Rikkonen, P. 2005. Utilisation of alternative scenario approaches in defining the policy agenda for future agriculture in Finland. *Agrifood Research Reports* 73. MTT Agrifood Research Finland. 74 s. <http://urn.fi/URN:ISBN:951-729-975-3>.
- Risku-Norja, H. 2011. From environmental concerns towards sustainable food provisioning. Material flow and food consumption scenario studies on sustainability of agri-food systems. *MTT Science* 15. MTT Agrifood Research Finland. 62 s. ISBN 9789524873000.
- Ruokavirasto. 2024. Ekojärjestelmätuki. <https://www.ruokavirasto.fi/tuet/maatalous/peltotuet/ekojarjestelmatuki>. Viitattu 25.02.2025.
- Saarinen, M., Kaljonen, M., Niemi, J. ym. 2019. Ruokavaliomuutoksen vaikutukset ja muutosta tukevat politiikkayhdistelmät. RuokaMinimi-hankkeen loppuraportti. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2019:47. 157 s. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-773-4>.
- Salmivaara, L., Niva, M., Silfver, M. & Vainio, A. 2022. How vegans and vegetarians negotiate eating related social norm conflicts in their social networks. *Appetite* 175: 106081. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2022.106081>.
- Salo, M., Heiskanen, E., Heikkinen, M., Heinonen, T., Jylhä, H., Kaljonen, M. ym. 2023. Ohjaukeinoja kotitalouksien kulutuksen hiilijalanjäljen pienentämiseen. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2023:47. Helsinki: Valtioneuvosto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-424-8>.
- Sarkki, S., Heikkinen, H. I., Komu, T., Partanen, M., Vanhanen, K. & Lépy, É. 2020. How boundary objects help to perform roles of science arbiter, honest broker, and issue advocate. *Science and Public Policy* 47(2): 161–171. <https://doi.org/10.1093/scipol/scz055>.
- Seppälä, J. (toim.) ym. 2022. Kuluttajien mahdollisuudet Suomen päästövähennysten vauhdittamiseksi - Taustaraportti asumiseen, ruokaan, liikkumiseen ja muuhun kulutukseen liittyvistä toimista. Suomen ilmastopaneelin raportti 6/2022. <https://doi.org/10.31885/9789527457160>. Viitattu 8.12.2022.
- Smulders, B., Valkenburg, R., Markus, A., & Romme, G. 2025. Imagining alternative futures for the Dutch poultry industry. *Futures* 166: 103519. <https://doi.org/10.1016/j.futures.2024.103519>.

- Soini, K., Niemi, J., Aro, K., Rimhanen, K., Rikkonen, P. & Lehtonen, H. 2023. Resilientti ruokajärjestelmä. Luke tietokortti. 7 s. Helsinki: Luonnonvarakeskus.
- Syke. 2021. On kestävyysmurroksen aika. Syke Policy Brief 9.12.2021. 4 s.
- Tiilikainen, S., Jalas, M., Lettenmeier, M., Kaljonen, M. & Salminen, J. 2023. Kansalaisten ruoka-aika. Tuloksia hiilikannustimien kehitysprosessista. Hiilikannustinkokeilun loppuraportti. Aalto-yliopiston julkiasusarja Taide + muotoilu + arkkitehtuuri 2/2023. <https://www.ecowelfare.fi/wp-content/uploads/2023/04/Kansalaisten-Ruoka-Aika-Loppuraportti.pdf>. Viitattu 4.10.2023.
- Tobler, C., Visschers, V. H. M. & Siegrist, M. 2011. Eating green. Consumers' willingness to adopt ecological food consumption behaviors. *Appetite* 57 (3): 674–682. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2011.08.010>.
- Vainio, A., Niva, M., Jallinoja, P. & Latvala, T. 2016. From beef to beans: Eating motives and the replacement of animal proteins with plant proteins among Finnish consumers. *Appetite* 106: 92–100. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2016.03.00>.
- Valtion ravitsemusneuvottelukunta 2024. Kestävää terveyttä ruoasta - kansalliset ravitsemussuosituksat 2024. Helsinki: Valtion ravitsemusneuvottelukunta ja Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. 120 s. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-408-405-5>.
- Vehmasto, E., Pyysiäinen, J. & Starr, A. 2023. Poliitiikka-, markkina- ja ympäristötekijöiden merkitykset ja maatalousyrittäjien strategiset valinnat. *Maaseutututkimus, Finnish Journal of Rural Studies* 31 (1): 9–42. <https://doi.org/10.51807/maaseutututkimus.119762>.
- Vinnari, M. 2010. The past, present and future of eating meat in Finland. Sarja/Series A-3:2010. Turun kauppakorkeakoulu. Turku: Turku School of Economics. 168 s. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-249-076-6>.

LIITTEET

Liite 1. Suunnistustyökalun kuvaus ja ohjeet

Tavoitteemme on tämän työkalun avulla auttaa ruokajärjestelmän toimijoita hahmottamaan suunnistusreittejä yhteisiin ruokatulevaisuuksiin ja luovimaan eri reiteillä eteen tulevien haasteiden kanssa.

Tulevaisuustyökalua voidaan verrata karttaan ja kompassiin, jotka auttavat kentän eri toimijoita suunnittelemaan ennakoita ja suunnistamaan tuleviin valinta- ja päätöksentekotilanteisiin sekä valmentautumaan erilaisiin vaihtoehtoihin tulevaisuuksiin. Työpaja ja suunnistustyökalu tähtää tulevaisuusprosessiin, ruokatulevaisuuksia koskevien ajatusten avartamiseen ja esimerkiksi strategisten teema-alueiden tunnistamiseen, luovan kuvittelun ja ongelmanratkaisun keinoin.

Prosessin kuvaus sisältää noin 7–20 hengen työpajan mallin ja tulevaisuusajatteluun pohjaavaa suunnistusajattelua ja sanastoa. Suunnistetaan yhdessä ruokatulevaisuuksiin -prosessia voi ajatella myös toimintaympäristöjen muutoksia luotaavana kartoituksena tai tiekartoituksena. Vaikka prosessi on Ruokatulevaisuudet-hankkeessa tarkoitettu lähityöpajamaiseen käyttöön, itse tulevaisuusprosessi voisi periaatteessa toimia myös digitaalisessa muodossa, pelillisenä tai tekoälyavusteisena keskusteluna, tai oman ajattelun tukena. Toisessa äärimuodossaan suunnistus rasteineen voisi resurssien salliessa toimia myös maastossa ja toiminnallisena harjoituksena.

Tässä yhteydessä olemme esimerkinomaisesti konkretisoineet sen avulla *Ruokatulevaisuudet* -työpajojen keskusteluja, jotka avaavat erilaisia näkymiä ruokatulevaisuuksiin.

Suunnistetaan yhdessä ruokatulevaisuuksiin - työpajat ja keskustelujen kulku

Työpajan valmistelut ja eteneminen

Suunnistetaan yhdessä ruokatulevaisuuksiin -työpajat ovat noin 3 tunnin lähitilaisuuksia. Osallistujilta ei edellytetä aiempaa ennakkointiosaamista eikä ennakkomateriaaleihin tutustumista.

Ennen tilaisuutta työpajan vetäjä kerää aiheeseen soveltuvaa ennakkomateriaalia syötteisiin. Työpajoissa syötteet olivat lyhyesti esitetyjä tulevaisuusajattelun perusteita sekä maatalousyrittäjille ja kuluttajille suunnattujen kyselyiden alustavia tuloksia.

Työpaja rakentuu neljästä vaiheesta, joiden arvioitu kesto on ohjeellinen, kuten myös tarvittavan tauon paikka ja pituus.

1. Esittäytyminen ja virittäytyminen päivään (20 minuuttia)
2. Johdatus tavoitteisiin ja keskustelua inspiroivien syötteiden jakaminen (noin 30–40 minuuttia keskustellen)
3. Kaksi ryhmätyötehtävää eli ”rastia” kysymyksineen, esimerkiksi
 - tulevaisuuden maatalousyritys vuonna 2035 (50 minuuttia)
 - organisaation näkökulma (esimerkiksi neuvonnan tulevaisuus) (40 minuuttia)
4. Yhteinen, tuloksia yhteen kokoava loppukeskustelu (30 minuuttia)

Työpajan toteuttamisessa huomioitavia asioita

Tulevaisuustyöpajojen toteuttamisen periaatteista ja konkreettisista toimintatavoista on lukuisia julkaisuista ohjeistuksia. Esimerkiksi Armanto ym. 2022, Dufva 2022 ja Tulevaisuustajuus -vetäjän käsikirja, Heinonen 2022, Poussa ym. 2021. Ennakoinnista ja tulevaisuusajattelusta ks. Aalto ym. (toim.) 2022. Tässä keskitymme kuvaamaan suunnistussovelluksen käyttöönottoa.

Teemojen valinta

Strategisten tema-alueiden poiminta ja suunnistuskartan laatiminen voi tapahtua saman tien työpajan kuluessa toistuvia keskustelunaiheita tunnistamalla ja äänestämällä, tai sen voi tehdä myöhemmin keskustelujen tallenteiden ja muistiinpanojen pohjalta.

Suunnistus ruokatulevaisuuksiin

Suunnistusmielikuvan tarkoitus on viedä keskusteluja eteenpäin kunkin oman intuition ja järkeilyn varassa. Suunnistusmielikuvalla korostetaan erilaisten vaihtoehtoisten reittien ajatuksellista kokeilemistä tuntemattomissa maastoissa. Suunnistus on löytöretkeilyä tulevaisuuksissa, ja siihen voi sisältyä myös suunnan etsimistä ja navigointia tiettyä päämäärää kohti. Emme pyytäneet osallistujia omaksumaan suunnistuksen yksityiskohtia, eikä työpajakokeiluissa haluttu kiinnittyä yhteen määrättyyn tavoitteeseen. Tavoitteita on mahdollisuus tarkentaa ja ottaa tarpeen mukaan keskusteluissa huomioon esimerkiksi seuraavia tulevaisuuteen tai tulevaisuudessa suunnistamisen elementtejä.

Reitit:

Reitit muodostuvat keskustelunaiheista, kehityskuluista tai vaihtoehtoista suunnista, ja niistä voi toistojen myötä muotoutua uusia strategisia tema-alueita. Osallistujat voivat päättää edetä myös yllättäviinkin suuntiin tai alueille, joilla ei vielä selkeitä polkuja tai reittejä ole havaittavissa. Valinnat tehdään tehtävänannon ja osallistujien kokemusten ja kiinnostusten mukaisesti. Reiteillä kulkeminen johtaa havainnoimaan erilaisia muuttuvia maisemia reittien varsilla.

Rastit:

Reitin varrella olevat rastit ovat pysähtymisen paikkoja, ja osallistujien kehittämisiä tai heille ennakolta annettuja mahdollisia kysymyksiä uusin keskusteluin ratkottavaksi ja havainnoitavaksi. Rasteilla voidaan tehdä myös valintoja ja päätöksiä uusien reittien valitsemiseksi.

Kompassit:

Suunnistuksen apuvälineitä kuten kompasseja kommentoitaessa todettiin, että kompasseja pitäisi mielellään olla enemmän kuin yksi. Tässä yhteydessä kompassit voisivat olla niitä tietoja, joita edellä kutsumme syötteiksi – esimerkiksi kyselyiden antamia tietoja erilaisten ruokatulevaisuuksien mahdollisista suunnista vuonna 2035. Kompassin onnistunut käyttö edellyttää kuitenkin tietojen suhteuttamista oman lähtöpisteen ja tavoitteena olevan suunnan suhteen. Tässä hankkeessa tavoitteena oli edistää kestävyys siirtymää ja siksi keskusteluissa nousi esiin erilaisia vaihtoehtoisia, jopa vastakkaisia kestävyysulottuvuuksia. Kuten ryhmätöissä yleensä, ei polveilevien keskustelujen kuluessa välttämättä ole tunnistettavissa selkeää etenemisen suuntaa. Kunkin keskustelun lopussa on kuitenkin annettava osallistujien tiivistää ja arvioida keskustelujen kiinnostavimpia tuloksia ja valita niitä muille osallistujille jaettavaksi.

Maaston vaihtelevuus:

Kulku tapahtuu erilaisissa toimintaympäristöissä ja näkymät muuttuvat sitä mukaa kun matka etenee. Vuotta 2035 lähestyttäessä on otettava huomioon erilaisia mahdollisia toimintaympäristöjen muutoksia ja trendejä tai kehityskulkuja, sekä esteitä, innovaatioita ja mahdollisia tarkkailtavia signaaleja muuttuvista ilmiöistä. Tausta-aineistona hyödynnettävät kartoitukset ja mahdolliset työn apuna käytettävät ”kompassit” (mitä sisältöjä niille sitten halutaankaan antaa) ovat todennäköisesti vanhentuneita strategioita tai muita ennakkosuunnittelun välineitä ja niitä on päivitettävä aika ajoin. Tätä työtä tehdään valitsemalla keskeisiksi miellettyjä reittejä ja rasteja uusien keskustelujen kohteiksi.

Vinkkejä työkalua käytettäessä

Suunnistukseen voidaan lähteä tyhjältä pohjalta tai hyödyntää eri tarpeisiin tehtyjä pohjakarttoja. Kannustamme suunnistuskartoitukseen tyhjältä pohjalta eli osallistujien omin jäsenyksin, yhteisten keskustelujen avulla ja aivoriihityyppisillä, pelillisyyttä sisältävillä menetelmillä tai vain mind map -menetelmällä (käsite- ja miellekarttoja piirtämällä). Tulevaisuustyöpajojen perusmenetelmiin kuuluu esimerkiksi tulevaisuuspyörä, jota voi myös pitää tulevaisuudellisia ilmiöitä aikan ja tilaan kokoavana karttapohjana.

Suunnistuskarttoihin voi lisätä filttäreitä (esimerkiksi aikakerroksia) tai kysymyksiä kokoavia ”rasteja”. Kartoitustehtäviä tulisi aika ajoin päivittää: mitkä ovat ilmiöitä, jotka ansaitsevat uusia keskusteluja, vanhojen keskustelujen päivittämistä ja uusia toimenpiteitä? Suunnistustehtävän tekee mielekkääksi mahdollisuus hahmottaa eroavia tavoitteita ja eri aika- ja aluetasoihin kytkeytyviä jännitteitä.

Eri ilmiöiden tulevaisuuksiin voi suunnistaa myös erilaisin epätodennäköisin ja ”hullunhauskojen” ”kompassien” tai kuvitteellisten karttamerkintöjen avulla. Rasteilla voidaan ideoida niihin lisää kysymyksiä ja ratkaisuja. Ratkaisut voivat olla yhdessä pohdittuja uusia toimintamalleja tai aikaisemmista strategioista poimittuja ja uudelleen arvioituja tulevaisuudenkuvia.

**Löydät meidät
verkosta**

luke.fi

Luonnonvarakeskus (Luke), Latokartanonkaari 9, 00790 Helsinki